ତପସ୍ୱିନୀ

www.historyofodisha.in

www.historyofodisha.in

ତପସ୍ୱିନୀ

ସୀତା

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ

କିଏ ଗୋ ତୁ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ଶୁଦ୍ଧ-ଶୁଭ୍ର-ବେଶା
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ-ଦ୍ୟୁତି-ଜିତ-ମନୋହର-କେଶା ?
ତନୁକାନ୍ତି ଭେଦି ତୋର ଶୁଭ୍ର-ସୂକ୍ଷ୍ମ-ବାସ
ଆହ୍ଲାଦ ଦେଉଛି ହୃଦେ ହୋଇ ସୁପ୍ରକାଶ ।
କୌମୁଦୀ କି ଘନ ହୋଇ ବାନ୍ଧିଛି ଶରୀର ?
କେଶଛଳେ ଚରଣେ ତୋ ଲୋଟୁଛି ତିମିର ।
ସୁବିରଳ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୁରୁ ତା'ରା ଗ୍ରହ
ମଣ୍ଡିଛନ୍ତି ରତ୍ନ-ଭୂଷା ରୂପେ ତୋ ବିଗ୍ରହ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଧବଳ ପୁଷ୍ପହାର ଶୋଭେ ଗଳେ,
ଗ୍ରଥିତ ହୋଇଛି ସବୁ ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ ।
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ସୌରଭେ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଛି ଜଗତ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତା ହେଉଅଛି ପ୍ରାଣେ ଉପଗତ ।
କି ଢାଳୁଛୁ କରେ ଧରି, ଲୋକେ କରି ପାନ
ଦୈବତ ସଦୃଶ ହେଉଛନ୍ତି ତେଜୀୟାନ ।
କି ମନ୍ତ୍ର ଦେଉଛୁ ପୁଣି ବାଛି ବାଛି ଲୋକ,
ତମ ନାଶି ସୃଜୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆଲୋକ ।
ପଦାଙ୍କେ ତୋ ଫୁଟିଅଛି ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳ,
କୌମୁଦୀ ବୋଲିବା ତେଣୁ ନୋହୁଛି ସଫଳ ।
ଦରିଦ୍ରତା-ପଙ୍କ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋ' ଜୀବନ-ସର
ଜଞ୍ଜାଳ-ଜଳଦ-ଜଳେ ଆବିଳ ଉଦର ।
ଶରଦ ସଦୃଶ ତୋତେ କରି ଦରଶନ
ହୋଇଯାଉଅଛି ସେ ତ ସ୍ୱତଃ ପରସନ୍ନ ।
ବିକଶିତ ହେଉଅଛି ହୃଦୟ-କମଳ,
ସତେ କି ପାଇଲି ଦେବି, ତୋ ପଦ-ସମ୍ବଳ ?
ପୟୁର-ସ୍ପରଶେ ପ୍ରାଣ ହେଲାଣି ମୋହିତ,
ଇଚ୍ଛାମତେ କରି ଯାହା ବିଗୁରୁ ବିହିତ ।
ବାଲମୀକି ଆଶ୍ରମକୁ ଧାଇଁଅଛି ମନ,
କରିବାକୁ ନିର୍ବାସିତା ସୀତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ;
କେମନ୍ତେ ସେ କଲେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ସୀବନ ?
କାହା ସଙ୍ଗେ କେମନ୍ତେ ବା ଯାପିଲେ ଜୀବନ ?
କୃପାବତି କୃପାମୟି, ଶକ୍ତି ଦାନ କରି,
ପବିତ୍ର ହେଉ ମୋ ମନ ଦେଖି, ଲେଖି କରି ।
ବହୁଅଛି ଭାଗୀରଥୀ ବିପିନ ଭିତରେ,
ତାଡ଼ି ତାଡ଼ି ତରଙ୍ଗ ତା ପଶ୍ଚିମ ତଟରେ ।*
ବନ-ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
ବିକଳ ଜୀବନେ ଯେହ୍ନେ ଚାଲୁଛି ପୟୁର ।

* ବାଲ୍ମୀକି ଆଶ୍ରମ ଗଙ୍ଗେସ୍ଥଳ ଗଙ୍ଗା ଦକ୍ଷିଣବାହିନୀ, ସେଠାରୁ ଅଯୋଧ୍ୟା ପୂର୍ବଦିଗ ।

www.historyofodisha.in

ସେହି କୂଳେ ବଇଦେହୀ ଗାଢ଼ ମନୋଦୁଃଖେ
ଉଭାହୋଇ ରହୁଁଥିଲେ ପୂର୍ବ ଅଭିମୁଖେ ।
ଅବିରଳ ବହି ତାଙ୍କ ନେତ୍ର-ନୀର-ଝର
ଅବିରତ ପଡ଼ୁଥିଲା ବକ୍ଷର ଉପର ।
୧ ଉଠି ଯେହ୍ନେ ଜଳଧର ପଶ୍ଚିମ-ଆଶାରେ
୨ ଅସ୍ତାଚଳ ପ୍ଲାବିଦିଏ ଅଜସ୍ର-ଆସାରେ ।
୩ କରୀନ୍ଦ୍ର-କର-ଶୀକର ସରସୀ-ଉରସେ
୪ ପଡ଼ି ସିକ୍ତ କରେ ଯଥା ପ୍ରଦୋଷ-ସାରସେ ।
"ହା ନାଥ" ଉଚ୍ଚାରି ଦେବୀ ବ୍ୟାକୁଳେ କୋମଳେ
ଅବଶରେ ବସୁଁ ବସୁଁ ବସୁନ୍ଧରା ତଳେ
ସଂଜ୍ଞାବିରହିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଉଷ୍ଣନେ,
ନ ଥିଲେ ଧରିବା ପାଇଁ କେହି ସନ୍ନିଧାନେ ।
ଶତ ଶତ ସେବିକା ଯା ସେବୁଥିଲେ ପଦ,
ଜଣେ ନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଦାରୁଣ ଆପଦ !
ଅହୋ ! ନିୟତିର ଏହି ଭୟଙ୍କରୀ ରୀତି,
ଦେଖିଲେ କାହାର ହୃଦେ ନ ଆସିବ ଭୀତି ?
ତା ଚାହିଁ ବିହଙ୍ଗ-ମୁଖେ କାନ୍ଦିଲା ସେ ବନ;
ବହିଲା ନିଶ୍ୱାସ ରୂପେ ଦୁଃଖର ପବନ ।
ଶୁଭିଲା ପ୍ରଶ୍ୱାସ ରୂପେ ସର ସର ସ୍ୱର;
କାରୁଣ୍ୟ-ଲହରୀ ପ୍ରାୟେ ଚଳିଲେ ପତର ।
ଏ ଦିଗେ ସେ ଦିଗେ ଚାହିଁ ଚକିତ-ଲୋଚନେ
ମୃଗମାନେ ରହିଗଲେ ବିଚଳିତ ମନେ;
ଜନନୀ-ବେଦନ ଚାହିଁ ନ ବୁଝି ତା ମାନେ
ବ୍ୟସ୍ତ ଯଥା ହୋଇଥାନ୍ତି ତା ସନ୍ତାନମାନେ ।
କରିବାକୁ ନିୟତିର ସହିତ ସମର,
୫ ତୃଣରାଜ ଖଡ୍ଗ-କରେ ଗର୍ଜିଲା ପ୍ରଖର ।
ବାୟୁବଶା ତୂଣୀରକୁ ଝାଡ଼ି ବାରମ୍ବାର,
୬ ପତ୍ର-କଙ୍କପତ୍ର କଲା କି ଅବା ବାହାର ।
୭ କମ୍ପିତ-ସରିତ ବୀଚି-ଉତ୍ଥିତ ଶୀକର
ପଡ଼ିଲା ପୁଲକେ ତେଜି ତରଙ୍ଗ-ଶିଖର ।
ଭରି କି ସୀସକ-ଗୁଳି ତରଙ୍ଗର ତୋପେ
ନିୟତିକି ଭାଗୀରଥୀ ପ୍ରହାରିଲା କୋପେ ?
କମଳ ସକଳ ହୋଇ ବିଚଳିତ ସରେ
ପଦ୍ମ-ବ୍ୟୂହ ରଚି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ଅଳି-ଶରେ ।
ବନଫୁଲେ ବୃନ୍ତ ତେଜି ଭୂମିତଳେ ପଡ଼ି
ଧୂଳି ମାଖି ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧେ ହେଲେ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ।
୮ ଲତା-ଲୂତା-ତନ୍ତୁ-ରୂପ ନିୟତି-ବନ୍ଧନ
ଛିନ୍ନକରି କ୍ରୋଧଭରେ କଲା ଆସ୍ଫାଳନ ।
ବ୍ୟାହତ ହୃଦୟ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶରୀର ବାଦଲ
ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା କୋପେ ଘେନି ଦଳବଳ ।
ଚକ୍ଷୁ ଚମକାଇ, କରି ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଜନ
ଦେଖାଇଲା ନିୟତିର ଉପରେ ତର୍ଜନ ।
ସନ୍ଧ୍ୟା-ମୁଖେ ସୁଶୀତଳ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ପାଣି
ସିଞ୍ଚି ସିଞ୍ଚି ପବନରେ ସଂଜ୍ଞା ଦେଲା ଆଣି ।
ସାଧ୍ୱୀ କୁଳବଧୂଙ୍କର ଦୁର୍ବିପାକ ଚାହିଁ
ଲଜ୍ଜାଭରେ ଭାନୁ ଦେଲେ ବଦନ ଲୁଚାଇ ।
ଦିଗ୍‌ବଧୂସକଳ ବସି ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ
ନଭ ବିକମ୍ପିତ କଲେ ସ୍ତନିତ ବେଦନେ ।
ସଂଜ୍ଞା ଲଭି ମହାଦେବୀ କେତେ କାଳ ପରେ
ଅନାଇଲେ ଦଶ ଦିଶ ନିରାଶେ କାତରେ ।
ଦିଶିଲା ସକଳ ଦିଗ ରାମଚନ୍ଦ୍ରମୟ;
ବସିଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ହୋଇ ବିଷଣ୍ଣ ହୃଦୟ ।
ଯୁଗ୍ମକରେ ଆଗେ ଉଭା ସୁଧୀର ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
ହୋଇଛନ୍ତି ଦୁହିଁଙ୍କ ନେତ୍ର ଲୋତକ-ଝରଣ ।
ନ ପାରନ୍ତି ପୁଚ୍ଛି ରାମ ସୀତାର ଖବର;
କହିବାକୁ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରୁ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣର ।

---

୧ । ଆଶାରେ—ଦିଗରେ ।
୨ । ଆସାରେ—ଜଳଧାରରେ ।
୩ । କରୀନ୍ଦ୍ର-କର-ଶୀକର—ହସ୍ତିଶୁଣ୍ଢଜଳ ।
୪ । ପ୍ରଦୋଷ-ସାରସ—ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ପଦ୍ମ ।
୫ । ତୃଣରାଜ—ତାଳବୃକ୍ଷ ।
୬ । କଙ୍କପତ୍ର—ବାଣ ।
୭ । ଶୀକର—ଜଳକଣା ।
୮ । ଲୂତା - ମାଙ୍କଡ଼ସା ।

www.historyofodisha.in

ରବିକି ଚାହାଁନ୍ତେ, ରବି-କୋଳେ ରଘୁନାଥ
ନତମୁଖେ ବସିଛନ୍ତି ଶିରେ ଦେଇ ହାତ ।
ଦିଶିଲା ପଡ଼ନ୍ତେ ନେତ୍ର ଭାଗୀରଥୀ ପ୍ରତି,
ଚାଲିଛନ୍ତି ଭଗୀରଥ ପଛେ ରଘୁପତି ।
ଗଙ୍ଗାଧାର ସମ ରାମ-ନେତ୍ର-ଜଳ-ରାଶି,
ତହିଁ ଯାନ୍ତି ରାମ ଥରେ ମଜ୍ଜି, ଥରେ ଭାସି ।
ଫେରାଇ ତହିଁରୁ ସତୀ ଗର୍ଭେ ଦେଇ ଦୃଷ୍ଟି
ଅନର୍ଗଳ ଧାରେ ନିଜେ କଲେ ଅଶ୍ରୁ-ବୃଷ୍ଟି ।
ଶ୍ୟାମଦୂର୍ବା ଚାହିଁ ସୀତା ହୋଇ ସଙ୍କୁଚିତ
ପାଷାଣକୁ ଯିବା ପାଇଁ ବଳାଇଲେ ଚିତ୍ତ ।
ନ ଗଲେ ତେଣିକି ମଧ୍ୟ ମନରେ କି ଭାଳି;
ନ ପାରିଲେ ରୋଦନର ଆବେଗ ସମ୍ଭାଳି ।
ଆରତ ବିକଳ ସ୍ୱରେ ବିଦଗ୍ଧ ଲପନେ
ବନ ସ୍ତବ୍ଧ କରିଦେଲେ ଘୋର ବିଳପନେ ।
ବୋଲୁଥାନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖିନୀ, "ହା ହା ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର !
କରୁଣା-ସରିତ-ପତି, ସ୍ନେହ-ଜଳଧର ।
କି କୁଲଗ୍ନେ ଧରିଥିଲ ଅଭାଗିନୀ କର,
ତା ଲାଗି ଆଳୟ ହେଲ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖର ।
ନ ଜାଣି ମୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରଭୂତ ମହିମା,
ଧନୁଟିଏ ରଖିଥିଲ ଆବରି ଗରିମା ।
ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ସେ ଧନୁକୁ ଇକ୍ଷୁ-ଦଣ୍ଡ ପରି,
ତା' ରସ-ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ମୋତେ ଥିଲ ମନେକରି ।
କାନନ-ଭ୍ରମଣେ ପଦ-ଶୃଙ୍ଖଳ ନ ମଣି,
ସ୍ନେହେ ସଙ୍ଗେ ନେଲ ମୋତେ ବୀର-ଚୂଡ଼ାମଣି
ପଦ-ଶାଙ୍କୁଳୀକୁ କରି ହୃଦୟର ହାର,
କଲ ପୁଣ୍ୟ-ତୀର୍ଥ ପୁଣ୍ୟ-ଆଶ୍ରମ ବିହାର ।
କେତେ ସ୍ନେହ ଢାଳୁଥିଲ ମୋ ଉପରେ ବନେ,
କେମନ୍ତେ ଭୁଲିବି ତାହା ଭେଦୁଛି ଜୀବନେ ।
ଛାର ଦାସୀ ହେବ ବୋଲି କ୍ଷୁଧାରେ ଆକୁଳ,
ଗହନେ ସହସ୍ତେ ଆଣୁଥିଲ ଫଳମୂଳ ।
ପଲ୍ଲବ-ଆସନେ ସୁପ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି,
ଅଙ୍କ ପଲଙ୍କେ ତା' ପାଇଁ ସାଜୁଥିଲ ଦୋଳି ।

ଛାର ମୋର ସ୍ନେହେ ପଡ଼ି ଲଙ୍ଘି ମହାର୍ଣ୍ଣବ
ଦଶବଦନର ସଙ୍ଗେ କଲ ମହା ହବ ।
ସହିଲ ତହିଁରେ କେତେ ମହାସ୍ତ୍ର-ପ୍ରହାର;
ମଣୁଥିଲ ତା' କ୍ଷତକୁ ହୃଦୟର ହାର ।
ସେ ହାର-ପଦକ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମଣି,
ମୋତେ ରଖୁଥିଲ ତହିଁ କରି ମଧ୍ୟ-ମଣି ।
କ୍ଷତ-ଚିହ୍ନ ଚାହିଁ ମୋର କ୍ଷୋଭ ହେଲେ ମନେ,
ତୋଷୁଥିଲ ସଦା ସୁଧା-ପୂରିତ ବଚନେ ।
ବୋଲୁଥିଲ, 'ରଣଯଜ୍ଞେ ଦେଇ ରକ୍ତାହୁତି
ଲଭିଅଛି ପରା ତୋତେ ଦୁର୍ଲଭ ବିଭୂତି !'
ମେଣ୍ଟି ନାହିଁ ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଶର-ମୁଖ-ଚିହ୍ନ;
ମୁହିଁ ଅଭାଗିନୀ ହାୟ ହୋଇଗଲି ଭିନ୍ନ !
ମୋ ସ୍ମୃତି ମେଣ୍ଟାଇଦେବ ହୃଦୟ-ଫଳକେ;
ତା' ନ କଲେ ଦୁଃଖ ହେବ ପଲକେ ପଲକେ ।
ମୁଁ କି ଛାର, ହେଉ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ;
ମୁଁ ମରେଁ, ତୁମ୍ଭର ହେଉ କଳଙ୍କ-ଭଞ୍ଜନ ।
ଏଥିରୁ ଜନ୍ମିବ ଯେଉଁ ଅକ୍ଷୟ କୀରତି,
ହୃଦେ ରଖ, ଗଢ଼ି ତାର ଅଲୟ ମୂରତି ।
ବଂଶର ଜନକ ତୁମ୍ଭ ଏହି ଦିବାକର
ଭୁବନ-ମଙ୍ଗଳ-ଦାନେ ସଦା ମୁକ୍ତକର ।
ଧାତ୍ରୀ-ଧାନ୍ଦୀ-ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଏହି ଭାଗୀରଥୀ,
ତୁମ୍ଭର ବଂଶର ଚିର-ବିଖ୍ୟାତ କୀରତି ।
କୀର୍ତ୍ତି-ଅନୁରୋଧେ ସିନା କଲ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ,
ଏ ତୁମ୍ଭର ଉପଯୁକ୍ତ କର୍ମ ମହାଭାଗ !
ଏହି କୀର୍ତ୍ତି-ପତାକାରେ ପାପିନୀର ଚିହ୍ନ
ରହିଯିବ, ଏହା କିନ୍ତୁ ବିଷମ ବିଚିହ୍ନ !
ଧିକ ମୋ ଜୀବନ, ନାଥ ! ଏକା ମୋହ ଲାଗି
ଅକଳଙ୍କ ଥାଇ ହେଲ ଅପଯଶ-ଭାଗୀ ।
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଚରଣ ତେଜି କାହିଁରେ ରହିବି ?
୧ ଅନଳ ନ ଦହେ ତନୁ; କାହିଁରେ ଦହିବି ?
ତୁମ୍ଭ କାନ୍ତି ଧରିଛନ୍ତି ଏହି ଦୂର୍ବାଚୟ;
ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବନେ ନେବି କାହାର ଆଶ୍ରୟ ?

୧ । ଲଙ୍କାର ଅଗ୍ନି-ପରୀକ୍ଷାରେ ସୀତା ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

www.historyofodisha.in

୧ ପାଷାଣେ ଫଳିତ ହୁଏ ତୁମ୍ଭ ଅନୁଗ୍ରହ;
ମୋତେ ଯେଣୁ କାହିଁକି ସେ ଲଭିବେ ନିଗ୍ରହ ?
ଗର୍ଭେ ମୋର ଥୋଇଅଛ ଯେ ରତ୍ନନିଧାନ,
ନ କହିଲ ତା' ରକ୍ଷଣେ କି ପ୍ରତିବିଧାନ ।
ଦୃଢ଼ ଆଶା ଥିଲା ମୋର ହୃଦୟେ ପୋଷିତ,
ପ୍ରଭୁକୋଳ କରିଥାନ୍ତି ଏ ରତ୍ନେ ଭୂଷିତ ।
ଆକାଶ କୁସୁମ ହେଲା ଆଶା-ପରିଣାମ;
ଧନ୍ୟ ରେ ଦଇବ ତୋତେ ସହସ୍ର ପ୍ରଣାମ !
ପିତା ଯାର ମହାରାଜ ମନ୍ତ୍ରୀ-ମହାଯଶା,
କି କରିବୁ ବିଧି ତାଙ୍କ କୁମରର ଦଶା !
ଗିରି-ଅଙ୍ଗେ ହୁଏ ସିନା ବଜ୍ରର ପ୍ରହାର;
ହାହା ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ଗିରିବାସୀର ସଂହାର !
ଧନ୍ୟ ନାଥ, ମୁଖ ତୁମ୍ଭ ପୀୟୂଷ-ନିର୍ଝର;
ହୃଦୟାଦ୍ରି ସୁଧା ହିମ-ଶିଳାର ଆକର ।
ହେଲେହେଁ ସେ ହୃଦୟରେ ସନ୍ତାପ ପତିତ,
ଅନ୍ୟ ନ ବାହାରେ ମୁଖେ ଅମୃତ ବ୍ୟତୀତ ।
ସହସା ଶୁଣିଲ ମୋର ଅପବାଦ କଥା,
ଅବଶ୍ୟ ହୃଦୟେ ଲାଗିଥିବ ମହା ବ୍ୟଥା ।
ତଥାପି ନ କହି ପଦେ ନିଦାରୁଣ ଭାଷା
ତ୍ୟାଗକଲ ଦେଇ ମୋତେ ମଧୂମୟୀ ଆଶା ।
ମୋ ଅର୍ଜିତ ପାପ ମୋର ଦୁଃଖର କାରଣ,
ସେହି ପାପ ଏବେ ମୋର ହେଉଛି ସ୍ମରଣ ।
ମହିମା-ସାଗର ନାଥେ ମଣି ମୁଁ ଇତର
'ନାହିଁ ରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ' ରବ ମଣିଲି ତାଙ୍କର ।
ମିଛ ମନେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ କରି ମିଛ ଜ୍ଞାନ
ବଳାତ୍କାରେ ପଠାଇଲି ପ୍ରଭୁ-ସନ୍ନିଧାନ ।
ସେହି ପାପେ ସେ ନାଥଙ୍କ ମହିମାବର୍ଦ୍ଧନ
ଲାଗି ହେଲା ପାପିନୀର ଚିର ବିସର୍ଜନ !
ଦୋଷହୀନ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ତିରସ୍କାର
ଦେଇଥିଲି, ପାଇଲି ତା' ଯୋଗ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ କରିବାକୁ ମୋ ନିକଟୁ ଦୂର
୨ ହୃଦେ ତାଙ୍କ ମାରିଥିଲି ବଚନ-ଭିଦୁର ।

ଭକ୍ତିଭରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପଡ଼ି ମୋ ଚରଣେ
ଦୂର କରିଦେଲେ ମୋତେ ବିନୟ-ବଚନେ ।
ଛିନ୍ନ ଶିରଟିଏ ଆଣି ପାପୀ ଦଶାନନ
ମୋ ପାପ-ନୟନ-ଅଗ୍ରେ କଲା ପ୍ରଦର୍ଶନ ।
ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଛିନ୍ନ ଶିର ବୋଲି ମୁଁ ଅଧୀରେ
କାନ୍ଦିଲି ବିକଳ ପ୍ରାଣେ ଭାସି ନେତ୍ରନୀରେ ।
ସେ ଶିର ଅନାଇ ଯାହା ନ ମଲି ବହନ,
ସେହି ପାପେ ହେଲା ଏବେ ଜୀବନ୍ତ ଦହନ ।
ତୁମ୍ଭ ପଦ-ସେବା-ସୁଖ ମଣି ମୁଁ ଉଶ୍ୱାସ
ଆଶ୍ରମ-ଦର୍ଶନ-ସୁଖ କଲି ଅଭିଳାଷ ।
ସେହି ପାପ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ କରାଇ ଅନ୍ତର
ବୋଲୁଛି, 'ପାପିନି, ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କର ।'
ଅଯୋଧ୍ୟାର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପୀରତିରେ ବଶ
ନ ହୋଇ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଥିଲ ବହୁତ ଦିବସ;
ଅସୂୟାରେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲୋଡ଼ୁଥିଲା ଦାଉ,
ବହୁ ଦିନ ସମ୍ଭାଳି ତା' ନ ପାରିଲା ଆଉ ।
ତା' ଦୁଃଖର ସଙ୍ଗୀ ଥିଲେ ଯେଉଁ ପୁରଜନେ,
ତାଙ୍କୁ ହେତୁ କରାଇଲା ମୋର ବିସର୍ଜନେ ।
ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ସପତ୍ନୀର ଶକ୍ତି ଗରୀୟସୀ,
ନ ପାରଇ ତାକୁ ପତି-ଶକ୍ତି ମହୀୟସୀ ।
କୈକେୟୀଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ଫଳିବାର ଶେଷେ
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ବଳ ଉଭାହେଲା ସେହି ଦେଶେ ।
'ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନେ ଯେବେ ହୁଏ ପ୍ରୟୋଜନ,
କରିପାରେଁ ପ୍ରାଣସମା ସୀତା ବିସର୍ଜନ ।'
ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ମୁନି ଆଗେ ଯାହା ଭାଷିଥିଲ,
ସ୍ମରୁଥିବ ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନ କରି ଶିଥିଳ ।
ପିତୃ-ବାକ୍ୟ-ପାଳନରେ ତୁମ୍ଭେ ଅବିମୁଖ,
ପତି-ବାକ୍ୟ-ପାଳନରେ ନ ହେଲେ ମୋ ଦୁଃଖ
ତେବେ ସିନା ତୁମ୍ଭ ପତ୍ନୀ-ପଦର ଭାଜନ
ମୁଁ ହେବି, ଏ କଥା ନିଶ୍ଚେ ବୁଝିବ ମୋ ମନ ।

୧ । ରାମଙ୍କର ପଦରଜ ସ୍ପର୍ଶରେ ପାଷାଣମୟୀ ଅହଲ୍ୟା ଦିବ୍ୟନାରୀରୂପା ହୋଇଥିଲେ ।
୨ । ଭିଦୁର—ବଜ୍ର ।

www.historyofodisha.in

ପରଜା-ରଞ୍ଜନ-ବ୍ରତେ ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ବ୍ରତୀ;
ମୁଁ ସହଧର୍ମିଣୀ ତୁମ୍ଭ ପଦାଙ୍କେ ମୋ ଗତି ।
ହେଉ ମୋର ନିର୍ବାସନ ପ୍ରକୃତିର ତୋଷ;
ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବ୍ରତ ହେଉ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ।”
ସତୀଙ୍କ ରୋଦନେ ଗତି ସ୍ତମ୍ଭିଲା ବାତର,
ଜଳ ସ୍ଥଳ ଯେନ ହେଲା ନିସର୍ଗ କାତର ।
ସ୍ତମ୍ଭିଗଲା ଜାହ୍ନବୀର ତରଙ୍ଗ-ଆବଳୀ,
ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ବନେ ବିହଙ୍ଗ-କାକଳି ।
ନ ହଲିଲା ପାଦପର ଗୋଟିଏ ପତର,
ନ ଚଳିଲା ଲୀଳା-ଶୀଳା-ବଲ୍ଲୀ-କଳେବର ।
ଡାଳେ ଡାଳେ ବସି ପକ୍ଷୀ ପାତିଲେ ଶ୍ରବଣ
ଢାଳେ ଢାଳେ ପ୍ରାଣେ ଭରି ଶୋକ-ପ୍ରସ୍ରବଣ ।
ମୃଗ-ଶିଶୁ ଜନନୀର ସ୍ତନ ମୁଖେ ଧରି
ନିଷ୍ଟଳେ ରହିଲା କ୍ଷୀର ଶୋଷଣ ନ କରି ।
୧ ମୁଖ ଦର୍ଭ ମୁଖେ ଧରି ମୃଗମୃଗୀମାନେ
ଗ୍ରୀବା ଭଙ୍ଗି ରହିଗଲେ ଶୋକ-ଧ୍ୱନି-ଧ୍ୟାନେ ।
ମୟୂର-ମୟୂରୀଗଣ ଶାବକ ସହିତ
ଚିତ୍ରିତ ପରାୟେ ହେଲେ ନୃତ୍ୟରହିତ ।
୨ କରଭ କରିଣୀ କରୀ ହୋଇ ଉତ୍ତଥ ପରି
ପଥେ ରହିଗଲେ ଗଙ୍ଗା-ଗମନ ବିସ୍ମରି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ

ରାଗ—ରାମକେରୀ

ବାଲ୍ମୀକି-ଆଶ୍ରମ-ରାଜ୍ୟରେ
ଶାନ୍ତି ରାଜତ୍ୱ କରେ,
କୋଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପାଦପ-
ଦଳ ସୁଛାୟା କରେ ।
ଅକପଟେ ତାହା ଦିଅନ୍ତି
ସେହି ପାଦପମାନେ,
ଅଯାଚିତେ ନିଜ ଶରୀର-
ମାନଦଣ୍ଡର ମାନେ ।
ପ୍ରକୃତି-ସମରେ ସେମାନେ
ପୁଣି ହୁଅନ୍ତି ସେନା,
୩ ଆବରଣ କରି ଶରୀରେ
ଘନ-ପଲ୍ଲବ-ସେହ୍ନା ।
କରି ବରଷାର ବ୍ୟାୟାମେ
ଅଙ୍ଗ-ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ,
ଆତପକୁ ଜିଣି ଆଣନ୍ତି
ତାର ଆଲୋକ-ଧନ ।
ଶୀତ-ଆକ୍ରମଣୁ କରିବା
ପାଇଁ ରାଜ୍ୟକୁ ତ୍ରାଣ,
ଧୂନି ରୂପେ ପୁଣି ହୁଅନ୍ତି
କେତେ ଅନଳ-ବାଣ ।
ବିଜିତ ପ୍ରକୃତି ସମସ୍ତ
ଜାଣି ସମ୍ବାଦେ ତୋଷ,
ପାଦପଙ୍କ କରେ ସମର୍ପି
ଫଳ-ପ୍ରସୂନ-କୋଷ ।
ଗର୍ଭେ ଧରି ତାରା-ରତନ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଗନ-ସିନ୍ଧୁ,
ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଗରିମା ଶୋଷନ୍ତି
ପ୍ରତି ଶିଶିର-ବିନ୍ଦୁ ।

---

୧ । ଦର୍ଭ—କୁଶ   ୨ । ଉତ୍ତଥ—କାଷ୍ଠମୟ ହସ୍ତୀ   ୩ । ସେହ୍ନା—କବଚ

ସାଗର ଗରବେ ପାଦପ-
ଆଲବାଳର ଜଳ,
ପୋଷି ରଖୁଥିଲେ ଗରଭେ
ସୁଧାକରମଣ୍ଡଳ ।
ଅକସ୍ମାତ କରି ପ୍ରବେଶ
ରାମବଧୂ-ରୋଦନ,
ଘନ ଘନ କଲା କମ୍ପିତ
ଶାନ୍ତ-ଦେବୀ-ସଦନ ।
ବିଚଳିତ ହୋଇ କରୁଣା-
ବଶ ଶାନ୍ତ ବାହନ,
ଲୋଡ଼ିଲେ ରୋଦସୀ-ଲକ୍ଷ୍ୟରେ
ଯିବା ପାଇଁ ବହନ ।
ମୁନି-କୁମାରୀଏ ବାହାରି
ଲାଗିଥିଲେ ସେ କ୍ଷଣେ,
୧ ବାତ-ବ୍ୟସ୍ତ ନବ ବିଟପି-
ବଲ୍ଲୀ-ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣେ ।
ନବ ରବ ଏକ କର୍ଣ୍ଣରେ
ତାଙ୍କ ଯିବାରୁ ଲାଗି,
ମନ ନଯୋଜିଲେ ତାହାକୁ
ଧରି ଚିହ୍ନିବା ଲାଗି ।
ଧରି ମନ ତାକୁ ଦେଖିଲା
ନୁହେ କପୋତ-ସ୍ୱନ,
ନୁହଇ କୋକିଳ-କାକଳି,
କମ୍ପା ବୀଣା-ନିକ୍ୱଣ ।
ନୁହେ ଶଙ୍ଖନାଦ, ନୁହଇ
ପୁଣି ମୟୂର-କେକା,
ଲଳନା-କରୁଣ-କଣ୍ଠର
ସ୍ୱର-ନିର୍ଝର ଏକା ।
ସେହି କୁମାରୀଙ୍କ ହୃଦୟ-
ରଥେ ବସି ଚଞ୍ଚଳ

ଚଳାଇଲା ଶାନ୍ତ, ଉଡ଼ିଲା
ଧ୍ୱଜ-ବଳ୍କଳାଞ୍ଚଳ ।
ରୋଦନ-ତରଙ୍ଗ ଦର୍ଶନେ
ଶାନ୍ତ ଚକିତ ହେଲା,
ତଥାପି ସମୀପେ ଯିବାକୁ
ଲବେ ନ କଲା ହେଳା ।
କୁମାରୀଏ ଯାଇ ଅନତି-
ଦୂରେ କଲେ ଦର୍ଶନ,
ଅପୂର୍ବ ନାରୀଏ କରୁଛି
ଘୋର ଅଶ୍ରୁ-ବର୍ଷଣ ।
ଚକିତ ଚିତ୍ତେ କେ ଭାବିଲା,
"ଏ ତ ବିଚିତ୍ର କଥା,
ଏ ବନେ ଏଭଳି ମାନବୀ
ଅସମ୍ଭବ ସର୍ବଥା ।
ସ୍ୱର୍ଗ-ପୁରୁ କେଉଁ ଦେବୀ କି
ସଦ୍ୟ ଶାପର ଫଳେ,
ସଦେହରେ ଖସିପଡ଼ିଛି
ଆସି ଅବନୀ-ତଳେ ?
୨ ଭ୍ରମୁ ଭ୍ରମୁ କିବା ଅଭ୍ରରେ
ଅଭ୍ରମାତଙ୍ଗ ଚଢ଼ି,
ପୁରନ୍ଦର-ପୁର-ଶୋଭିନୀ
ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି ଗଡ଼ି ?"
କିଏ ବା ଭାବିଲା, "ଜାହ୍ନବୀ
ଅବା ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ କି
ଲୋଚନ-କଲ୍ଲୋଳେ ଭସାଉ-
ଛନ୍ତି ବସୁମତୀକି ?
୩ କରକା ପରାୟେ କରୁଣା
କିବା ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଗଳି,
ପର-ଦୁଃଖ-ତାପେ କ୍ରମଶଃ
ଭବେ ଯାଉଛି ଗଳି ?

୧ । ଇତଃପୂର୍ବେ ପ୍ରଖର ପବନ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।
୨ । ଅଭ୍ର—ଆକାଶ । ଅଭ୍ରମାତଙ୍ଗ—ଐରାବତ ହସ୍ତୀ ।
୩ । କରକା ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଲେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦ୍ରବିଯାଏ ।

ନ ହେଲେ ଏ ଘନ-କୁନ୍ତଳା
ଘନ ସହିତ ତାର,
ଖସି ପଡ଼ିବାରୁ ଧରାରେ
ବହିଯାଉଛି ଧାର ।
ହୋଇଥାନ୍ତା ଯଦି ରୋଦନ-
ଧ୍ୱନି ଚମକପ୍ରଦା,
୧ ବୋଲନ୍ତୁ ଆସିଛି ଜଳଦ
ସଙ୍ଗେ ଏ ଶତହ୍ରଦା ।
ଶିଶିର-ବର୍ଷିଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ପିକ-ସ୍ୱର-ମୁଖରା
କାହିଁ, କାହିଁ ଝିଲ୍ଲୀ-ରାବଣୀ
ଖର ନିଦାଘ ଖରା ?
ବୀଣା ଥାନ୍ତା ଯଦି ହସ୍ତରେ
ବୋଲିଥାନ୍ତୁ ଭାରତୀ,
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି ବନ୍ଧୁ-ବିରହେ
ଅବା ହୋଇ ଆରତୀ ।"
ଭାବି ଭାବି ମୁନିସୁତାଏ
ଗଲେ ଜାନକୀ ପାଶ,
ସାହସ ନ ହେଲା ଦେବାକୁ
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସ ।
ବରଷାର ମହାନଦୀର
ଗାଢ଼ ଆବିଳ ଜଳ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ କରିବାକୁ କିରୂପେ
ହେବ ନିର୍ମଳୀ ବଳ ?
୨ ଇବ, ଅଙ୍ଗ, ତେଲ ସଙ୍ଗରେ
ସେହି ନଦୀ ଯେସନ,
କୁମାରୀଙ୍କି ପାଇ ବଢ଼ିଲା
ସୀତା-ଶୋକ ତେସନ ।
କିଛି ନ ପଚାରି କୁମାରୀ-
ମାନେ ରହିଲେ ବେଢ଼ି,
ଯାଇ ନ ପାରିଲେ ସେନେହ,
ହେଲା ପାଦକୁ ବେଡ଼ି ।
ବିକଳେ ଅନାଇ କେବଳ
ତାଙ୍କ ଶାନ୍ତ ଲୋଚନ,
କଲା କ୍ଷୁବ୍ଧ-ହୃଦ ବେଦନା-
ବାରି-ଜଳ-ମୋଚନ ।
ଲୋତକ-ପ୍ଲାବିତା କୁମାରୀ-
ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ସତୀ,
ବିକଳ ପରାଣେ ବିଳପି
ଶୋକ-ଜଳେ ଭାସନ୍ତି ।
୩ ଚଣ୍ଡବାତ-ଜାତ ପୃଷତ-
ସ୍ନାତ ପଦ୍ମୀବନେ,
କଳରାଜହଂସୀ କୂଜଇ
କିବା ଆରତ-ସ୍ୱନେ ।
ସହି ଏକ ସହି ନ ପାରି
ଯାଇ ବାଲ୍ମୀକି ପାଶେ,
ଜଣାଇଲା ଖେଦପୂରିତ
କ୍ଲେଶ-ଚଞ୍ଚଳା ଭାଷେ ।
୪ "ହେ ତାତ ! ଏ ବନେ ନାରୀଏ
ନବନୀତ-ପିତୁଳୀ—
ସମ ଦିଶେ, ଆସି କାନ୍ଦୁଛି
ଯେହ୍ନେ ହୋଇ ବାତୁଳୀ ।
ସମ୍ବୋଧନ କରି ଥରକୁ-
ଥର ତା' ପ୍ରିୟ କାନ୍ତେ,
ପତି-ଗୁଣ, ପତି-ବାତ୍ସଲ୍ୟ
ସ୍ମରୁଅଛି ଏକାନ୍ତେ ।
ଲଳିତ ଦିଶୁଛି ଲଲାଟେ
ତାର ସିନ୍ଦୂର-ବିନ୍ଦୁ,
ମୁଖ-କମଳକୁ ହୋଇଛି
ଯେହ୍ନେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା-ଇନ୍ଦୁ ।

୧ । ଶତହ୍ରଦା—ବିଜୁଳି ।
୨ । ଇବ, ଅଙ୍ଗ, ତେଲ ଏହି ନଦୀମାନ ମହାନଦୀର ଉପନଦୀ ଅଟନ୍ତି ।
୩ । ପୃଷତ – ଜଳକଣା ।
୪ । ନବନୀତ—ଲହୁଣୀ ।

କରଯୁଗଳରେ ଶୋଭୁଛି
ରୁରୁ ରତନ-ଚୁଡ଼ୀ,
ବିଷାଦ-ସାଗର-ପୁଳିନେ
ଝୁଙ୍କୁଅଛି ନ ବୁଡ଼ି ।
୧ ଦରବିକଶିତ କମଳେ
ବରାଟକ ପରିଏ,
୨ ଶତଦଳ-ରୁଚି ରୁଚିର
ଚେଲେ ସେ ଶୋଭା ପାଏ ।
ଚିନ୍ତାଇ ଦେଉଛି ବାସକୁ
ତାର ନୟନ-ବାରି,
ଦେବୀ କି ମାନବୀ ସହଜେ
ହେଉ ନାହିଁ ତ ବାରି ।”
ଶୁଣି ମୁନିବର ମଉନେ
ନିମୀଳିତ ଈକ୍ଷଣେ,
କାୟ, ଶିର, ଗ୍ରୀବା ସଳଖି
ବସିରହିଲେ କ୍ଷଣେ ।
ଉଠି ପୁଣି “ଚାଲ ଦେଖିବା”
ବୋଲି ହେଲେ ବାହାର,
ମୁନି ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ
ବହୁ ମୁନି-କୁମାର ।
କୌତୂହଳେ ଗଲେ ଯେ ଥିଲେ
ମଠେ ମୁନି-ନନ୍ଦିନୀ,
ଡାକିଆସିଥିଲା ଯେ ସଖୀ
ହୋଇ ତାର ସଙ୍ଗିନୀ ।
ଚାଲିଲେ ହରିଣ ହରିଣୀ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶାବକ,
ବୃକ୍ଷୁଁ ବୃକ୍ଷେ ଉଡ଼ିଁ ଚାଲିଲେ
ପିକ, ମୟୂର, ବକ ।

ସମୀର-ସାଗରେ ଚାଳିଲେ
ନିଜ ଶରୀର-ପୋତ,
ନୟନ-ରଞ୍ଜନ ଖଞ୍ଜନ,
ଶୁକ, ଶାରୀ, କପୋତ ।
୩ ଅଭିଯାନ କଲା ଶାନ୍ତିର
ଏହା ବୀରବାହିନୀ,
୪ ସୀତା-ଶୋକ-ଶିଳାଶ୍ରେଣୀକୁ
ଯେସନ୍ତେ ଘୋର ବାହିନୀ ।
ମହାନଦୀ ମହାନଦୀର
ମହାପ୍ରବାହ ଆସି,
୫ ରାମେଶ୍ୱର-ଶିଳାସବୁଙ୍କୁ
ଦେଲେ ସଶିରେ ଗ୍ରାସି;
ଟଳିବେ କି ଶିଳା-ସକଳ
ସ୍ରୋତ କମିବ ଯିନା,
ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ଶିରେ ପଡ଼ିବ
ଗତି ପଦ୍ଧତି ବିନା ।
ସେ ଦଶା ଭେଟିବ ନାହିଁ ତ
ଶାନ୍ତି ଏ ଅଭିଯାନେ ?
ଲାଗୁ, ଲାଗିଛି ତ ପ୍ରମତ୍ତ
ହୋଇ ସ୍ୱ-ଅଭିମାନେ ।
କିଛି ଦୂରେ ଯାଇ ମିଳିଲେ
ମୁନି ଜାନକୀ ପାଶେ;
ଆଉମାନେ ବେଢ଼ିରହିଲେ
ତଳେ, ଡାଳେ, ଆକାଶେ ।
ଶ୍ୱେତ-ଶ୍ମଶ୍ରୁ-କେଶ-ବିଭୂତ-
ବପୁ ସୌମ୍ୟ ମୂରତି,
ବାଲ୍ମୀକି ମହର୍ଷି ସମୀପେ
ହେମଗଉରୀ ସତୀ ।

୧ । ବରାଟକ—ପଦ୍ମର ବୀଜକୋଷ ।
୨ । ରୁଚି—କାନ୍ତି । ରୁଚିର—ସୁନ୍ଦର ।
୩ । ବାହିନୀ—ସେନା ।
୪ । ବାହିନୀ—ନଦୀ ।
୫ । ସମ୍ବଲପୁର ନିକଟସ୍ଥ ମହାନଦୀର ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ବିଷମ ସ୍ଥାନ ।

ଦିଶିଲେ ଯେମନ୍ତ ତୁଷାର-
ତନୁ ହିମାଦ୍ରି-ତଳେ,
ତପସ୍ୱିନୀ ଉମା ମଉନେ
ରହିଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚଳେ ।
ମୁନି ଆଗମନେ ଜାନକୀ
ଶୋକ କଲେ ନିବର୍ତ୍ତି,
ହୃଦୟରେ ହେଲା ସ୍ଥଗିତ
ଚିନ୍ତା-ଚକ୍ର-ଆବର୍ତ୍ତ ।
ବୋଇଲେ ମହର୍ଷି ସୀତାଙ୍କୁ,
"ବତ୍ସେ, ପାରୁଛୁଁ ଜାଣି,
ବିରହ-ବିପଦ ତୋହର
ବହିଅଛୁ ଉଜାଣି ।
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ-ଗତି ସହଜ
ଥାଏ ସାଗର-ଆଶେ;
ଲଙ୍ଘି ଶିଳା-ଶୈଳ-ସଙ୍କଟ,
ଯେବେ ବିରୁଦ୍ଧେ ଆସେ ।
ବାରିଧି-ସଙ୍ଗମେ ବିସ୍ମୁରେ
ସବୁ ବିଗତ କ୍ଳେଶ,
ଉଭୟ ଜୀବନେ ନ ରହେ
ଆଉ ପ୍ରଭେଦ ଲେଶ ।
ବିଧିବଶେ ଉଠି ମଧ୍ୟରେ
ଯେବେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଭେଦି,
ବାଲିସ୍ତୂପ ଦିଏ ସରିତ
ସିନ୍ଧୁ-ହୃଦୟ ଛେଦି,
ସରିତ ମରି ତ ନ ପାରେ
ତାର ଜୀବନ-ଭାର,
୧ ହୃଦୟ ପ୍ରସାରି ରଖଇ
ହୋଇ ହ୍ରଦ ଆକାର ।
ଅବିକଳ ସେହି ଦଶା ମା,
ଭବେ ଘଟିଛି ତୋର,
ଚିନ୍ତାକୁ ତୁ ବୃଥା ନ କର
ଚିତା ସ୍ୱରୂପ ଘୋର ।
ଶ୍ୱଶୁର ତୋ ମୋର ସୁହୃଦ,
ସେହିପରି ତୋ ପିତା;
ଅସଙ୍କୋଚେ ରହ ଆଶ୍ରମେ
ମଣି ସଂସାର ପିତା ।
ମୋ' ଆଶ୍ରମେ ତୋର ନ ଥିବ
କଉଣସି ଭାବନା,
ଜନମିବ ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ
ତାର ପାଇଁ ଭାବ ନା ।"
ମୁନି-ବାଣୀ ଶୁଣି ଜାନକୀ
ମୁନି-ଚରଣ-ତଳେ
ପଡ଼ି, ଉଠି ଗଣ୍ଡ ପୋଛିଲେ
ନିଜ ବସନାଞ୍ଚଳେ ।
"ବୀରପ୍ରସବିନୀ ହୁଅ ମା,"
ବୋଲି ଶୁଭ ଆଶିଷ
ଦେଇ ଆଶ୍ୱାସିଲେ ମଧୁରେ
ମୁନି-ମଣ୍ଡଳାଧୀଶ ।
ପୁନଶ୍ଚ ବୋଇଲେ, "ଆସ ମା,
ଆଉ ନ କର ମ;ଠ
କୁମାରୀମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ
ରହି ମଣ୍ଡ ମୋ' ମଠ ।"
କିସ କିସ ଅଛି ଧରି ଗୋ
ବେଗେ କୁମାରୀମାନେ,
ବୋଲନ୍ତେ ମହର୍ଷି, କନ୍ୟାଏ
ତାହା କଲେ ସମ୍ମାନେ ।
ଟଣାଟଣି ହୋଇ ସତୀଙ୍କ
କ୍ଷୁଦ୍ର ପେଟିକାମାନ,
ଧରି ବେଢ଼ି ତାଙ୍କୁ ସାଦରେ
କରାଇଲେ ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
ପ୍ରହାରି ପ୍ରହାରି ପାଦୁକା
ମୁନି ଦୁର୍ଗତି-ଶିରେ,
ରାମ-ହୃଦ-ପ୍ରେମ-ପ୍ରତିମା-
ଆଗେ ଚାଲିଲେ ଧୀରେ ।

୧ । ଚିଲିକା ସଙ୍ଗତ ନଦୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଏହାର ନିଦର୍ଶନ ।

୧ କଷାୟ-ବସନ ମହର୍ଷି
ହେଲେ ଅନୂରୂପମ,
୨ ଝଲ୍କେ ବଇଦେହୀ ଦିଶିଲେ
ଭାନୁ-ଦୀଧିତି-ସମ ।
୩ ବୁଡ଼ିଥିଲା ସେହି ଦୀଧିତି
ଦୁଃଖ-ଅର୍ଣ୍ଣବ-ଅର୍ଣ୍ଣେ,
ଅନୂରୁ ତହିଁରେ ବିରାଜି-
ଥିଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବର୍ଣ୍ଣେ ।
ମହାପତି ମହାସତୀଙ୍କ
କଥାବାର୍ତ୍ତା ସକଳ,
ଶୁଣୁଥିଲେ ବସି ବିହଙ୍ଗ-
ଦଳ ନ କରି କଳ ।
ଦେଖନ୍ତେ ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରମ—
ଅଭିମୁଖେ ଗମନ,
ପ୍ରମୋଦରେ କଲେ ନିସ୍ୱନ
ହୋଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ମନ ।
ବାଜିଗଲା ପରା ଶାନ୍ତିର
ରଣ-ବିଜୟ-ଘୋଷ !
ନାଚି ନାଚି ମୃଗ ଶାବକେ
କଲେ ପ୍ରକାଶ ତୋଷ ।
ନବ ଅତିଥିଙ୍କ ମୁଖକୁ
ମଣି ସ୍ନେହ-ସାଗର,
ସତୃଷ୍ଣ ନୟନେ ଅନାଉ-
ଥାନ୍ତି ଥରକୁ ଥର ।
ଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରୂପେ କରନ୍ତି
ଶାନ୍ତି-ପୁରକୁ ବିଜେ,
ଅଶାନ୍ତି-ସାଗର-ଉତ୍ଥିତା
ରାମ-ରମଣୀ ନିଜେ ।

୪ ଟେକି ଚନ୍ଦ୍ରକିତ ବରହ
ବେନି ବାଥିରେ ରହି,
ଗୁଳିଲେ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ
ଶତ ଶତ ବରହୀ ।
ସୁକୁମାର କରି-ଶାବକେ
କରେ ଟେକି କମଳ,
ଠେଲାଠେଲି ହୋଇ ଗୁଳିଲେ
ସଙ୍ଗେ ଦଳକୁ ଦଳ ।
ପାଦପେ ଝୁଲିଲା ପଲ୍ଲବ
ଶୋଭି ପୁଷ୍ପ-ସ୍ତବକେ,
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଶ୍ୱେତ ପତାକା
ତହିଁ ହୋଇଲେ ବକେ ।
ମଧୁରେ ଗାଇଲେ କୋକିଳ-
କୁଳ ମଙ୍ଗଳ-ଗୀତ,
ଅଳି-ସ୍ୱନେ ଜୟ-ଶଙ୍ଖର
ଧ୍ୱନି ହେଲା ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ।
ବାରମ୍ବାର ଉଡ଼ି ବୃକ୍ଷରୁ
ହୋଇ ମୁକ୍ତ-ମୁଷ୍ଟି,
ଶୁକ ସାରୀ ଦଳ ମାର୍ଗରେ
କଲେ କୁସୁମ ବୃଷ୍ଟି ।
ବନ୍ଦାପନା ଦୀପ ଜଳିଲା,
ଏଣେ ଗୋଧୂଳି-ତାରା,
ବିରାଜିଲେ ଋଷି-ଆଶ୍ରମେ
ରାମ-ନୟନ-ତାରା ।
ବାଲ୍ମୀକି ନିଦେଶେ ଉଟଜେ
ସବୁ ପେଟିକା ଥୋଇ,
କନ୍ୟା ଏକ ଦେଲା ସତୀଙ୍କ
ମୁଖ-ମଣ୍ଡଳ ଧୋଇ ।

୧ । ଅନୂରୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟସାରଥି ।
୨ । ଦୀଧିତି—କିରଣ ।
୩ । ଅର୍ଣ୍ଣ—ପାଣି ।
୪ । ବର୍ହ—ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ।

କନ୍ୟା ଏକ ଜଳ-କଳସ
ଢାଳୁଁ ଢାଳୁଁ ଚରଣେ,
ତା' ହସ୍ତରୁ ନେଇ ସ୍ୱପଦ
ପ୍ରକ୍ଷାଳିଲେ ଆପଣେ ।
ସତୀଙ୍କି ବସାଇ ସୁତାଏ
ମୃଦୁ ପଲ୍ଲବାସନେ,
ଫଳମୂଳ ଆଣି ସମକ୍ଷେ
ଦେଲା ପର୍ଣ୍ଣବାସନେ ।
ଅନୁକମ୍ପା ନାମେ ବୃଦ୍ଧାଏ
କରି ସତୀଙ୍କି କୋଳ,
ପୋଛିଦେଲେ କର-କମଳେ
ତାଙ୍କ ଭାଲ କପୋଳ ।
ମମତା-ପ୍ରପାତ-ସେନେହ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜଳ
ପକାଇ ସତୀଙ୍କ ପରାଣ
ପ୍ଲାବି କରି ଶୀତଳ,
ମୁଖ ଚୁମ୍ବି ଚୁମ୍ବି ବୋଇଲେ
ଧୀର କୋମଳ ଭାଷେ,
"ମୋ ଭାଗ୍ୟକୁ ମାଆ ଆସିଛୁ
ଆଜ ତୁ ମୋର ପାଶେ ।
ରାଜରାଜେଶ୍ୱରୀ ମାଆ ତୁ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମନ୍ଦିର ତୋର
ତମଃପୂର୍ଣ୍ଣ କରି, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
କଲୁ କୁଟୀର ମୋର ।
ବନଯାକ କରି ନ ଥିବୁ
ଫଳ କିଛି ଆହାର,
ପୁଅ କରୁଥିବ ଗରଭେ
ଚଳ ପାଦ-ପ୍ରହାର ।
ଖାଆ ମା' ! ଖାଆ ମା' ! ମା' ଘରେ
ତୋର କି ଅଛି ଲାଜ,
ଚୁମ୍ବି ରହିଛନ୍ତି ତୋତେ ତ୍ବୋ'
ଏହି ସଖୀସମାଜ ।"
୧ ବୋଲି ନିଛି ଦେଇ ଧରାଇ
ଦେଲେ ନାରଙ୍ଗୀ-କଳି,
ଟଗୋଟି ଗୋଟି କରି କର୍ପୂର-
କାନ୍ତି ପକ୍ୱ କଦଳୀ,
୨ ବୀଜ ଭିନ୍ନ କରି କୁଳକ
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ପନସ,
ସୁମଧୁର ପିଣ୍ଡଖର୍ଜୁର
ସହକାର ସରସ ।
ବାରମ୍ବାର ବୋଲି ମଧୁରେ
"ଧୀରେ ଭୁଞ୍ଜ ମା, ଭୁଞ୍ଜ",
କରେ ଦେଲେ ଭାଙ୍ଗି କରକ-
ମଞ୍ଜି ପୁଞ୍ଜାକୁ ପୁଞ୍ଜ ।
ଅବଶେଷେ "ଆଉ ଦିଓଟି,
ଆଉ ଦିଓଟି" ବୋଲି,
ଭୁଞ୍ଜାଇଲେ ସେହୁ ସତୀଙ୍କି
ଆଠ ଦଶୋଟି କୋଳି ।
ମାତୃ-ସ୍ନେହ-ସୁଖ ନ ଥିଲେ
ବୁଝି ବାଲ୍ୟ-ଜୀବନେ;
ସେହି ସୁଖ ସତୀ ବୁଝିଲେ
ଆଜ ବାଲ୍ମୀକି-ବନେ ।
ଆଚମନ କରି ଜାନକୀ
ଫଳ-ଭୋଜନ-ଶେଷେ
୩ କାଷ୍ଠ ଆସନରେ ବସିଲେ,
ତାପସୀଙ୍କ ନିଦେଶେ ।
୪ କୁମାରୀଏ ଦେଲା କୋରଙ୍ଗୀ
ଫଳ ଦେବୀଙ୍କ କରେ,
ମୁଖେ ପକାଇଲେ ସୁମୁଖୀ
ତାହା ଯେବେ ସାଦରେ ।

୧ । ନିଛି—ଚୋପା ଛଡ଼ାଇ ।
୨ । କୁଳକ—କେନ୍ଦୁ ।
୩ । ସୀତା ଗର୍ଭବତୀ ଥିବାରୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଆବଶ୍ୟକ ।
୪ । କୋରଙ୍ଗୀ—ଗୁଜରାତି ।

କନ୍ୟା ଏକ ଆଣି କୋମଳ
ଶୁଷ୍କ ମିବାର ନାଳ,
ଶଯ୍ୟା କରଦେଲା ତହିଁରେ
ପାଣ ହରଣ-ଗ୍ଭଲ ।

ସଖୀ ଦୁଇ ତହିଁ ରହିଲେ
ବଇଦେହୀଙ୍କ ପାଶେ,
ଆଉମାନେ ହେଲେ ଅନ୍ତର
ନିଜ ନିଜ ଆବାସେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ

ଭାଗୀରଥୀ-କୂଳେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଯେ କାଳେ
ବୈଦେହୀ ବିସର୍ଜି ଗଲେ,
ବ୍ୟାପିଥିଲା ଖରା ସସାଗରା ଧରା
ନିର୍ମଳ ଅମ୍ବର ତଳେ ।
ରାଘବ-ବଧୂର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସୁର-
ପୁରକୁ ଦିଶିଲେ ଲଜ୍ଜା
ହେବ ବୋଲି ଦିବା- ନାଥଙ୍କ ସେ କିବା
ଶୁଭ୍ର ଯବନିକା ସଜ୍ଜା !
ଜାଣି ସେ ରହସ୍ୟ କରିବାକୁ ଦୃଶ୍ୟ
ଭାସ୍କର-ବଂଶର ଦୋଷ,
୧ ଅଚିରେ ଅବନୀ- ପୃଷ୍ଠୁ ସେ ଯବନୀ
ଉଠାଇଦେଲା ପ୍ରଦୋଷ ।
ବିହଙ୍ଗମଗଣ ଡାକନ୍ତେ ଗଗନ-
ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ତାରକାକୁଳ,
ଏକ ପଛେ ଏକ ତା ପଛେ ଅନେକ
ଆସି ହୋଇଗଲେ ଠୁଳ ।
ଦେଖିଲେ ବିଜନେ ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରବି-ବଂଶୀ
ବିଷଣ୍ଣ-ବଦନେ ସଜଳ-ନୟନେ
ଏକାକୀ ଅଛନ୍ତି ବସି ।
ଭାବୁଥିଲେ ରାଜ- ଅଧିକାର ବ୍ୟାଜ
ଅଟେ ମହାଦାସତ୍ୱର,
ଏହି ଉଚ୍ଚପଦେ ପ୍ରକୃତିର ପଦେ
ଖଟିବା ହୁଏ ମାତର ।
ମିଥ୍ୟା କଥା ଯେବେ ପ୍ରଜାଏ କହିବେ
ମେଳ ହୋଇ ଶତ ଶତ,
ମିଥ୍ୟା ଜାଣି ଜାଣି ତାଙ୍କୁ ମାନି ମାନି
ବୋଲିଯାଏ ସତ ସତ ।
ପ୍ରକୃତିର ଶାନ୍ତି- ଯଜ୍ଞରେ ନୃପତି
ଯୂଖଟି ସ୍ୱଭାବେ ବଳି,
ଦୃଢ଼ ଧର୍ମ-ଦାମେ ବନ୍ଧ ନିଜ କାମେ
ପାଦେ ନ ପାରଇ ଚଳି ।
ଅଭିଷେକ ଯାହା କରିଥାନ୍ତି ତାହା
ପ୍ରୋକ୍ଷଣ ମାତର ସିନା,
ଗୃମର ଢାଳିବା ଅନ୍ୟ କି ବୋଲିବା
ମକ୍ଷିକା ତଡ଼ିବା ବିନା ?
ସୁଖେ ନଇରାଶ୍ୟ ନ ଥିବ ଅବଶ୍ୟ
ଦେବତା ହୃଦୟେ ସୁଦ୍ଧା,
ସେ ହେତୁ ମହର୍ଷି ଦେବତାନୃପତି
ସେବଇ କୀରତି-ସୁଧା ।
ପ୍ରଜାରକ୍ତ ଜଳ- କଣିକାପଟଳ
ସିନା ଉଚ୍ଚାସନ ପାଇ,
ଜଳଧର ରୂପ ହୋଇଥାଏ ନୃପ
ପରଜାଙ୍କ ହିତ ପାଇଁ ।

• । ଯବନିକା । ଯବନୀ—ପରଦା ।

ଭୂମିଜଲେ ବଜ୍ର ନ ଥାଏ, ସହଜ
ମାତ୍ର ତାହା ଜଳଧରେ;
ପ୍ରଜା-କର-ଦଣ୍ଡ ନ ହୁଏ ପ୍ରଚଣ୍ଡ,
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନୃପତି କରେ ।
ହୃଦ ପଚ୍ଛେ ଜ୍ୱଳେ ବିଦ୍ୟୁତ-ଅନଳେ
ଜଳଦାନେ ଘନ ବାଧି,
ସୁଖ ତେଜି ରାଜା ତୋଷିବ ପରଜା,
ତେବେ ତ ପରମାରାଧି ।
ସ୍ୱର୍ଗନିଶ୍ରେଣୀର ସମୁନ୍ନତ ଶିର
ରାଜପଦ ଭୂମଣ୍ଡଳେ,
ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ-ଭ୍ରଷ୍ଟ, ପଡ଼ି ହୁଏ ନଷ୍ଟ
ନୃପତି ଗଭୀର ତଳେ ।
ମାପୂକାର ପରି ଦଣ୍ଡଗୋଟି ଧରି
ସମଦୃଷ୍ଟି ସମଭାବେ,
୧ ରାଜତ୍ୱ-ରଜ୍ଜୁରେ ବିଳସି ଋଜୁରେ
ନିଜ ଜୀବନ ନ ଭାବେ ।
ଯଦି ବାଜୀକର ରଜ୍ଜୁରେ ପୟୂର
ଦେଲରୁ ନ ଯିବ ଗଳି,
ତାଳ ମାରି ଥୋକେ ହସିଦେବେ ଲୋକେ
ବାଦ୍ୟକାର ଦେବ ଗାଳି ।
ପ୍ରିୟା ମଇଥିଳୀ— ବିରହେ ଶିଥିଳୀ-
କୃତ କରି ପ୍ରାଣ ଯେବେ
ନ କରିବ କାର୍ଯ୍ୟ ମାନବ-ସମାଜ
ଆତୁରି ଗଞ୍ଜିବେ ତେବେ ।
ବୋଲିବ ସଂସାର, ରାମ କୁଳାଙ୍ଗାର
ଜନ୍ମ ଲଭି ରଘୁବଂଶେ
ବିରହ-କୃପଣ ହୋଇ ରାଜପଣ
ତ୍ୟାଗ କଲା ବଧୂବଶେ ।
ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ହେଲେହେଁ ଉତ୍ତମ
ସମୟ ମୋ ହୋଇ ନାହିଁ,
ମୋ କାର୍ଯ୍ୟେ ଭରତ ହେବାକୁ ନିରତ
ସମ୍ମତ ବା ହେବ କାହିଁ !

ଅଙ୍କଦ୍ରବ୍ୟେ ପ୍ରୀତି ହ୍ରାସ ନିତି ନିତି
ଦେଖି ଦେଖି ପୁନଃ ପୁନଃ
ହେଲେ ଶୂନ୍ୟ ଅଙ୍କ ଶୂନ୍ୟ ଯୋଗେ ଅଙ୍କ
ପରି ହୃଦପ୍ରୀତି ଗୁଣ ।
ସ୍ଥୂଳ କଳେବର ନୁହଇ ଅମର,
ଅମର କେବଳ ମନ,
ମନେ ଯେବେ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ନାହିଁ ଭଙ୍ଗ
ସେହି ସୁଖ ସୁଖେ ଗଣ୍ୟ ।
କେ ରହିଛି ଭବେ ବାସ୍ତବ ବିଭବେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ମୁକୁଟ ବାନ୍ଧି ?
ଯଶ ଅପଯଶ ନୋହି କାଳବଶ
ହୁଅନ୍ତି ତା ପ୍ରତିବାଦୀ ।
ସ୍ୱରଗ-ନରକ- ଗତି-ନିର୍ଦ୍ଧାରକ
ସ୍ୱଭାବେ ଜଗତ-ଜନ,
ଏଡ଼ି ଜନରବ ଅନିତ୍ୟ ବାସ୍ତବ
ସୁଖ ଲୋଡ଼େ ମୋତମନ ।
ନାହିଁ ସିନା ଘରେ, ହୃଦ-ପ୍ରେମ-ସରେ
ମୋ ପ୍ରିୟା-କମଳ-କଳି
ପଡ଼ିଅଛି ଫୁଟି, ମକରନ୍ଦ ଲୁଟି
କରୁଅଛି ମନ-ଅଳି ।
ନୟନ-ଯୁଗଳ କାହିଁକି ବିକଳ
ହୋଇ ଗୁଡୁଅଛ ଜଳ,
ଶୁଖିଗଲେ ସର କମଳିନୀ ମୋର
ହୋଇଯିବ ଠଳଠଳ ।
ବକ୍ଷ ଭୁ ପଥର— ବନ୍ଦ ହୋଇ କର
ରୁଦ୍ଧ ନେତ୍ର-ଜଳ-ନାଳୀ,
ନାସିକା-ପବନ ନ ବହିବୁ ଘନ
କମ୍ପିବ ପ୍ରାଣ-ସଞ୍ଚାଳି ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆସିବ ସମସ୍ତ ଭାଷିବ
ଜୀବନ-ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ କଥା,
ଶ୍ରବଣ-ଯୁଗଳ ନ ହୁଅ ଚଞ୍ଚଳ
ଶୁଣିବ ମୂର୍ଚ୍ଛିବ ବ୍ୟଥା ।

୧ । ଋଜୁ—ସରଳ ।

ରେ ସନ୍ତପ୍ତ ଦୁର୍ମି ! ନାଶିବ ତୋ ଘର୍ମ
ସମୀର ଆସୁଛି ବହି,
ସନ୍ତାପ-ନାଶିନୀ ସରୋଜ-ବାସିନୀ
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ସୌରଭ ବହି ।
ଆଉ ଏକ କଥା କହୁଛି, ଏକତା
ବାନ୍ଧି ତୁମ୍ଭେ ମନ ସଙ୍ଗେ
ଚାଲ ହ୍ରଦ-ସରେ ଅନନ୍ତ ବାସରେ
ବିଳସିବ ରସରଙ୍ଗେ ।
ମୋ ପ୍ରାଣ-ସଙ୍ଗିନୀ ନବ କମଳିନୀ
ଫୁଟି ରହିଅଛି ତହିଁ,
ସ୍ମରଣ-ଭାସ୍କର ଚିର ତେଜସ୍କର
ଅସ୍ତ ତାର ନାହିଁ ଯହିଁ ।
ମୋ ବୋଲେ ରସନା ! ତୁ ତହିଁ ରସ ନା
ଖାଇଛୁ ପରଜା ବଉ,
ଯା ଧନେ ପାଳିତ— ତା ନାମେ ଗାଳିତ
ହେବାରେ ନୁହି ଭାବିତ ।
ଲୋକେ ଲୋକହିତ— ସାଧନ ବିହିତ
ବୋଲି ସିନା ଅଛି ପ୍ରାଣ,
୧ ନ ହେଲେ କି ପବି— ଦ୍ରବ କରି ହବି
ପ୍ରାପ୍ୟେ କରିଥାନ୍ତା ପାନ ।
ପିଞ୍ଜରୁ ବାହାରି ଯିବେ ଶୁକ ସାରି
ଗୁଡ଼ିଦେବି ରତି ପାହୁ;
ତୋତେ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ
ନ ବୋଲିବେ 'ସୀତା' ଆଉ ।
୨ ହରିଣ ଶାବକ ଯିବ ସେ ଯାବକ—
ରଞ୍ଜିତଚରଣା ପାଶ,
ଅଲକ୍ତକ-ଧାର ଅଟେ ତା ଗଳାର
ରଙ୍ଗ ପାଟ-ଡୋରି-ଫାଶ ।
ମୟୂର-ଯୁଗଳ ରବି ଅନର୍ଗଳ
କାହିଁକି ରହିବେ ଆଉ,
୩ ଉଚାରିବ ସ୍ୱନ କା' ଅନୁକରଣ
କରି ଖିମରାଜ ଯାଉ ।

ସଙ୍ଗୀତ-ପ୍ରବୀଣା କଣ୍ଠ ସଙ୍ଗ ବିନା
ପାଇବ କାହିଁ ଗୌରବ ?
ବୀଣା ତାହା ଜାଣି ଭାଗ୍ୟ-ଦୋଷ ମାନି
ରହିବ ହୋଇ ନୀରବ ।
ତହୁଁ ରାମ କ୍ଷଣେ ମୁଦ୍ରିତ ଈକ୍ଷଣେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଚଳ-ଚୂଳେ ଚଢ଼ି,
ଦେଖିଲେ କାଳର ସ୍ରୋତ ଭୟଙ୍କର
ବେଗେ ଯାଉଅଛି ଗଡ଼ି ।
ଚରାଚର ସର୍ବେ ତା ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଭେ
ଉଳିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଲୀନ,
ବୁଦ୍‌ବୁଦ ପରିଏ କେହି କ୍ଷଣେ ଥାଏ,
କେବା ରହେ କିଛି ଦିନ ।
ଧରିତ୍ରି-ଶଇଳ ସେ ଘୋର ସଲିଳ-
ସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟେ ଟେକି ଶିର,
୪ ନ ଗଣି ଆପଦ ଚୁମ୍ବି ବିଷ୍ଣୁପଦ
ରହିଅଛି ହୋଇ ସ୍ଥିର ।
ଶୈଳ-ସାନୁଦେଶେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବେଶେ
ପତି ସଙ୍ଗେ ସତୀଗଣ,
ହୋଇ ଯୁଗ ଯୁଗ ସୁଖେ ଯୁଗ ଯୁଗ
କରୁଛନ୍ତି ବିଚରଣ ।
ଅନେକ ନୃପତି ତହିଁ ପନ୍ତି ପନ୍ତି
ରତ୍ନମୟ ସିଂହାସନେ,
ଅଛନ୍ତି ରାଜିତ ହୋଇ ବିଭାଜିତ
ଅମର-ପୁଷ୍ପ-ଭୂଷଣେ ।
ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ— ଲବ୍‌ଧ ପୁଣ୍ୟଧନ
ବହିଛି ଯା' ତନୁ-ତରୀ,
ଶଇଳ-ନିବାସୀ କବିବୃନ୍ଦ ଆସି
ନେଉଛନ୍ତି କର ଧରି ।
ଧର୍ମ ନ ବିଚାରି କେତେ ଦୁରାଚାରୀ
ଆରୋହି ତହିଁକି ବଳେ,
କବିଙ୍କର ପବି— ସମ ମୁଷ୍ଟି ଲଭି
ରହୁଛନ୍ତି କଳବଳେ ।

୧ । ପବି—ବଜ୍ର । ହବି—ଘୃତ । ୨ । ଯାବକ—ଅଲତା ।
୩ । ଖିମରାଜ—ପକ୍ଷୀବିଶେଷ (ନାନା ସ୍ୱନକାରୀ) । ୪ । ବିଷ୍ଣୁପଦ—ଆକାଶ ।

ତାଙ୍କ ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା   ଅନାଇ ସହସା
ଢଅନ୍ତେ ନୟନ ଫେଡ଼ି,
ଦେଖିଲେ ଶ୍ରୀରାମ   ବସୁନ୍ଧରା-ଧାମ
ରହିଛି ତିମିର ବେଢ଼ି ।
ସୁନୀଳ ଗଗନ   ମଣ୍ଡି ତାରାଗଣ
ଅଛନ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁଖେ,
ନାହିଁ ସୁଧାକର   କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର
ବାଧା ହୋଇ ନାହିଁ ସୁଖେ ।
ବୋଇଲେ, "ହେ ତାରା-ବୃନ୍ଦ ! ପ୍ରେମକାରା-
ବଦ୍ଧ ନୋହି ଚନ୍ଦ୍ରମାର,
୧ ବିଧିର ବିଧାନ   ଯେହ୍ନେ ପ୍ରଣିଧାନ
ଚକ୍ରେ ଭ୍ରମ ଶିଶୁମାର ।
ବଲ୍ଲଭ-ବିରହ—   ବେଦନା ଦୁଃସହ
ହେଲେହେଁ ଜଗତ ଲାଗି,
ସେ ଦୁଃଖ ବିସ୍ମରି   କର୍ମ ଅନୁସରି
ଦ୍ୟୁତି-ଦାନେ ଅଛ ଲାଗି ।
ତୁମ୍ଭ ଧର୍ମ-ଦୀକ୍ଷା   ବେଗେ ଦିଅ ଶିକ୍ଷା
ବାଲ୍ମୀକି-ଆଶ୍ରମେ ଯାଇ,
ମୋ ହୃଦ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା   ତହିଁ ବସି ଏକା
କାନ୍ଦୁଥିବ ମୋତେ ଧ୍ୟାୟି ।
ଏ ରାତ୍ର ସମୟେ   ବ୍ୟାକୁଳ ହୃଦୟେ
ରାବୁଥିଲେ ଚକ୍ରବାକୀ,
କରୁଣା-ପ୍ରବଣା   ହୋଇ ଜ୍ଞାନବଣା
ପ୍ରାଣ ନ ରଖିବ ବାକି ।
ସର ପ୍ରଦର୍ଶନ   କରି ନିଦର୍ଶନ
ଦେବ କୁମୁଦିନୀ ବନ,
ଚନ୍ଦ୍ରମା ଉଦୟ   ନ ହେଲେ ଅଥୟ
ନ କରି ଧରେ ଜୀବନ ।
ପୁନଃ ସମାଗମ—   ବିଷୟେ ବିଷମ
ସମସ୍ୟା ମଣିବ ନାହିଁ,
ହୃଦୟ-ସଙ୍ଗମ   ଅତି ମନୋରମ
ଜାଣ ତ, ଦେବ ବୁଝାଇ ।

ଏ କଥାରେ ଦ୍ୱିଧା   ଭାବିବା ସୁବିଧା
ନ ପାଇବ ସାରସାକ୍ଷୀ,
କହିବ ନିଶ୍ଚୟ   ମୋ' ଭାବନଚୟ
ଦେଖୁଛ ତ, ହେବ ସାକ୍ଷୀ ।
ଅଧିକନ୍ତୁ ତାର   ଗର୍ଭେ ମୋ' ଆତ୍ମାର
ସ୍ରୋତ ଲାଗିଅଛି ଯାଇଁ,
କହିଲେ ଏ କଥା   କଦାଚ ଅଯଥା
ବୋଲି ସେ ପାରିବ ନାହିଁ ।"
ଏଥିରେ ରାଘବ   ହୃଦକୁ ଲାଘବ
ସ୍ମରଣେ ଥିଲା କି କ୍ଷମ ?
ବୃଥା ତାରାଗଣ   କଲେ ନିରୀକ୍ଷଣ
ଦୃଷ୍ଟି-ପଥେ ଆଣି ତମ ।
ଗୁଣୀର ସଦଗୁଣ   ନ ବୁଝି ନିପୁଣ
ହେଲେ ଦୋଷ-ଦରଶନେ,
ବିଧି ବିଡ଼ମ୍ବନା   ଭୋଗ ସମ୍ଭାବନା
ହୁଏ ତାର ଉଚ୍ଚାସନେ ।
୨ ଦେଖି ରାମ-ଦୋଷ   ପାଇବେ ସନ୍ତୋଷ
ଭାବିଥିଲେ ତାରା-ତତି,
ହୃଦୟ-ଉଚ୍ଚତା   ଚାହିଁ ପୋତି ମଥା
ଲଭି କଲେ ନୀଚ ଗତି ।
ଦାଶରଥି-ଦୁଃଖ-   ଦର୍ଶନ-ବିମୁଖ
ଖେଦ-ଖିନ୍ନ-ହୃଦ ବିଧୁ,
ନିଶୀଥ ସମୟ   ହେଲାରୁ ଉଦୟ
ହେଲେ ତେଜ କ୍ଷୀରସିନ୍ଧୁ ।
୩ ଜୀବଞ୍ଜୀବ ଡାକ   ଦେଲା ଚକ୍ରବାକ-
ପ୍ରତି କରି ଉପହାସ,
ନ ଭାଳ, ନ ଭାଳ   ଲେଖାଅଛି ଭାଲ-
ପଟେ ତୋର ଉପବାସ ।
କିପାଁ ନ କହିବ   ଦେଇଛି ଦଇବ
ତା' ମୁଖେ ଅମୃତ ତାଳ,
ପରର ବିପତ୍ତି   ଚାହିଁଲେ ସମ୍ପତ୍ତି-
ଶାଳିଏ ମାରନ୍ତି ତାଳି ।

୧ । ଶିଶୁମାର—ତାରାଚକ୍ର ।   ୨ । ତତି—ସମୂହ ।   ୩ । ଜୀବଞ୍ଜୀବ—ଚକୋର ।

ଏଣେ ବିରହିଣୀ ଶ୍ରୀରାମଗୃହିଣୀ
ମଣି ଦୀପ୍ତିମୟ ପୁର,
ଗଜେନ୍ଦ୍ର-ଦଶନ— ରମ୍ୟ ସୁଖାସନ
ସୁଖଭୋଗୁଁ ହୋଇ ଦୂର,
୧ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ପଲ୍ଲବ-ରଚିତ
ଉଟଜେ ଅଜିନାସନେ,
କରି ଅବସ୍ଥାନ ପୂର୍ବ କଥାମାନ
ଭାବୁଛନ୍ତି ମନେ ମନେ ।
ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କର ପ୍ରେମ-ଜରଜର
ମଧୁମୟ ସମ୍ଭାଷଣ,
ହୃଦ-ଫନୋଗ୍ରାଫେ ପରବେଶି ଆପେ
ତୋଳୁଛି ନିର୍ମଳ ସ୍ୱନ ।
ସର୍ବ ଭୟ-ହର ସରଳ ସୁନ୍ଦର
ମରକତ-ପ୍ରଭ ବାହୁ,
ମାନସିକ ଧ୍ୟାନେ ଶିର ସନ୍ନିଧାନେ
ଦିଶୁଅଛି ଦାଉ ଦାଉ ।
ନିଦ୍ରା ପରିହରି ଥାଆନ୍ତି ପ୍ରହରୀ
ଯେରୂପେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଙ୍ଗୀ,
୨ ସ୍ମରଣ-ମୁକୁରେ ଦିଶନ୍ତି ଅଦୂରେ
ସେରୂପେ ହୋଇ ନିଷଙ୍ଗୀ ।
ସେ ସ୍ୱାମୀ ଦେବର କରିଛନ୍ତି ଦୂର
ଏ କଥା ଦେବାରୁ ଭାବି,
ହିମାକ୍ତ ନଳିନ ସଦୃଶ ମଳିନ
ନେତ୍ର ହେଲା ନୀରସ୍ରାବୀ ।

ଖଜୁରିଆ କର— ବିକ୍ଷତ ଖର୍ଜୁର
ନୀରବେ ନିଷ୍ଟଲେ ଯଥା
ରସ ତ୍ୟାଗ କରେ, କ୍ଷୋଭ-ଆଘାତରେ
ସତୀ ଦଶା ହେଲା ତଥା ।
ଏହିରୂପେ ପ୍ରିୟ ପ୍ରିୟଭାବ, ପ୍ରିୟ—
ଭାବ ପ୍ରିୟା ସ୍ମରି ସ୍ମରି,
ଦୁଃଖାସନେ ବସି ଧରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଅସି
କାଟୁଥିଲେ ବିଭାବରୀ ।
ଆତ୍ମା ଶିର-ଶ୍ରମ ସମୁଦ୍ଭୂତ ଘର୍ମ
ବହି ବହି ଅବିରଳ,
ପଦ୍ମ-ଗୁଳ୍ମ-ରାଶି ଧୌତକରି ଆସି
ପ୍ଳାବୁଥିଲା ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ।
ରାବିଲା ଶର୍ବରୀ ପେଚୃ ବେଶ ଧରି
କ୍ରମେ ହୋଇ କ୍ଷୀଣପ୍ରାଣ,
ରକତେ ଗଗନ ପ୍ଳାବି ପଳାୟନ
ଉପାୟେ ପାଇଲା ତ୍ରାଣ ।
୩ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ପଦେ ଅହମିକା
ବିକଦେଇ ତାରାଗଣ,
ପୁଷ୍ପ ବେଶେ ଝଡ଼ି ଅବନୀରେ ପଡ଼ି
ଲୋଡ଼ିଲେ ତାଙ୍କ ଶରଣ ।
ଶରଣ-ବତ୍ସଳ ରଘୁନାଥ ଛଳ
ନ ଧରି ରଖିଲେ ମାନ,
ଦେଲେ ଏହି ବର— "ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର
ମସ୍ତକେ ପାଇବ ସ୍ଥାନ ।"

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

ରାଗ—ଚୋଖି

ମଙ୍ଗଳେ ଅଇଲା ଉଷା ବିକଚ-ରାଜୀବଦୃଶା
ଜାନକୀ-ଦର୍ଶନ-ତୃଷା ହୃଦୟେ ବହି,
କରପଲ୍ଲବେ ନୀହାର—
ମୁକ୍ତା ଧରି ଉପହାର
ସତୀଙ୍କ ବାସ-ବାହାର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ରହି,
୪ କଳକଣ୍ଠ-କଣ୍ଠେ କହିଲା,
"ଦରଶନ ଦିଅ ସତି, ରାତି ପାହିଲା" । ୧ ।
ଅରୁଣ କଷାୟ ବାସ,
କୁସୁମ କାନ୍ତି ବିକାଶ,
ପ୍ରଶାନ୍ତ-ରୂପ, ବିଶ୍ୱାସ ଦିଅନ୍ତି ମନେ,

୧ । ଉଟଜ—କୁଟୀର । ଅଜିନ—ମୃଗଚର୍ମ ।
୨ । ନିଷଙ୍ଗୀ—ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ।
୩ । ଅହମିକା—ଅହଙ୍କାର ।
୪ । କଳକଣ୍ଠ—କୋକିଳ ।

କେଉଁ ଯୋଗେଶ୍ୱରୀ ଆସି
ମଧୁର ଭାଷେ ଆଶ୍ୱାସି
ଡାକୁଛନ୍ତି ଦୁଃଖରାଶି-ଉପଶମନେ,
ଦେବା ପାଇଁ ନବ ଜୀବନ
ସ୍ୱର୍ଗୁଁ କି ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନ ! ୨ ।
ସମୀର ସଙ୍ଗୀତ ଗାଏ,
ଭ୍ରମର ବୀଣା ବଜାଏ,
ସୁରଭି ନର୍ତ୍ତନେ ଥାଏ ଉଷା ନଦେଶେ,
କୁମ୍ଭାଟୁଆ ହୋଇ ଭାଟ
ଆରମ୍ଭିଲା ସ୍ତବପାଠ
୧ କଳିଙ୍ଗ ଅଇଲା ପାଠ ମାଗଧ ବେଶେ,
ଲଳିତ ମଧୁରେ କହିଲା,
"ଉଠ ସଖୀରାଜ୍ୟ-ରାଣୀ,ରାତି ପାହିଲା ।" ୩।
ମୁନି-ମୁଖ ବେଦ-ସ୍ୱନ
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲା ଶ୍ୟାମବନ
ଉଠିଲା ଭେଦି ଗଗନ ଉଚ୍ଚ ଓଁକାର,
୨ ବୈକୁଣ୍ଠେ ଦେଇ ତୃପତି
ଅନନ୍ତ ଶ୍ରୁତିକି ଗତି
ବହିଲା କି ହରସ୍ୱଣି ବୀଣାଝଙ୍କାର;
ବେଳୁଁ ବେଳ ବନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ମନ୍ତ୍ରବଳେ ଯେସନେ ବଢ଼ି ଆସିଲା ବଳ । ୪ ।
ଏକାଳେ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ
ଅନୁକମ୍ପା ତପସ୍ୱିନୀ
ଆସି ଜନକନନ୍ଦିନୀ ପାଶେ ଗମ୍ଭୀରେ
ବୋଇଲେ, "ଉଠ ବୈଦେହୀ,
ଉଷା ସୁକୁମାରଦେହୀ
ଆସିଛି, ଦର୍ଶନ ଦେଇ ତୋଷ ବଧୂରେ,
ତମସା ରହିଛି ଅନାଇ
କୋଳ କରି ଥରେ ସୁଖ ଲଭିବା ପାଇଁ ।" ୫,
୩ ପଦ୍ମିନୀ-ହୃଦ-ଶିଶିର—
ବିନ୍ଦୁରେ ଖର-ରଶ୍ମିର
ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପରି, ବୀର ରାମ-ମୂରତି
ଶୋକଜଜରିତ ଚିତ୍ତ—
ଫଳକେ କରି ଚିତ୍ରିତ
ହେଲେ ଆସନ୍ତୁ ଉତ୍ଥିତ ଜାନକୀ ସତୀ;
ନମି ଅନୁକମ୍ପା ପୟରେ
ବନ୍ଦିଲେ ଉଷାର ପଦ ସବିନୟରେ । ୬ ।
ବୋଇଲେ ତାକୁ ପ୍ରଶଂସି,
"ତୁମେ ତିମିର-ବିଧ୍ୱଂସି
ରବି-ଆଗମନ-ଶଂସୀ ହୁଅ ସଂସାରେ,
ତୁମ କୋମଳ ଚରଣ
କରେ ଜ୍ୟୋତି ଆହରଣ
ତହିଁ ଯାଉଛି ଶରଣ ଦୃଢ଼ ଆଶାରେ;
ଶୁଭ୍ର ସଉରଭ ରସିକେ,
ଶୁଭ-ସମ୍ପାଦିନୀ ହୁଅ ରଘୁବଂଶିକେ । ୭ ।
ଉତ୍ସୁକ ହୃଦୟେ ରାଣୀ—
ଶେଷରେ ଆଶ୍ରମ-ଧାରିଣୀ
ତମସା ନିର୍ମଳ-ଗାମୀ ପବିତ୍ର-ଧାର
ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ କୁସୁମ ବିଛି
ସୁବାସିତ ନୀର ସିଞ୍ଚି
ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦୀପ ରଚି ପ୍ରଭାତି ତାର,
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ମୀନ-ନୟନେ
ଚାହୁଁଥିଲା ସୀତା-ସତୀ ଶୁଭାଗମନେ । ୮ ।
ଉଠନ୍ତେ ତାପସକନ୍ୟା—
ଗଣଙ୍କ ଆଦର-ବନ୍ୟା
ପ୍ଲାବନେ ଜଗତ-ଧନ୍ୟା-ସତୀ ରତନ
ବାହାରି ଅବଗାହନେ
ଅନୁକମ୍ପାଙ୍କ ଗହଣେ
ତମସା ଧାରି ବହନେ କଲେ ଗମନ;
ସତୀଙ୍କି ତମସା ଅଙ୍କରେ
ଯେନ ସ୍ନେହେ ଆଲିଙ୍ଗିଲା ତରଙ୍ଗ-କରେ ।୯।
ଅମୃତ ମଧୁର ସ୍ୱରେ
ଭାଷିଲା ପରିତୋଷରେ
"ମାଆ ଗୋ, ମୋ ମାନସରେ ନ ଥିଲା ଆଶା

୧ । କଳିଙ୍ଗ—କଜଳପାତି ପକ୍ଷୀ । ମାଗଧ—ଭାଟ । ୨ । ବୈକୁଣ୍ଠ—ବିଷ୍ଣୁ ।
୩ । ଖର-ରଶ୍ମି—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

କରିବ ଅଙ୍କେ ବିହାର
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ହୃଦହାର
ସୀତା କରି ପରିହାର ଭୋଗ-ପିପାସା,
ଭାଗ୍ୟବତୀ ମୋତେ ସଂସାରେ
ବୋଲିବେ ତୋ'ଯୋଗୁଁ ଏକା ପରିଶଂସାରେ ॥
ବନେ ବନେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି
ଗଣ୍ଡି-କୁହୁକେ ନ ଭ୍ରମି
ବହୁ ବାଧା ଅତିକ୍ରମି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜୀବନେ
ଅନ୍ଧାର ଦୁଃଖ ନ ଗଣି
ଆଲୋକ ସୁଖ ନ ମଣି
୧ ଚାଲିଛୁଁ ଦୂର ସରଣୀ ନତ ବଦନେ;
ଜନମ କରୁଛୁଁ ସଫଳ
୨ ତୋୟ-ଦାନେ ତୋଷି ତୀରବାସୀ-ସକଳ ॥
୩ ମନ୍ଦାକିନୀ, ଗୋଦାବରୀ
ସେସବୁ ଗୁଣେ ମୋ' ସରି
ତଥାପି ବର୍ଦ୍ଧନ କରିଛନ୍ତି ଗୌରବ
ଲଭି ତୋ ପବିତ୍ର ପଦ—
ଚିହ୍ନ ଅକ୍ଷୟ ସମ୍ପଦ
୪ ବିବୁଧ-ପଦ-ପ୍ରଦ ଅଙ୍ଗ ସୌରଭ;
ତାହା ଥିଲା ମୋର ବାଞ୍ଛିତ,
ତଦଭାବେ ହେଉଥିଲି ମନେ ଲାଞ୍ଛିତ ।୧୨।
କରିଥିଲି ଶୁଭ କର୍ମ
ବୋଲି ଆଣିଦେଲା ଧର୍ମ
ସମୟେ ତୋତେ ମୋ ମର୍ମବାସନା ଜାଣି,
ପାଇଛୁଁ ଦୁର୍ଲଭ ଧନ
କରିବ ତୃପ୍ତି ସାଧନ
ନିତି କରି ସମ୍ବୋଧନ କୋଳକୁ ଆଣି;
ଅଙ୍ଗ ପରିମଳ ତୋହର,
ହେବ ମୋର ଜୀବନର କଲୁଷ-ହର ।୧୩।
ମୋ କୋଳ-କେଳି-ଚପଳ
ସାରସ ମରାଳଦଳ
୫ କୋକ ଧବଳ ଯୁଗଳ ବକ ପଂକତି
ତୋ ପୁଣ୍ୟମୟ ଶରୀର—
କ୍ଷାଳନେ ପୂତ ମୋ' ନୀର—
ପାନେ ବଞ୍ଚିଥିବେ ଚିରଦିନ ମୋ କତି;
କଳନାଦ—ଛଳେ ତୋ ଯଶଃ,
ଗାଇ ମୋ ଶ୍ରୁତିକି ତୋଷୁଥିବେ ଅଜସ୍ର ।୧୪।
ପତିବ୍ରତା-ଅଙ୍ଗେ ଲାଗି
ପବିତ୍ର ହେବାର ଲାଗି
ବ୍ରତତୀ-ବାସ-ବିରାଗୀ ପ୍ରସୂନମାନ
ଦୂରୁଁ ଦୂରୁଁ ଖସି ଖସି
ଧାଇଁଥିବେ ଭାସି ଭାସି
ଭ୍ରମୁଥିବେ ଆସି ଆସି ତୋ ସନ୍ନିଧାନ;
ସ୍ନାନ ସମୟେ ମୋ ପୟରେ,
ଦୟାମୟି ! ନ ପେଲିବୁ ତାଙ୍କୁ ପୟରେ ।୧୫।
ମୋ କୂଳେ ଚାଲି ଚରଣ
କରିବୁ ମା ବିଚରଣ
ବ୍ୟପଦେଶେ ବିତରଣ ଅମର କାନ୍ତି,
ତା ଲଭି ବନ ପାଦପ-
ରାଜି ହୋଇ ଦପଦପ
ବହିବେ ଅମର-ଦର୍ପ ବହିବେ ଶାନ୍ତି;
ପଲ୍ଲବେ ପାଟଳ ଶ୍ୟାମଳ,
ରୁଚିର ରୁଚି ରହିବ ଚିର ନିର୍ମଳ ।" ୧୬ ।
୬ ସୀତା ବୋଇଲେ, "ପନୀର—
ମଧୁର ଏ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀର;
ନୀର ନୁହେ, ଜନନୀର କ୍ଷୀର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ;
ଗିରି-ସ୍ତନୁ ବିନିସୃତ
ହୋଇ ଆସୁଛି ଅମୃତ-
ଧାରା ପରି ସୀତାମୃତକଳପା ଲକ୍ଷେ,
ଓହୋ ତୁ ତ ମୋ' ମା ଏ ଦେଶେ,
ମୋ' ଦୁଃଖେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ-ବକ୍ଷା ତମସା ବେଶେ ॥
ଛେଦ ଭେଦଅଛି ସ୍ପଷ୍ଟ
ସେ ପାଖ ହେଉଛି ଦୃଷ୍ଟ
ତଥାପି ସୁତାକୁ ତୁଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ

୧ । ସରଣୀ—ପଥ । ୨ । ତୋୟ—ପାଣି । ୩ । ମନ୍ଦାକିନୀ—ଚିତ୍ରକୂଟର ଗିରିନଦୀ
୪ । ବିବୁଧ—ଦେବତା ୫ । କୋକ—ଚକ୍ରବାକ । ୬ । ପନୀର—ନାରିକେଳ ଜଳ

ଫିଟାଇ ସ୍ନେହ-ଲୋଚନ
ପ୍ରୀତି-ମଧୁର-ବଚନ
ବିନ୍ୟାସେ ଗୃହୁ ରଚନ କରୁ ଗେହ୍ଲାଇ;
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମା! ତୋ ହୃଦୟ,
ମୋ’ ଦୁଃଖ-ଆତପ ପାଇଁ ବାଲୁକାମୟ ।୧୮।
ରାମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଯେ ସୀତା
ଲୋକ-ଲୋଚନେ ଦୂଷିତା
ହୋଇ ଚିର ନିର୍ବାସିତା ସେ ତୋର ମତେ
ନିଜ ପ୍ରତିବ୍ରତା ଧର୍ମ-
ବଳେ ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମ
ପବିତ୍ରକରଣେ କ୍ଷମ ହେବ ଜଗତେ;
ମାତା ବୁଝେ ସୁତା ବେଦନା,
ମାତା-ନେତ୍ରେ ଦଗ୍ଧ-ମୁଖୀ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ।୧୯।
ତୋ’ ତୀର ଚିର ଆଶ୍ରୟ
ହେଲାଣି ମୋର ନିଶ୍ଚୟ
ଭରସା ତୋ’ ଶାନ୍ତିମୟ ପଦକମଳେ;
ଶୂନ୍ୟ ଯାର ଚରାଚର,
ଜନନୀ କୋଳ ମାତର
ତା’ର ଆଦର-ଆକର ମହୀମଣ୍ଡଳେ;
ଜନନୀ ଯା ରତ୍ନଗରଭା,
କାହିଁକି ସେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଲୋଡ଼ିବ ଅବା ।”
ସୁଶୀତଳ ସୁନିର୍ମଳ
ପବିତ୍ର ତମସା-ଜଳ;
ତଥା ସ୍ୱଭାବ ସକଳ ମୁନିସୁତାଙ୍କ,
ସ୍ନେହେ ତମସା ଚଞ୍ଚଳ
କରି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଛଳ
ହୋଇଗଲା ଅବିକଳ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କ;
ଆଲିଙ୍ଗନେ ତାଙ୍କ ବିଗ୍ରହେ,
ବିଗ୍ରହ ମିଶାଇଦେଲା ଶୀଘ୍ର ସାଗ୍ରହେ । ୨୧।
୧ ସତତ ସୀତା ସକାଶ
ରହି ଗୃହିଁବା ସକାଶ
ପାଇ ଶୁଭ ଅବକାଶ ଏହି ଉପାୟେ,
ହୋଇ ବହୁନେତ୍ରବନ୍ତ
ବହୁ ହୃଦ ବହୁ ମତି
ଲଭି କଲା; ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଅନେକ କାୟେ;
ସମଧର୍ମୀ ସମଗୁଣରେ,
ମିଶି ମନ ତୋଷ ଲଭେ ବହୁ ଗୁଣରେ ।୨୨।
ସମସ୍ତେ ଅବଗାହନ
ବଢ଼ାଇ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ
କରି ବାଲ୍ମୀକି ଚରଣ କଲେ ବନ୍ଦନା;
ଆଶିଷେ ମୁନି-ପୁଙ୍ଗବ
ବୋଇଲେ, “ଜ୍ଞାନ-ବିଭବ
ଅର୍ଜନେ ସୁସିଦ୍ଧି ଲଭ କରି ସାଧନ;” ।
ବିଶେଷେ ସୀତାଙ୍କୁ ସାଦରେ
ବୋଇଲେ, “ଧୀରସୁ ହୁଅ ଅପ୍ରମାଦରେ।୨୩।
ନନ୍ଦନ ! ତୁ ଏ ଆଶ୍ରମ-
ପାଦପଙ୍କୁ ସ୍ନେହ-ଶ୍ରମ
ପ୍ରୟୋଗେ ନନ୍ଦନୋପମ କରି ଯତନ;
ସେ ଭାବେ ତୋ ଅନୁଭବ
ସ୍ୱଭାବେ ହେବ ସମ୍ଭବ
ଭବେ କେମନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ସୁତ-ରତନ;
ଅନୁକମ୍ପା ଥିବେ ନିୟତ,
ସକଳ ଅଭାବ ତୋର ମୋଚନେ ରତ ।।”
ମୁନୀନ୍ଦ୍ର-ଆଦେଶ-ମତେ
ତହୁଁ ଚଳିଲେ ସମସ୍ତେ
କମଳ-କୋମଳ ହସ୍ତେ କଳସୀ ଧରି,
କନ୍ୟାମଣ୍ଡଳେ ଜନକ-
ସୁତା-କାନ୍ତି ଜକଜକ
ସ୍ଫଟିକ ମଧ୍ୟେ ହୀରକ-ପ୍ରତିଭା ପରି;
ଉପବନେ କଲେ ଗମନ,
ବଢ଼ାଇଲା ବନ-ଶୋଭା ପାଇଁ ସେ ଧନ ।୨୪
ବନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଦ୍ୱାରେ ସୀତା ।
ସାଜନ୍ତେ ସେ ଉଲ୍ଲସିତା
ମତିରେ ହୋଇ ଭୂଷିତା ରବି-କିରଣେ,

୧ । ସକାଶ—ନିକଟ ଓ ନିମିତ୍ତ ।

୧ ହାସ ପଲ୍ଲବ ଅଧରେ ମଞ୍ଜୁ ମଧୁକରଦରେ
ମଣ୍ଡି ଲଗିଲ ଆଦରେ ଚରିହରଣେ;
ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ ରଙ୍ଗ ଶାଳ୍ମଳୀ,
ପାଦ୍ୟ ଦେଲା ଦୂର୍ବାଦଳ ହିମ-ପଟଳୀ ।୨୬।
ସ୍ଥଳକମଳ ଆସନ—
ଦେଇ, ପ୍ରୀତି ସମ୍ଭାଷଣ
କଲା, ଶାରିକା ଭାଷଣ ଛଳେ ମଧୁରେ;
ଶରଦ ସରସୀ ଜଳ
ଫୁଟାଇ ନବକମଳ
ଅଳସ୍ୱନେ ଯଥା କଳହଂସ-ବଧୂରେ;
ବୋଇଲା, "ପାହିଲା ସଜନି,
ତୋ ପଦ-ଅରୁଣେ ମୋର ଖେଦ-ରଜନୀ।୨୭
ତୋତେ ମୁଁ ଭାଗ୍ୟବଶତଃ
ଲଭି ନଭପୁଷ୍ପ ସତ-
କରି ଅସୀମ ଉଦ୍ଧତ ଅନ୍ତଃକରଣେ,
ଚିତ୍ରକୂଟ-ଉପତ୍ୟକା
ସିଦ୍ଧ-ସେବିତ ଦଣ୍ଡକା
ପାରାବାର-ପାର-ଲଙ୍କା-ଅଶୋକାରଣ୍ୟେ,
ଆଗେ ଥୋଇ ତୋତେ ଆଦର୍ଶ,
ଗଢ଼ିଲି ପ୍ରୀତି-ପ୍ରତିମା ଚଉଦ ବର୍ଷ ।୨୮।
୨ ଯେତେବେଳେ ପୁଷ୍ପକରେ
ବାହୁଡ଼ି ଗଲୁ ପୁଷ୍କରେ
ଉଭା ହୋଇ ପୁଷ୍ପକରେ ମୃଗନୟନେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଚାହିଁ ବିଷାଦରେ
ତୋତେ ମୟୂରୀ ନାଦରେ

ସଖୀ କଥା ସ୍ମରି ମନରେ,
ଆସିଲୁ କି ସଖି ! ଆଜି ଏତେ ଦିନରେ।୨୯।
ଦୀର୍ଘ ବିରହ ବିଶେଷ
ସହି, ମୁଁ ନ ସହି ଶେଷ—
ଚିନ୍ତାରେ ତାପସୀ ବେଶ କରି ଧାରଣ,
ତୋ ହୃଦୟ-ଆଦରଶେ
ପ୍ରତିବିମ୍ବି ସ୍ନେହରସେ
ମଜ୍ଜାଇ ତୋତେ ହରଷେ କଲି ବରଣ;
ଧନ୍ୟବାଦ କରି ଗ୍ରହଣ,
ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହି କଲୁ ଯା' ମୋ' ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ।୩୦।
ପାଇଥିଲେ ସାଧୁ ସଙ୍ଗ
ସଦ୍ଭାବ ଚିର ଅଭଙ୍ଗ
ରହେ, ସ୍ଥିର ନୀଳରଙ୍ଗ ଯଥା ଗଗନେ;
ସାଧୁ ମିଳେ ମନୋରଥ
କଦାଚ ନ ହୁଏ ବ୍ୟର୍ଥ
ତେଣୁ ମୁଁ ହେଲି ସମର୍ଥ ତୋର ଦର୍ଶନେ;
ଭାଗ୍ୟେ ଥିଲେ ହୁଏ ଏ ଲାଭ,
ଭାଗ୍ୟବତୀ କଲା ସଖି ! ମୋତେ ତୋ ଭାବ" ॥
ବନଶ୍ରୀ ମଧୁ ମୋହନ
ସୀତା-ହୃଦୟ ଗହନ
ବିରହ-ଦାବ-ଦହନ ଶାନ୍ତ କରଣେ,
ନବୀନ ଉଦୀୟମାନ
ଘନପଟଳ ସମାନ
ମାନସେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା ସେ କ୍ଷଣେ,
ବୋଇଲେ ଜନକନନ୍ଦିନୀ,

୩ ଡାକୁ ଯେ ଥିଲି ସାଦରେ ଦର୍ଘ ଅୟନେ "ଆଜୀବନ ହେଲି ତୋର କାରା-ବନ୍ଦିନୀ"।୩୧।

---

୧ । ମଧୁକ—ମହୁଲ । ୨ । ପୁଷ୍ପକରେ—ପୁଷ୍ପକ ରଥରେ ଓ ପୁଷ୍ପ ହସ୍ତରେ । ପୁଷ୍କର—ଆକାଶ ।
୩ । ଅୟନ—ମାର୍ଗ ।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ରସକୁଲ୍ୟା

ରାଜୋଦ୍ୟାନ ଶୋଭା-ସିନ୍ଧୁ-ଲହରୀ
ଶିରେ ପୁଷ୍ପଫେନପଟଳ ଧରି,
ଯା' ପଦପୁଲିନ ନଖ-ମୁକୁତା—
ଜ୍ୟୋତି ସେବନରେ ଥିଲା ଯୁକୁତା,
ତାଙ୍କ ଶୁଭ ଆଗମନ,
ଶୁଣି ଉଲ୍ଲସିଲେ ମୁନି-ଉଦ୍ୟାନର
ବିଟପି-ବଲ୍ଲୀ-ସୁମନ । ୧ ।

ଏକେ ତ ମଧୁର ବସନ୍ତ କାଳ,
ବାଳଭାନୁ ହେମ କିରଣ ଜାଳ
ପ୍ରସରି ଶିଶିରଜର୍ଜର ପର୍ଣ୍ଣେ,
ଲୀଳା କରୁଅଛି ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣେ,
ଶିଶିରବିନ୍ଦୁରେ ପଡ଼ି,
ହୀରା ମାଳା ମୋତି ମାଣିକ୍ୟପଟଳ
ବିଚିତ୍ର ଦେଉଛି ଗଢ଼ି । ୨ ।

ଭାସ୍କର ଭାସ୍ୱର ମଣି ମଣ୍ଡନ,
ଦଶବଦନର ଦଶ ବଦନ—
ଜ୍ୟୋତି ଗର୍ବ କରିଥିଲା ହରଣ
ସୀତାରତନଙ୍କ ଯେଉଁ ଚରଣ,
ଆଜି ସେ ପଥୁର ଆସି,
ମୁନି ଉପବନେ ବାଣ୍ଟିଦେଲା କିବା
ସେହି ମଣି ଗର୍ବରାଶି । ୩ ।

ସୀତା-ହୃଦ ଶ୍ୟାମ ଶ୍ରୀରାମମୟ,
ସେ ହୃଦୟ ହରି ପାଦପଚୟ
କ୍ରମେ ହେଲେ ଘନ-ଶ୍ୟାମବରଣ,
ପତି ଏକା ସୀତା ମତି ଶରଣ,
ଅବୟବ କାନ୍ତିମାନ
ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ କୁସୁମେ କୁସୁମେ
କ୍ରମେ ଯାଇ କଲେ ସ୍ଥାନ । ୪ ।

କେଶକାନ୍ତି ମାନି ନେଲା ଷଟ୍‌ପଦ,
ଚମ୍ପା ନେଲା ତନୁ-କାନ୍ତି-ସମ୍ପଦ,
ମନ୍ଦାରକୁ ଗଲା ଅଧର ରୁଚି,
ଆଉ ସକଳକୁ ଯହିଁ ଯା ରୁଚି,
ସର୍ବେ ହେଲେ କାନ୍ତିମୟ,
ସ୍ୱର୍ଗଲକ୍ଷ୍ମୀ କିବା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଆସି କଲା
ଉଦ୍ୟାନକୁ ଲୀଳାଳୟ । ୫ ।

ସୀତା-କାନ୍ତି ଥିଲା ଅମୃତ ସମ,
ପୁଷ୍ପେ ହେଲା ମଧୁ ଅମୃତୋପମ,
[୧] ମାର୍ଦ୍ଦବ ମାଞ୍ଜବ ସେ ରୂପେ ଯାଇ
ହେଲେ ପୁଷ୍ପକୁଳ ଅଙ୍ଗରେ ସ୍ଥାୟୀ,
ସୀତା ହୋଇ ତପସ୍ୱିନୀ
ନୀରସ ଜୀବନେ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଶରୀରେ
ହେଲେ ବନବିଳାସିନୀ । ୬ ।

ସୀତା ସତକାର କରିବା ଲାଗି
ଲତାଗଣ ସାରା ଶର୍ବରୀ ଜାଗି,
ଗୁନ୍ଥି ଚନ୍ଦ୍ରାତପ କରି ମଣ୍ଡନ
ରଚିଥିଲେ ହେମପୁଷ୍ପେ ଲମ୍ବନ,
ପକ୍ୱ ନାଗରଙ୍ଗମାନ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଗୋଲକ— ରୂପେ ଶତ ଶତ
ହେଉଥିଲେ ଲମ୍ବମାନ । ୭ ।

ଉଭା ହୋଇଥିଲେ ରମ୍ଭା ସୁନ୍ଦରୀ
ପଂକ୍ତି ପଂକ୍ତି ପତ୍ର-ପତାକା ଧରି,
ଗୁନ୍ଥି ମୁଚୁକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦ ବକୁଳ,
ନିଆଳୀ ମାଧବୀ ବଲ୍ଲରୀ କୁଳ
ଗୁହୁଁଥିଲେ ଧରି ଫୁଲ
[୨] ନବୀନା ନବୀନା ଥିଲା ତାଙ୍କ ପାଶେ
କୁସୁମେ ସଜାଇ ଚୂଳ । ୮ ।

୧ । ମାର୍ଦ୍ଦବ—ମୃଦୁତା । । ମାଞ୍ଜବ—ମଞ୍ଜୁତା ବା ମନୋହାରିତା ।

୨ । ନବୀନା—ରଜନୀଗନ୍ଧା ବା ଗଜଦନ୍ତ ପୁଷ୍ପ ।

ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ ଜାନକୀ ସତୀ
ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ କରନ୍ତେ ଗତି,
ପୁଲକିତ ହୋଇ ମୃଦୁ ସମୀରେ
ଫୁଲମାନ ବର୍ଷି ସତୀଙ୍କ ଶିରେ
କେ କଲି ଶିର ଚୁମ୍ବନ,
କେ କର ମର୍ଦ୍ଦନ କେ ବା ଆଲିଙ୍ଗନ
କେହି ବା ପଦ ବନ୍ଦନ । ୯ ।
ସୁରଙ୍ଗ-ଚରଣ-ଲେହନ ପାଇଁ
୧ ପାରିଜାତ ଦେଲି ଜିଭ ଲମ୍ବାଇ
ମୋତି ଜ୍ୟୋତି-ନଖ ଚୁମ୍ବନ ଆଶେ
୨ ଡାଳିମ୍ବ ରହିଲି ବିବୃତ ଆସ୍ୟେ,
କରୁଣା ରଣ ଆଶାୟୀ
୩ ଚିନିଚମ୍ପା ହେଲି ହରିତବରଣ
ରାମରୂପ ଅନୁଯାୟୀ । ୧୦ ।
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କୋମଳ
ମନୋହର ବାଳ ତରୁ ସକଳ
ବାଡ଼ ଉପରକୁ ମସ୍ତକ ଟେକି
ସତୀଙ୍କି ସନ୍ତୁଷ୍ଟେ ଥାନ୍ତି ନିରେଖି
ପାଇଲି ନାହିଁ ଯା ଶିର,
ବାଡ଼ ମଧ୍ୟେ ରହି ରନ୍ଧ୍ର ପଥେ ପଥେ
ଦର୍ଶନେ ହେଲେ ଅସ୍ଥିର । ୧୧ ।
୪ ଗୁଞ୍ଜୀ ଫୁଲଚୁଇଁ ପାଦପ ବାଡ଼େ
ବସି ଗୁହିଁଥାନ୍ତି ସତୀଙ୍କ ଆଡ଼େ,
କରୁଥାନ୍ତି ଥରେ ଥରେ କାକଳି,
ମୁଦେ ଯାଉଥାଏ ଲାଙ୍ଗୁଳ ହଲି,
ସତୀ ତାଳଦେଲେ ପୟୁ,
ମନେ କରିଛନ୍ତି ଆଲବାଲେ ବସି
ପିଇବେ ହୋଇ ନିର୍ଭୟୁ । ୧୨ ।

୫ ଊର୍ଣ୍ଣନାଭ ଥରେ ସତୀ ପୟୁରେ
ପଡ଼ି ପୁଣି ଉଠେ ତରୁ ଉପରେ,
ବୃକ୍ଷୁଁ ବୃକ୍ଷେ ପୁଣି ଡେଇଁ ଚଞ୍ଚଳ
ଦେଖାଉଛି ନିଜ କାରୁ-କୌଶଳ,
ଘନୁ ହୋଇ ଚିତ୍ରକର
ବିବିଧ ରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜି ଦେଉଛନ୍ତି
ତା ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ରନିକର । ୧୩ ।
ସ୍ୱଭାବେ ପାଦପ ଶ୍ୟାମଳ ଦଳ,
୬ ମରକତ ଜ୍ୟୋତି ଠିଣ୍ଟିଣୀଦଳ
ତରୁ ଶିରେ କାହିଁ ବସି ଚଞ୍ଚଳ—
ଚଞ୍ଚୁ ମାର୍ଜ୍ଜନରେ ହୋଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଦିଶୁଥାନ୍ତି ମନୋହର,
ଶ୍ୟାମ ଜଳନିଧି— ତରଙ୍ଗେ ଲୁଣ୍ଠିତ
ଯେସନ୍ତେ ଦିବାକର କର । ୧୪ ।
ପ୍ରେମ-ପ୍ରଭାମୟ ରାମ-ହୃଦୟ
ରାଜ-ସିଂହାସନେ ହୋଇ ଅଥୟ
ଉଦ୍ୟାନକୁ କିବା ଆସିଛି ଧାଇଁ
ସତୀଙ୍କ ଯାତନା ନାଶିବା ପାଇଁ,
ସେ ନେତ୍ର ସୁଭଗ ଜ୍ୟୋତି
୭ ସ୍ୱାତୀ-ଜଳ ପରି ସତୀ ହୃଦୟରେ
ସୃଜୁଥାଏ ପ୍ରେମ-ମୋତି । ୧୫ ।
କେଉଁ ଦିଗେ ଘନ ପନସ ବନ,
କାହିଁ ଚୂତବନ ଚୁମ୍ବେ ଗଗନ,
ଚୂତବନ ତଳ-ପ୍ରାନ୍ତେ ଆକାଶ
୮ ଦିଶେ ଦେବଖାତ-ଜଳ-ସଂକାଶ;
ତରୁସ୍କନ୍ଧ ଶତ ଶତ .
ଦିଶନ୍ତି ଯେସନ ତୋଳିଛନ୍ତି ବନ
ସର୍ବେ ହୋଇ ଏକମତ । ୧୬ ।

---

୧ । ପାରିଜାତ— ମନ୍ଦାରଜାତୀୟ ପୁଷ୍ପବିଶେଷ (ଯାହାର ଗର୍ଭକେଶର ବାହାରକୁ ଲମ୍ବିଥାଏ) ୨ । ଆସ୍ୟ—ମୁଖ୍ୟ । ୩ । ଚିନିଚମ୍ପା—ହରିଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପବିଶେଷ । ୪ । ଗୁଞ୍ଜୀ—ପକ୍ଷୀବିଶେଷ । ଫୁଲଚୁଇଁ—ପକ୍ଷୀବିଶେଷ । ୫ । ଊର୍ଣ୍ଣନାଭ—ମାକଡ଼ସା । ୬ । ଠିଣ୍ଟିଣୀ—ଶ୍ୟାମଳ-ବର୍ଣ୍ଣ ପକ୍ଷୀବିଶେଷ । ୭ । ସ୍ୱାତୀ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ବୃଷ୍ଟି ହେଲେ ମୁକ୍ତା ଜାତ ହେବା କଥା ପୁରାଣପ୍ରବାଦ । ୮ । ଦେବଖାତ—ଅକୃତ୍ରିମ ଜଳାଶୟ ।

୧ ଶାନ୍ତ-ସରୋବର ବିବିକ୍ତ କୂଳ
ଆଶ୍ରିଛନ୍ତି କିବା ତାପସକୁଳ,
ଗୁ ରୁ ବିଘ୍ନ ଭାର ମସ୍ତକେ ବହି
ନୀରବେ ନିଶ୍ଚଳେ ଗମ୍ଭୀରେ ରହି
ସତେ କି ଅଛନ୍ତି ସୁହିଁ,
୨ ସୀତା ଶୀତାତପ— ତପନ-କିରଣ
ସନ୍ତାପ ଶମିବା ପାଇଁ । ୧୭ ।
ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ ମଣ୍ଡିତ ଇଙ୍ଗୁଦୀ ବନ
କାହିଁ ତୋଳିଛନ୍ତି ଶ୍ୟାମ ସଦନ,
୩ ଶ୍ୟାମା ହୋଇ ତହିଁ ନବୀନା ବଧୂ
ତାଳି ଦେଉଅଛି ସୁସ୍ୱର ମଧୁ,
ଇନ୍ଦ୍ରମାନେ ପୁର ରଚି
ଇନ୍ଦ୍ରାଦେଶେ କିବା ପୂଜିବାକୁ ଆସି
ସଖୀଙ୍କି ଡାକୁଛି ଶଚୀ । ୧୮ ।
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିକ୍‌କଣ ନୀଳ ପତର
ପୁନ୍ନାଗ-କାନନ ଶ୍ୟାମଳତର
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ିଶାରୁ ଥିଲି କି ଯାଇ,
ଦେଇଥିଲି ସଖୀ-ମନ ରଞ୍ଜାଇ;
ନୀଳାଚଳ ରୂପ ଧରି
ବିଜେ ଅବା ରାମ ଲଭିବାକୁ ସୀତା
ପ୍ରୀତି-ସାଗର-ଲହରୀ । ୧୯ ।
ସଙ୍ଗେ ଘେନି ସଖୀ ସଙ୍ଗିନୀଗଣ
ଉଦ୍ୟାନରେ ଥରେ କଲେ ଭ୍ରମଣ,
୪ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ-ଉରେ କି ଭାଗୀରଥୀ
ଚଳେ ଲଭି ସଖୀ-ବୃନ୍ଦ-ସଙ୍ଗତି !
ଅଳଂକୃତ ହେଲା ପଥ,
ଉପହାସ କରି ଗନ୍ଧର୍ବ-ଯୁବତୀ-
୫ ବିଳସିତ ଚୈତ୍ରରଥ । ୨୦ ।
ତହୁଁ ସର୍ବେ ବହି ତମସା ଜଳ
ପୂର୍ତ୍ତି କଲେ ଆଳ-ବାଳ ସକଳ,

୬ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀ-ସଲିଳ ସ୍ୱର୍ଗ-ସୁନ୍ଦରୀ-
କନ୍ୟାଏ ନନ୍ଦନେ ଢାଳିଲି ପରି;
କି ଅବା ସାଗର-ନୀର
୭ ତୋଳି କାଦମ୍ବିନୀ ପ୍ଲାବି ଦେଇଥାଏ
ଯଥା ବିଶ୍ୱ ଅବନୀର । ୨୧ ।
କଟି-ତଟେ ଭିଡ଼ି ବାସ-ଅଞ୍ଚଳ
ଗତି କରୁଥାନ୍ତି ହୋଇ ଚଞ୍ଚଳ,
ରୁକ୍ଷ-କେଶ ଶିରେ କଳଶ ବହି
ସ୍ୱେଦ ଯାଉଥାଏ ଲଲାଟେ ବହି;
ପୋଛି ଦେଉଥାନ୍ତି କରେ
ମନ୍ଥର-ଗମନା ରାଜନନ୍ଦନୀଙ୍କୁ
ଠାଉଁ ଠାଉଁ ଥରେ ଥରେ । ୨୨ ।
ଅନୁକମ୍ପା ଏହି ସମୟେ ଆସି
ବୋଇଲେ ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟେ ଭାଷି,
"ସୀତା ମୋର ଜଳ ବହି ନ ଜାଣେ,
କଷ୍ଟ ହେଉଥିବ କୋମଳ ପ୍ରାଣେ,
ନ କରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରମ,
ଉଦ୍ୟାନକୁ ଥରେ ଦେଖିନେଉ ମାତ୍ର
ଆସିଛି ହୋଇ ପ୍ରଥମ । ୨୩ ।
"ଆସ ମା, ଶୀତଳ ଗୁମ୍ଫାକୁ ଆସ,
ବସିବା, ନ କର ଅନ୍ୟ ପ୍ରୟାସ,
କହିଦେବି କିଛି ଆଶ୍ରମ-ରୀତି";
ବୋଲି ଘେନିଗଲେ ଦେଖାଇ ପ୍ରୀତି,
ଅନୁକମ୍ପା ସଙ୍ଗେ ସଖୀ
ବସିଲେ ଗୁମ୍ଫାରେ ଜଳ-ଆନୟନେ
ଲାଗିଲେ ତାପସୀତତି । ୨୪ ।
ଅନୁକମ୍ପା ତହିଁ ବୋଇଲେ, "ସୀତେ,
କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଲୋକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତେ,
ଫୁଲେ ଫୁଲେ ଯଥା ବିଭିନ୍ନ ବାସ,
ଜୀବନେ ଜୀବନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିବାସ,

୧ । ବିବିକ୍ତ—ନିର୍ଜନ । ୨ । ଶୀତାତପ—ଚନ୍ଦ୍ର । ୩ । ଶ୍ୟାମା—ପକ୍ଷୀବିଶେଷ ।
୪ । ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ—ହିମାଳୟ ଓ ବିନ୍ଧ୍ୟ ପର୍ବତର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦେଶ । ୫ । ଚୈତ୍ରରଥ—
କୁବେରଙ୍କର ଉଦ୍ୟାନ । ୬ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀ—ସ୍ୱର୍ଗଙ୍ଗା । ୭ । କାଦମ୍ବିନୀ—ମେଘମାଳା ।

ଶରଧା ସ୍ୱଭାବ ବଶୁଁ
ଦଇଶୀ ମାନବୀ ଆସୁରୀ ଭେଦରେ
ହୋଇଥାଏ ଫଳପ୍ରସୂ । ୨୫ ।
"ଦମ୍ଭେ ଅହଂକାରେ କାମ-ପୋଷଣେ,
ରାଗେ ଦେହବଳେ ଆତ୍ମା-କର୍ଷଣେ,
ତପ କରଥାନ୍ତି ଅସୁର ଭାବେ,
ସମ୍ଭବ ନୁହେ ତା' ତୋର ସ୍ୱଭାବେ;
ଦେବ ଦ୍ୱିଜ ଗୁରୁ ବୁଧେ
୧ ଶଉଚ ଆର୍ଜବ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମନ୍ୱୟେ
ପୂଜ ଥାଉ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧେ । ୨୬ ।
"ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ସତ୍ୟ ପ୍ରିୟଭାଷଣ
ଜୀବନର ତୋର ପ୍ରିୟଭୂଷଣ,
ମନକୁ ତୋ ଛୁଇଁ ନାହିଁ କପଟ,
ମାୟା କ ପାରିବ ପଶି ନିକଟ ?
ତୋ ରମ୍ୟ ସୌମ୍ୟ ମୂରତି
କହି ଦେଉଅଛି ବିଷୟ ଗହନେ
ନାହିଁ ଆଉ ଅନୁରକ୍ତି । ୨୭ ।
"ଦଇବ ସ୍ୱଭାବେ ତୁ ତପସ୍ୱିନୀ,
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରେ ମୁଁ ପାରିଛି ଚିହ୍ନି,
ପବିତ୍ର ପ୍ରାଣ ତୋ ଅତି କୋମଳ,
ଘୋର ତପସ୍ୟାର ଦୁର୍ଲଭ ଫଳ,
ପୁଣ୍ୟ ଲତିକାର ଫୁଲ,
ନବ ତାପସୀଙ୍କ ଆଚରିତ ଶ୍ରମ
ନୁହଇ ତା' ଅନୁକୂଳ । ୨୮ ।
"କୁମାରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି
ଜଳ ଆଣୁଥିବୁ ତୁମ୍ବୀରେ ବହି,
ତେଜୁଥିବୁ ତାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଦୀପ,
ତେଜୁ ନ ଥିବେ ସେ ତୋର ସମୀପ,
ଦେଇଛି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହି,
ପାନ-ଭୋଜନରେ ଲଜ୍ଜା ନ କରିବୁ
ପିପାସା-ବୁଭୁକ୍ଷା ସହି । ୨୯ ।

୨"କନ୍ୟାମାନେ କେବେ କେବେ
ଆଶ୍ରମ
୩ କାର୍ଯ୍ୟେ ଥିଲେ ତୁହି ଥିବୁ ଆଶ୍ରମେ,
ଯେବେ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ହେବ ତୋ' ମନ,
ଅବିଳମ୍ବେ ଦେବେ କୁମାରୀଗଣ,
ନିଜେ ଭ୍ରମି ଉପବନେ
ଇଚ୍ଛାମତ ଫୁଲ- ଫଳ ତୋଳିବାରେ
ଶଙ୍କା ନ ରଖିବୁ ମନେ ।" ୩୦ ।
ଦିନ ହୋଇଗଲା ସପ୍ତ ଘଟିକା,
କନ୍ୟାଗଣ ଘେନି ଶୂନ୍ୟ ଘଟିକା
ଅନୁକମ୍ପା ପାଶେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶଷ୍ପରେ
ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ବସିଲେ ଧୀରେ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଧୁସ୍ତୁର ଫୁଲ
ପ୍ରାଣେ ଯଥା ଫଳ- ରାଶି ତହିଁ ପାଶେ
୪ ହିମାଳି କୁଟ୍ମଳକୁଳ । ୩୧ ।
ତହୁଁ ଉଠି ସର୍ବେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ନାନ
କରି ବାହୁଡ଼ିଲେ ଆବାସସ୍ଥାନ,
ଫଳ ମୂଳ ଯାହା ତାପସଗଣ
ଆଣିଥିଲେ, ସର୍ବେ କଲେ ଭୋଜନ,
ଅଧ୍ୟୟନ ଅଧ୍ୟାପନ —
କରି ବିଧିମତେ ତାପସ ତାପସୀ
ମଧ୍ୟାହ୍ନ କଲେ ଯାପନ । ୩୨ ।
ତାପସ-ତାପସୀ-ସେନେହ-ସୁଖ,
ତଡ଼ିଦେଲା ସତୀ-ମାନସ-ଦୁଃଖ,
ରାଜ-ସୁଖ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି-ପଥରେ
ଭ୍ରମରେ ସୁଦ୍ଧା ନ ପଡ଼ିଲା ଥରେ;
ନିର୍ମଳ ହୃଦୟ-ସରେ
ମନୋହର-ରୂପ ରାମ-ରାଜହଂସ
କ୍ରୀଡ଼ୁଥାନ୍ତି ନିରନ୍ତରେ । ୩୩ ।

୧ । ଆର୍ଜବ—ଋଜୁତା । ୨ । ଆଶ୍ରମ—ଉପବନ । ୩ । ଆଶ୍ରମ—ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ । ୪ । କୁଟ୍ମଳ — ମୁକୁଳ ଅର୍ଥାତ୍ କଢ଼ି ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ

(ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ)

ତାରା ସହ ଶଶୀ ଯବେ ଉଠିଲେ ଗଗନେ,
ବିକଶିତ ହେଲା ନବ-ମାଳିକା ଗହନେ ।
ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଶ୍ରମର ମଲ୍ଲୀ-ବଲ୍ଲୀଚୟ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-କୁସୁମ-ପୁଞ୍ଜ ହେଲେ ମୁଦମୟ ।
ମାଧବୀ ବକୁଳ ମଲ୍ଲୀ ନଆଳୀ ସୁଗନ୍ଧ—
ଭରେ ଗନ୍ଧବହ ଗତି କରି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ,
ତମସା-ପୁଳିନେ ସ୍ୱଚ୍ଛ-ଚନ୍ଦ୍ରମା-କିରଣ
ଆଲିଙ୍ଗି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ କରୁଥିଲା ବିଚରଣ ।
ଜାନକୀ କୁଟୀର ପାଶେ ବିବିଧ ଆକାରେ
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଚନ୍ଦ୍ରକର ପାଦପ-ଛାୟାରେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ପୂର୍ବଦିଗେ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
ହ୍ରାସ, ବୃଦ୍ଧି, ଲୋପ କରୁଥିଲେ କଳେବର ।
କୁଟୀରୁଁ ଅଳପ ଦୂରେ ଶୀତଭାନୁ କରେ
ବସିଥାନ୍ତି ବଇଦେହୀ ସଜନୀ ସଙ୍ଗରେ ।
ସତୀ ପାଶେ ବିଶୁଥିଲା ସୁଧାଂଶୁ କିରଣ
ସତୀ ଅଙ୍ଗୁ ହେଉଅଛି ସେହେଲେ ବିକିରଣ ।
ଖଦ୍ୟୋତ ଦିଓଟି ଆସି ଗୋଟିଏ ପତ୍ରର
କାନ୍ତି କରୁଥାନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ମଞ୍ଜୁତର ।
ଚାହିଁ ତାଙ୍କୁ ବୋଲୁଥାନ୍ତି ସତୀ ମନେ ମନେ,
"ଧନ୍ୟରେ ଖଦ୍ୟୋତେ! ତୁମ୍ଭେ ପତଙ୍ଗ ଜୀବନେ !
ଅଛନ୍ତି ଜଗତେ ଜୀବ ତୁମ୍ଭଠାରୁ ବଳି,
ଅଛି କରେ ଆଉ କାହା କାନ୍ତି ତୁମ୍ଭ ଭଳି ?
ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ପାଇଥିଲ ବିଶ୍ୱପତି-ବର,
ତେଣୁ ତୁମ୍ଭ ଦ୍ୟୁତି ଲୋକ-ନେତ୍ର-ପ୍ରୀତିକର ।"
ଏ ସମୟେ ଶ୍ରୁତ ହେଲା ଚକ୍ରବାକ ସ୍ୱନ,
ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ହେଉଅଛି କରୁଣାବର୍ଷଣ ।
କରୁଣା-ସଲିଳ ସତୀ-ନୟନ-ସରିତ—
କପୋଳ-କୂଳକୁ ବଳେ ହେଲା ପ୍ରସାରିତ ।

ଚଞ୍ଚଳେ ଜାନକୀ କରି ସଖୀଙ୍କ ଗୋପନ,
ଅଞ୍ଚଳେ ଧରମ ଛଳେ ପୋଛିଲେ ଲପନ ।
ଜାଣି ସଖୀ ପଚାରିଲା, "କହ ତ ସୁଶୀଳେ !
କିପାଁ ଚକ୍ରବାକ ରାବେ ରଜନୀ ଆସିଲେ ?
ଥାନ୍ତି କି ଏ ବିହଙ୍ଗମ ନଗର ଭିତରେ ?
ରାବନ୍ତି କି ତହିଁ ମଧ୍ୟରାତ୍ରିରେ କାତରେ ?
ରାବନ୍ତି ଯଦ୍ୟପି ତାହା ନାଗରିକ ଜନେ,
ଆକର୍ଣ୍ଣନ କରି କିସ ଭାବୁଥାନ୍ତି ମନେ ?"
ଶୁଣି ସତୀ ନ ପାରିଲେ ସମ୍ଭାଳି ଲୋତକ,
କଣ୍ଠ-ସ୍ୱର ହେଲା ତହିଁ ବଚନ-ରୋଧକ ।
ତା' ଚାହିଁ କହିଲା ସଖୀ, "ଛାଡ଼ ସେହି କଥା,
ଚପଳୀ ମୋ କ୍ଷମାକର, ବୃଥା ଦେଲି ବ୍ୟଥା ।"-
ବୋ'ଇଲେ ଜାନକୀ, "ସଖି, ଆତ୍ମପରିଚୟ
ନ ଦେଇ ପରାଣ ମୋର ହେଉଛି ଅଥୟ ।
ଭରସା କରଛି, ମୋର ଅନ୍ତିମ ଜୀବନ,
ତୁମ୍ଭ ସହକାରେ ଏଥି କରିବ ଯାପନ ।
ନ କହିବ ନିଜ କଥା ଯଦି ତୁମ୍ଭ ପାଶ,
କରିବ କିରୂପେ ତୁମ୍ଭେ ମୋ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ?
କହିଦେଲେ ଲଘୁ ହେବ ମୋର ଦୁଃଖ ଭାର,
ବୁଝିବ ତହିଁରେ ତୁମ୍ଭେ କିପରି ସଂସାର ।
ମୁଁ ରାଜନନ୍ଦିନୀ ସଖି, ସମ୍ପଦର ଦୋଳେ
ବଢ଼ିଲି ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ପୁରେ ମଧୁମୟ କୋଳେ ।
ମରାଳ ମୟୂର ପିକ ଶୁକ ଶାରୀ ସ୍ୱର —
କରୁଥାଏ ରାଜପୁର ମଧୁର ମୁଖର ।
ରାବୁଥାଏ ଚକ୍ରବାକ ରଜନୀ ସମୟେ,
ନୋହୁଥିଲା ଦୁଃଖ ତହିଁ ମୋ ବାଲ୍ୟ-ହୃଦୟେ ।
ଶୈଶବାନ୍ତେ ହେଲା ସଖି ଯେବେ ମୋ ଯୌବନ
ଦେଖିଲି ଆସିଲେ ଦେଶୁଁ ଦେଶୁଁ ରାଜାଗଣ ;

ରତ୍ନମୟ ଧନୁଟିଏ ଜନକ ମୋହର
ରଖିଥାନ୍ତି, ଦିଶୁଥାଏ ଅତି ମନୋହର ।
ଜଣେ ଜଣେ ହୋଇ ଧନୁ ଧରି ନୃପଗଣ
ଝାଣି ଥରେ କରୁଥାନ୍ତି ଆସନ ଗ୍ରହଣ ।
ରତନ-କଣ୍ଠେ ତାଙ୍କି ଧବଳ କୁନ୍ତଳ
କେତେ ନରପତି ତହିଁ ଦେଖାଇଲେ ବଳ ।
କେତେ ବା ଯୁବକ ନୃପ-କିଶୋରକେଶରୀ-
ଠାଣି ଧରି ଧନୁ ଛୁଇଁ ଗଲେ ଅପସରି ।
ସଦର୍ପ ଗମନ ତାଙ୍କ ନିଷ୍ଫଳ ସାହସ
ଗୃହିଁ ସଖି, ସେତେବେଳେ ମାଡ଼ୁଥାଏ ହସ ।
ପ୍ରାସାଦ ଉପରେ ରହି ବହି କୁତୂହଳ
ସଖୀଙ୍କ ସହିତ ଦେଖୁଥାଏଁ ସେ ସକଳ ।
ଶେଷେ ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରିକୁଳ-ଚୂଳ-ଆଭରଣ
ମରକତ-ବର-କାନ୍ତି-ଗଞ୍ଜନ-ବରଣ,
ଧନୁ ସନ୍ନିଧାନେ ଆସି ହେଲେ ଶୋଭାକର,
ସତେ ଯେହ୍ନେ ରାଜପୁତ୍ର ରୂପେ ଦିବାକର ।
ଗୃହିଁ ତାଙ୍କୁ ହୃଦ ମୋର ସ୍ୱତଃ ହେଲା ଦ୍ରବ,
ତାପସୀ-ଜୀବନେ ନାହିଁ ସେହି ଅନୁଭବ ।
ନୃପବୃନ୍ଦେ କରିଥିଲେ କେତେ ଉପହାସ,
ସବୁ ଚପଳତା ଜବେ ହୋଇଗଲା ହ୍ରାସ ।
ସେପରି ସୁନ୍ଦର ରୂପ ପାଇବ ନୟନ,
କେବେ ତ ସଜନି, ଭାବି ନ ଥିଲା ମୋ ମନ ।
ଭକ୍ତି-ପ୍ରୀତି ସହିତ ମୋ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟ
ବିନୟେ ବନ୍ଧିଲା ତାଙ୍କ ରଙ୍ଗ ପଦଦ୍ୱୟ ।
ଯେ ଭାଙ୍ଗିବ ଧନୁ ତାକୁ ମୋ କର ଅର୍ପଣ,
କରିବାକୁ ପିତା ମୋର କରିଥିଲେ ପଣ ।
ମୁଁ ଭାବିଲି, ସେହିଦିନ ପଣ ହେଲା ଶେଷ,
ତପସ୍ୱିନୀ ହେବି ନେଇ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ।
କେ ଭାଙ୍ଗିବ ଧନୁ, ତାହା କି ଅଛି ନିଶ୍ଚୟ ?
ଏ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ନେଲେଣି ମୋ ମନ କରି ଜୟ ।
ମନ ଥିବ ଏକେ, ଅନ୍ୟ ହେବ ଯେବେ ପତି,
ଜୀବନେ ମରଣେ ହେବ ଭୀଷଣ ଦୁର୍ଗତି ।
କାମନାୟ କର ଯାର ପୁଷ୍ପଧନୁପାତି,
ଏ ଧନୁ ଧରିବା ତାଙ୍କ ଅପମାନ ମାତ୍ର ।

ମୋହ ଭାଗ୍ୟବଳେ ବୀର ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର ଚାପ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ମୋ ହୃଦ-ସନ୍ତାପ
ବୀରେନ୍ଦ୍ର ସହିତ ହେଲା ମୋର ପରିଣୟ,
ଧନ୍ୟ ହେଲି ଲଭି ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରଣୟ ।
ଅନୁଜ ତିନିୟ ଥିଲେ ବୀରମଣିଙ୍କର,
ଧଇଲେ ମୋହର ତିନି ଭଗିନୀଙ୍କ କର ।
ପିତୃପୁରୁ ପତିପୁର ଗମନ ପଥରେ
ତେଜୋମୟ ଧନୁଟିଏ ପୁଣି କାନ୍ତକରେ
କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳର କେତୁ ଭାର୍ଗବପ୍ରବର
ଅର୍ପିବାର ଦେଖି ମୋର ମନେ ହେଲା ଡର ।
ପୁଣି ବା ଲଭିବେ କାନ୍ତ ତେଜୋମୟୀ ନାରୀ,
ହେବ ଅବା ମୋହର ସେ ପ୍ରଣୟ-ଭଗାରି ।
ଚଢ଼ାନ୍ତେ ମୋ କାନ୍ତ ସେହି ଶରାସନେ ଶର,
ଭାର୍ଗବ ବୀରଶ୍ରୀ ତାଙ୍କୁ ବରିଲା ସତ୍ୱର ।
ପଦ୍ମିନୀର ପ୍ରତି ଯଥା ଦ୍ୟୁମଣି-ଦୀଧିତି,
ସେ ବୀରଶ୍ରୀ ବଢ଼ାଇଲା ମୋ ହୃଦୟ-ପ୍ରୀତି ।
ଭାବିଥାଏ ମନ ଏକ, ଫଳ ହୁଏ ଆନ,
ବୁଝି ନୁହେ ସଖି, ଭବେ ବିଧିର ବିଧାନ ।
ତେଜୋମୟୀ ବୀର-ବାନା ଉଡ଼ାଇ ଗଗନେ
ବିଜେ କଲେ ବୀରବର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ମନେ ।
ସମ୍ପଦର ବନ ମୋର ଶ୍ୱଶୁର-ନିଳୟ,
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ତହିଁ ଶୁଭ-ସମ୍ବାଦ-ମଳୟ,
ଶୋଭା ବୃକ୍ଷେ ଫୁଟିଗଲା ଆନନ୍ଦ-ସୁମନ,
ପ୍ରଭାର ପଲ୍ଲବ ହରିନେଲା ଜନମନ ।
ନବ ପରିଣୀତ ବୀରଭ୍ରାତା ଚତୁଷ୍ଟୟ
ରତନ ଭୂଷଣଚୟେ ହୋଇ ଦୀପ୍ତିମୟ,
ତହିଁରୁ ଅଧିକେ ସାଜି ବଧୂଙ୍କର ବେଶ
ମହୋଲ୍ଲାସେ ହେଲେ ସେହି ଭବନେ ପ୍ରବେଶ
ବୃଦ୍ଧା ଏକ ଥିଲା ସଖି, ସେ ରାଜଭବନେ,
ସେକାଳେ ବୋଇଲା ହର୍ଷବର୍ଷଣ ବଚନେ,
ରଘୁରାଜ ବିଭାଜିତ ଚୌଦିଗ-ଗଗନ
ମଣ୍ଡିଲେ ବିରାଜି ଆଜି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସଦନ ।
ଦେଖିଲି ମୋ ଭଗିନୀଙ୍କ ବଦନମଣ୍ଡଳ
ହୋଇଥିଲା ନବ ପ୍ରେମ-ମନ୍ଦାକ୍ଷେ ପାଟଳ ।

ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ତହିଁରେ ନବ ଘର୍ମକଣାଚୟ
ରତନଜ୍ୟୋତିରେ ହୋଇଗଲା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ।
ତୋ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଲଲାଟେ ଆଜ ସୁଧାଂଶୁକିରଣ
ଦେଖି ସଖି, ହେଉଅଛି ସେକଥା ସ୍ମରଣ ।
ସ୍ୱର୍ଗର ସମ୍ପଦ ଯାହା କହୁଥାନ୍ତି ଜନେ,
ଶ୍ରୁତି-ସତ୍ୟ ମଣି ତାକୁ ଲୋଭ ଦିଏ ମନେ ।
ସ୍ୱର୍ଗଲୋଭେ ରାଜା ତେଜି ରାଜସିଂହାସନ,
ତପକରେ ବନେ କରି ଫଳମୂଳାଶନ ।
ମୁଁ ଯାହା ଦେଖିଲି ସଖି, ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଘରେ,
ଲଭିଲି ନ ଥିବ ତାହା ସୁରେନ୍ଦ୍ର-ନଗରେ ।
ଶ୍ୱଶୁର ଶାଶୁଙ୍କ ସ୍ନେହ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପୀରତି
ତୁଚ୍ଛଜ୍ଞାନ କରାଇଲା ମୋତେ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରତି ।
କେତେ ହେଲା ନବ ନବ ମହୋତ୍ସବମାନ,
ଜଗତେ ତା ହୁଏ ବୋଲି ନ ଥିଲା ମୋ ଜ୍ଞାନ ।
ପତି-ପ୍ରୀତି-ରତ୍ନ ରାଜ-ଭବନ-ରତନ—
ଆଲୋକ ସୁଖରେ କଲି କାଳ କରତନ ।
ଶୁଣିବାକୁ ତହିଁ ଦିନ ଚକ୍ରବାକ ସ୍ୱର
ଥିଲା ନାହିଁ ରାତ୍ରିଦିନ ମୋତେ ଅବସର ।
ଚାଲିଗଲା ସେହିରୂପେ ଦ୍ୱାଦଶ ବତ୍ସର,
ବାର ଦିନ ପରି ହେଲା ମୋ ମନେ ଗୋଚର ।
ଦିନେ କାନ୍ତ ଆସିମୋତେବୋଇଲେସହାସେ,
'ବାନ୍ଧବି, ରହିବା ଆଜ ରାତ୍ରି ଅଧିବାସେ ।
କରିବାର ଆଶେ ତୋତେ ହୃଦ-ଆଭରଣ
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ କାଲି ମୋତେ କରିବେ ବରଣ ।'
ମୁଁ ବୋଇଲି, 'ନାଥ, ତୁମ୍ଭ ଦିବ୍ୟ ଅନୁରାଗ
ପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା ମୋଠାରେ ଯା ନହେବ ତ ରାଗ ?'
ସେବୋଇଲେ,'ସ୍ୱାଭାବିକହେଲେହେଁସେକଥା,
ସତୀ-ପଦେ ନତ ହୁଏ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ମଥା ।'
ସାଗର-ସଲିଲ ଉଠି ଘନ ହୁଏ ନଭେ,
ଲୋକହିତ ସାଧି ପଶେ ସାଗର-ଗରଭେ ।
ମଙ୍ଗଳବିଧିରେ ସେହି ରାତି ହେଲା ଶେଷ,
ମଙ୍ଗଳବାଜଣା ପ୍ରାତେ ଶୁଭିଲା ବିଶେଷ ।
ସଚିବ ସହିତ କାନ୍ତ ଗଲେ ପିତା ପାଶେ,
ଲେଉଟିବୋଇଲେମୋତେ ଦୁଃଖଭରି ଭାଷେ,

'ଜୀବନସଙ୍ଗିନି ! ରଖି ତୋ ପାଶେ ଜୀବନ,
ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶେ ଆଜ ଯାଉଅଛି ବନ ।
ଯୁବରାଜ ହେବେ ପ୍ରିୟ ଭାଇ ମୋ ଭରତ,
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଲେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୟରେ ରତ ।
ନ ରଖି ମାନିନି, ନିଜ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଅଭିମାନ
ଭରତେ କରିବୁ ରାଜ-ମାନ୍ୟରେ ସମ୍ମାନ ।'
ଦେଖିଲି ମୁଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ବଦନମଣ୍ଡଳ
ଦିଶୁଥିଲା ପୂର୍ବପରି ଶାନ୍ତିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ହେଉଥାଏ ମନ ବନ-ଗମନେ ଚଞ୍ଚଳ,
କିନ୍ତୁ ଯେହ୍ନେ ମୋହ ପାଇଁ ହୃଦୟ ବିକଳ ।
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବଚନ ମଣିଥାନ୍ତି ପରିହାସ,
ଉଠିଗଲା ଚଉଦିଗେ ରୋଦନ-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ।
ହାହାକାର-ରବେ ହେଲା ନଗର କମ୍ପନ,
ବିସ୍ମୟେ ଭାବିଲି, ଏ କି ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ୱପନ ।
ଚକିତେ ବୋଇଲି, 'ନାଥ ତୁମ୍ଭେ ଗଲେ ବନ
ରାଜପୁରେ ଏ ଦାସୀର କିସ ପ୍ରୟୋଜନ ?
ହୋଇଥାନ୍ତି ରାଜରାଣୀ ହେବି ଭିକାରିଣୀ,
ଶ୍ରୀପଦ ସେବିବି ହୋଇ କାନନ-ଚାରିଣୀ ।
ଶ୍ରୀଚରଣେ ମତି ମୋର ଶ୍ରୀଚରଣେ ଗତି,
ତୁମ୍ଭ ବିନା ନ ବାଞ୍ଛଇ ସ୍ୱରଗ-ସମ୍ପତ୍ତି ।
ତୁମ୍ଭ ପ୍ରିୟ ଅବରଜ ଯୁବରାଜ ହେବେ;
ହସି ହସି ବନଗାମୀ ତୁମ୍ଭେ ହେବ ଯେବେ
ଯୁବରାଜ୍ଞୀ ହେବ ମୋର ମାଣ୍ଡବୀ ଭଗିନୀ,
ମୁଁ କିପାଁ ନ ହେବି ତୁମ୍ଭ ପଦାଙ୍କଗାମିନୀ ?
ସେ ସୁଖୁ ବଞ୍ଚିତା ହେଲେ ନ ବଞ୍ଚିବ ସୀତା,
ପ୍ରଭୁପାଦ-ସେବା ବିନା ବିଶ୍ୱ ତାକୁ ପିତା ।'
ଯା' କିଛି ବିଷାଦ ଥିଲା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମନେ,
ଦୂର ହୋଇଗଲା ଜବେ ମୋର ସେ ବଚନେ ।
ପିତା ମାତା ଭ୍ରାତା ବନ୍ଧୁ ଭୃତ୍ୟ ପରିଜନ
ତେଜି କାନ୍ତ ମୋତେ ସଙ୍ଗେଘେନିଗଲେ ବନ ।
କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାମେ ଥିଲେ ମୋ ଦେବର
ହେଲେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ବନବାସ-ସହଚର ।
ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ରାଜସୁଖ ବିସ୍ମୃତିର ନଦେ
ଭ୍ରମିଲୁଁ ଗହନ ଗିରି ନବୀନ ଆନନ୍ଦେ ।

ସଖୀରୂପେ ପାଇ ବନେ ମୁନିକନ୍ୟାଗଣ,
ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ-ସୁଖ-ଜଳେ ହେଲି ନିମଗନ ।
ଅନେକ ଦିବସ ଥିଲୁଁ ପଞ୍ଚବଟୀ ବନେ,
ଗୋଦାବରୀ-ପୂତ-ତଟେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଜୀବନେ ।
ନିଶାନ୍ତେ ପବନ ବନ-ପୁଷ୍ପବାସ ହରି
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଆସି ଦିଏ କୁଟୀରକୁ ଭରି ।
ଶ୍ରବଣ-କୁହରେ ଢାଳେ ମନୋରମ ସ୍ୱର
ରାଜ-ବୈତାଳିକ ରୂପେ ଆସି ପିକବର ।
ମୟୂର ମୟୂରୀ ହୋଇ ନୃତ୍ୟପରାୟଣ
ମଣ୍ଡନ୍ତି ପ୍ରଭାତେ ମୋର କୁଟୀର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ।
ଆସିଥାନ୍ତି କଉତୁକେ ମୃଗଶିଶୁଗଣ
କରିବାକୁ ମୋହ କରୁଁ ନୀବାର ଭକ୍ଷଣ ।
ଜନନୀର କୋଳ ତେଜି କଳଭ କଳଭୀ
ଖେଳନ୍ତି ମୋପାଶେ ମୋର କରୁଁ ଖାଦ୍ୟଲଭି
ବିବିଧ କୁସୁମେ ଗୁନ୍ଥି ମନୋହର ହାର ।
ଦେଉଥାଏଁ କାନ୍ତଗଳେ ପ୍ରୀତି-ଉପହାର ,
କୌତୁକେ କୁସୁମେ କାନ୍ତ ମଣ୍ଡି ମୋରବେଣୀ
ଭ୍ରମନ୍ତି କୁସୁମବନେ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ ଘେନି ।
ବୋଲୁଥାନ୍ତି, 'ସଖି, ତୁ ମୋ' ପ୍ରଣୟ-ପ୍ରତିମା,
ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗିନୀ ସ୍ୱର୍ଗ-ସୁଖର ଗରିମା ।
ମୁଁ ବୋଲେଁ,'ପ୍ରାଣେଶ,ତୁମ୍ଭପ୍ରେମ ଅଧିକାର
ସଙ୍ଗେ ନୁହେ ତୁଳନୀୟ ସ୍ୱର୍ଗ-ସୁଖ ଛାର ।'
ଦିନେ ଫୁଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଫୁଲମୟ ସ୍ତମ୍ଭ
ସିଂହାସନ ରଚି ଖଚି କୁସୁମ କଦମ୍ବ
ଫୁଲମୟ ଛତ୍ର କରି ଫୁଲର ଚାମର
ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟଜନ ଫୁଲେ କରି ଶୋଭାକର
କେତକୀଦଳରେ କଲି କିରୀଟ ନିର୍ମାଣ
ଖଚି ରତ୍ନରୂପେ ରମ୍ୟ ରମ୍ୟ ଫୁଲମାନ;
ବିନୟେ ବୋଇଲି, 'ନାଥ, ପୂଜିବି ପୟର,
କୃପା ବହି ସିଂହାସନେ ଥରେ ବିଜେକର ।"
ସସ୍ମିତେ ବୋଇଲେମୋତେ କାନ୍ତ ମହାମନା,
'ରାଜ-ଉପଚାର ସଖି, ଅଛି ମୋତେ ମନା ।
ତୋତେ ମୁଁ କରିବି ଆଜି ବନ-ଫୁଲେଶ୍ୱରୀ'
ବୋଲି ଫୁଟିଲ ସଜାଇଲେ ବଳେ କର ଧରି
ତାଙ୍କ ଗୁଣ ଭାବେ ଖଣ୍ଡି ମୋହର ଆପତ୍ତି
ଅଗ୍ରେ ଉଭା ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ମୋର ପ୍ରତି
ମନ୍ଦାକ୍ଷରେ ନେତ୍ର ମୋର ହେଲା ନିମୀଳିତ
ରହିଲି ସେ ପୁଷ୍ପାସନେ ହୋଇ ବିଦ୍ରବିତ ।
ଆନନ୍ଦେ ବୋଇଲେ କାନ୍ତ ରସିକକେଶରୀ,
'କରୁଣା କଟାକ୍ଷପାତ କର ଫୁଲେଶ୍ୱରି !"
ହରଷପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖ ଅନାଇ ତାଙ୍କର
ବୋଇଲି,'ଅବଧି ହେଲା ବିବେକଶେଖର !
ନୁହଇ ଯା' ପ୍ରଭୁପଦ-ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଯୋଗ୍ୟ
କେବେକିତାହୋଇଥାଏ ଦାସୀଙ୍କର ଭୋଗ୍ୟ ?'
ସେ ବୋଇଲେ, 'ପ୍ରଣୟିନୀ ପ୍ରଣୟୀର ରୀତି
ବଢ଼ାଇ ଏକର ମାନ ଅନ୍ୟ ଲଭେ ପ୍ରୀତି ।'
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବଦନୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରୀତିକଥା ଶୁଣି
ନିଜ ଭାଗ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମଣି ମୁଦେ ହେଲି ତୁନି ।
ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା କ୍ରମେ ନଭେ ହେଲେ ସୁଧାକର
ବିହରିଲେ କାନ୍ତ ବନେ ଧରି ମୋର କର ।
କରିବାକୁ ପୁଣି ମୋର ମାନସ ରଞ୍ଜନ
କରୁଥିଲେ ବନବାସ ସୁଖର ବର୍ଣ୍ଣନ ।
ସେକାଳେ ଅଦୂରେ ଶୁଣି ଚକ୍ରବାକ-ସ୍ୱନ
ସହସା ପ୍ରାଣେଶ କଲେ ମୋ ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ ।
କଉତୁକେ ପଚାରନ୍ତେ ତହିଁର କାରଣ,
ସେ ଯାହା କହିଲେ ଏବେ ହେଉଛି ସ୍ମରଣ ।
ବୋଇଲେ,'ପ୍ରେୟସି, ଏହି କାନ୍ତାବିରହିତ,
ଚକ୍ରବାକ ଦୁଃଖାନଳେ ହେଉଛି ଦହିତ ।
ଦିନଯାକ ଥାଏ ପ୍ରିୟା ସଙ୍ଗସୁଖେ ସିକ୍ତ,
ତା' ବିନା ମଣୁଛି ଏବେ ଜୀବନକୁ ତିକ୍ତ ।
ତୁ ନ ଥାନ୍ତୁ ଯଦି ମୋର ବନ-ସହଚରୀ
ଦୁଃଖେ ଦଗ୍ଧ ହେଉଥାନ୍ତି ବିପିନେ ବିଚରି ।
ଯାହା ଯାହା ବୋଲୁଅଛୁଁ ବନବାସ ସୁଖ,
ସେ ସକଳ କରୁଥାନ୍ତେ ମୋ ଜୀବନ ଶୁଷ୍କ ।
କାନ୍ତା ବିନା କାନ୍ତ-ପ୍ରାଣ ସ୍ୱଭାବେ ବିକଳ,
ବିକଳ ଜୀବନ ମଣେ ଜଗତ ବିଫଳ ।
ଭାସୁଥାଏ ଜୀବ ଯଦି ସଂସାର-ସାଗରେ,
ତରିବା ଭରସା ଥାଏ ବନିତା-ନାବରେ ।'

ନ ଥିଲା ମୋ' ଅନୁଭବ ବିରହ-ବେଦନେ,
ତା' ଶୁଣି ହସିଲ ଲଜ୍ଜାବନତ ବଦନେ ।
ହାୟ ! କିଛି କାଳ ପରେ ସେ ଘୋର କଷଣ
ଜୀବନେ ମୋ' ଅଧିକାର କଲା ଷୋଳପଣ ।
ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ କରେ ପର ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ,
ଅଶ୍ରୁ ଆଜ ବୁହାଇଲା ମୋ' ରଥାଙ୍ଗରବ ।"
ତାପସୀ ବୋଇଲେ, "ସଖି, ବୁଝିଲି ନିଶ୍ଚୟ,
ତବ କାନ୍ତ-ହୃଦ-ପ୍ରେମ-ପୀୟୂଷ-ନିଳୟ ।
କାନ୍ଦୁଥିବେ ନରମଣି ଚକ୍ରବାକ ପରି,
ପାହିଯାଉ ବେଗେ ତୁମ୍ଭ ବିପଦ-ଶର୍ବରୀ ।
ସୁନାର ସଂସାର ହୋଇଅଛି ଛାରଖାର,
କାହିଁକି ଘଟିଲା ଏହି ଘୋର ଦୁର୍ବିପାର ?
କରିଥିଲେ ରାଜା ଯାକୁ ଜୀବନର ଧନ,
କେମନ୍ତେ ବଳିଲା ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନ !
ବିଧି ବିଗ୍ରହରକୁ ଧିକ, କାହିଁ କଲା କସ,
ଅମୃତ ଉପରେ ଆଣି ଢାଳିଦେଲା ବିଷ ।"

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ

(ରାଗ କଳହଂସ କେଦାର)

ବୋଇଲେ ସତୀ, "ସଖି, ମୋ' ଦୁର୍ବିପାକ
ଘଟାଇଅଛି ଏକା ମୋ ଦୁଃଖପାକ;
ମୋ' କର୍ମ ପାଇଁ ଦୋଷୀ ନୁହନ୍ତି ବିଧି,
କାନ୍ତ ତ ସ୍ୱଭାବେ ମୋ କରୁଣା-ନିଧି ଗୋ !
କାନ୍ତ ବିଚ୍ଛେଦେ ରହିପାରେ ଜୀବନ,
ଏମନ୍ତ କ୍ଷଣେ ଭାବି ନ ଥିଲି ମନ;
ସହିଲି ସହି, ଘୋର ଦୁଃସହ ଦୁଃଖ
ଦେଖିବି ବୋଲି ଏକା ସ୍ୱାମୀ-ଶ୍ରୀମୁଖ ଗୋ !
ସେକାଳେ ଆଶା ମୋର କର୍ଣ୍ଣକୁହରେ
ଆଶ୍ୱାସ-ମନ୍ତ୍ର ଦେଇ ମୁମୂର୍ଷା ହରେ,
ଏବେ ସେ ଆଶା ନିଜେ ଯାଇଛି ମରି,
ଦଗ୍ଧ ହେଉଛି ପ୍ରାଣ ତାହାକୁ ସ୍ମରି ଗୋ !"
ସଖୀ ବୋଇଲେ, "ସଖି, ବୁଝିଲି ନାହିଁ,
କେମନ୍ତେ ଥିଲା ଆଶା ମଲା କପାଇଁ ?
ତୋ ପରି ସାଧ୍ୱୀ ପାଇ ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା,
ନ ନିନ୍ଦୁ ବିଧି, ଏ ତ ବିଚିତ୍ର କଥା ଗୋ !"
ବୋଇଲେ ସତୀ, "ମୋର ଦୁଃଖ-କାହାଣୀ
ଶୁଣି ସଜନି, ସବୁ ପାରିବୁ ଜାଣି ।
ଯେମନ୍ତେ ଆମନ୍ତ୍ରି ଲ. ଘୋର କଷଣ,
ଯେମନ୍ତେ ଆଶାର ମୋ ହେଲା ମରଣ ଗୋ !
ପଞ୍ଚବଟୀରେ ଦିନେ କୁଟୀର ପାଶେ
ଖେଳିଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗ ଏକ ଉଲ୍ଲାସେ,
ଚିକ୍କଣ ରୂପ ତାର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଅଙ୍ଗ
ଝଳିଲା ଲଭି ରବି-କିରଣ-ସଙ୍ଗ ଗୋ !
ହେମାଙ୍ଗେ ଶରବିନ୍ଦୁ ରମ୍ୟର କାନ୍ତି
ନେତ୍ରେ ଆଣିଲା ମୋର ରତନଭ୍ରାନ୍ତି,
ସେ ଜାତି ମୃଗ ଦେଖି ନ ଥିଲି ଦିନେ
ନଗରେ, ରାଜପୁରେ ଅବା ବିପିନେ ଗୋ !
ଭାବିଲି, ବାହୁଡ଼ିବି ଯେବେ ନଗରେ
ସୁରୂପ ମୃଗଟିକି ନେବି ସଙ୍ଗରେ,
ଚକିତ କରାଇବି ପୁରବାସୀଙ୍କି
ତା ସଙ୍ଗେ ବର୍ଣ୍ଣି ବନଶୋଭାରାଶିକି ଗୋ !
ଆହାର ଦେଖାଇଲି ଧରିବା ଆଶେ,
ଚମକି ମୃଗବର ପାଶେ ନ ଆସେ,
ମନ ଲୋଭାଇ ମୋର ନେତ୍ର ରଞ୍ଜାଇ
ପଶିଲା ବାରମ୍ବାର ବିପିନେ ଯାଇ ଗୋ !
ତା' ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଦେଖି ମୋ ମନ,
କାନ୍ତ ବୋଇଲେ 'ସ୍ନେହ ବହ୍ନି ବଦନ,
'ସୁନ୍ଦର ମୃଗଟିକୁ ଆଣି ମୁଁ ତୂର୍ଣ୍ଣ
ସଖି, ତୋ କୁତୂହଳ କରିବି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋ !'

ଧନୁ ଆଶୁଗ ଧରି ଆଶୁ ଗମନେ
ଚଳିଲେ କାନ୍ତ ତାର ଅନୁଧାବନେ,
ମୃଗାନୁସାରୀ କାନ୍ତ ଅତି ସତ୍ୱର
ଦୃଷ୍ଟି-ସୀମାରୁ ମୋର ହେଲେ ଅନ୍ତର ଗୋ !
ଶୁଭିଲା ବନ ମଧ୍ୟେ "ରଖ ଲକ୍ଷ୍ମଣ",
ସେ ଡାକେ ବିଚଳିତ ହେଲା ମୋ ମନ;
ମନ ସହିତ ତହିଁ ଦେଲି ଶ୍ରବଣ ।
ପୁଣି ଉଠିଲା ରବ "ରଖ ଲକ୍ଷ୍ମଣ" ଗୋ !
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବୀର ଥିଲେ ମୋର ନିକଟ,
ବୋଇଲି, 'ଦେଖ ବତ୍ସ, ହେଲା ସଂକଟ ।'
ବୋଇଲେ କରିବାକୁ ମୋ ମନ ଥୟ,
'ରାଘବୀ ଭାଷା ନୁହେ ନ କର ଭୟ ଗୋ !'
ବୀର ସ୍ୱଭାବ ସଖି, ବୁଝନ୍ତି ବୀର,
ଦେଖିଲି ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ।
ନାରୀ-ହୃଦୟ ସତେ ଅତି ଦୁର୍ବଳ;
ଅଧିକ ହେଲି ତାଙ୍କ ବାକ୍ୟେ ବିକଳ ଗୋ !
ବିନୟ ପରେ କରି କଟୁ ଭାଷଣ,
ସ୍ୱାମୀ-ସମୀପେ ତାଙ୍କୁ କଲି ପ୍ରେରଣ ।
ମୋ ସୁଖ-ସଉଭାଗ୍ୟ ସମ୍ପଦରାଶି
ଗଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଗତି-ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଗୋ !
ବିପଦ ହୋଇ ଏଣେ ବିଗ୍ରହଧାରୀ
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ବେଶେ ଦ୍ୱାରେ ହେଲା ଭିଖାରୀ;
ସ୍ୱାମୀ ଆସିବାଯାଏ ନ ଥାକି ମନ୍ଦ
ଭିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କଲା ଘୋର ନିର୍ବନ୍ଧ ଗୋ !
ଭିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତେ ବଳେ ଧରି ମୋ କର
ବିମାନେ ବସାଇଲା ନେଇ ସତ୍ୱର,
କଲି ବିନୟ କେତେ, କେତେ ତର୍ଜ୍ଜନ,
ନ କଲା କର୍ଣ୍ଣପାତ ତହିଁ ଦୁର୍ଜନ ଗୋ !
ଜାଣିଲି ବେଶ ନୁହେ ଗୁଣର ଚିହ୍ନ,
ବାହାରେ ସାଧୁବେଶ, ଭିତରେ ଭିନ୍ନ ।
ମଣନ୍ତି ଲୋକେ ସର୍ବଶୁଭଦ ଧର୍ମ,
କେ ଜାଣେ ଧର୍ମ ନାମ ବହଇ ଯମ ଗୋ !
ଦକ୍ଷିଣ-ମୁଖେ ଖଳ ବାହିଲା ରଥ
କମ୍ପାଇ ଘନଘୋଷେ ଗଗନପଥ;
କାନ୍ଦିଲି ଯେତେ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ଆରବେ,
ବିଲୀନ ହେଲା ରଥ-ଘୋଷ-ଗର୍ଭେ ଗୋ !
ଦେଖିଲି ତଳେ ବନ ମୟୂରଗଣ
ଅନାଇ ମୋତେ କରୁଥିଲେ ରୋଦନ;
ହରିଣ ଯୂଥ ଯୂଥ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୟନେ
ଚକିତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥାନ୍ତି ସ୍ୟନ୍ଦନେ ଗୋ !
ପକ୍ଷୀଏ ପଥ ରୋଧି କଲା ସମର,
ତା' ପକ୍ଷ ପକାଇଲା ଛେଦି ପାମର;
ପବନ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇ ଗତିକି
ନିବାରି ନ ପାରିଲା ମନ୍ଦମତିକି ଗୋ !
ପଥ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ମସ୍ତକ ଟେକି
ପାରିଲେ ନାହିଁ ବ୍ୟୋମ ବିମାନ ଛେକି,
ମହୀବାସୀଙ୍କି ବାର୍ତ୍ତା ଦେବାର ପାଇଁ
ଘନ ନୟନେ ଥାଏଁ ତଳକୁ ଚାହିଁ ଗୋ !
ରଥ-ଶବଦେ ଭାଷା ହେବ ବିଫଳ
ଜାଣି ପକାଇଦେଲି ଭୂଷା ସକଳ;
ଦେଖିଲି ନଦୀମାନେ ହୋଇ ବିକଳ
ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶରୀରେ·ଯେହ୍ନେ ହେଲେ ନିଶ୍ଚଳ ଗୋ
ତନୁ ସଂକୋଚି ତୁଙ୍ଗ ପାଦପଚୟ
ଭିଡ଼ିଲେ ପରସ୍ପରେ ଲଭି ତା' ଭୟ;
ଅବନୀ କ୍ରମେ ହୋଇଗଲା ନୀରବ;
ଲୁଚି ରହିଲେ ମୃଗ ବିହଙ୍ଗ ସର୍ବ ଗୋ !
ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମ ଯାମ୍ୟ କକୁଭଚୟ
କ୍ରମେ ଦିଶିଲା ଗାଢ଼ ନୀଳମାମୟ;
ମହୀ ଲକ୍ଷଣ କିଛି ନ ହେଲା ଦୃଷ୍ଟି,
ତହିଁ ମଧ୍ୟକୁ ରଥ ବାହିଲା ଦୁଷ୍ଟ ଗୋ !
ଅଗ୍ରେ ଦିଶିଲା ଦିଗମୂଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
କ୍ରମେ ମଣିଲି ତାକୁ ବନ-ଅନଳ;
ଯେତିକି ହେଲା ରଥ ତା ପାଶ ପାଶ,
ଅସଂଖ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଃପୁଞ୍ଜ ହେଲା ପ୍ରକାଶ ଗୋ !
ଭାବିଲି ନଭ ତେଜି ତାରା ସକଳ
ଦିବସେ ଛନ୍ତି ତହିଁ ଦଳକୁ ଦଳ;
ବିଧୁ ବିରହେ ତେଜି ନଭୋମଣ୍ଡଳ
ହୃଦୟେ ଜାଳୁଛନ୍ତି ବିରହାନଳ ଗୋ !

କିବା ମୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୀଳା ହୋଇଛି ଶେଷ,
ଶମନପୁରେ ହେଉଅଛି ପ୍ରବେଶ ?
ଦେଖିଲି ମନୋହର ଅଟ୍ଟାଳୀଶ୍ରେଣୀ
ଦିଶନ୍ତି ରମ୍ୟ ହେମ କଳସ ଘେନି ଗୋ !
ଦିଶିଲା କ୍ରମେ ପୁର ଅଟ୍ଟାଳୀ ବୀଥି,
ନଗର ରଞ୍ଜି ଛନ୍ତି ଖର-ଦୀଧିତି;
ସ୍ୱକରେ ହର୍ମ୍ୟଶିର କଳସମାନ,
ଉଷାଣି କରୁଛନ୍ତି ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଗୋ !
ସେକାଳେ ମନେ ମୋର ହେଲା ବିଚାର,
ଅଟଇ ଯୋଗୀ ନିଶ୍ଚେ ଶମନଚର;
କୃତାନ୍ତ ପାଶ ଯିବ ସଦର୍ପେ ପଶି
ଉଞ୍ଚାଇ ଦୀପ୍ତ ପତି-ଭକତି-ଅସି ଗୋ !
ନଗର ପ୍ରାନ୍ତେ ଯୋଗୀ ଓହ୍ଲାଇ ରଥ
ଚାଲିଲା ଚାହିଁ ଏକ ଉଦ୍ୟାନପଥ,
ମଣ୍ଡିତ ପଥ ଚାରୁ ମର୍ମରୋପଳେ,
ଉଦ୍ୟାନ ଶୋଭେ ନାନା କୁସୁମ ଫଳେ ଗୋ !
ଅଶୋକ ତରୁ ତହିଁ ଅଧିକତର
କୁସୁମ ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ ଦିଶେ ସୁନ୍ଦର;
ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହର୍ମ୍ୟ
ବିବିଧ ରତନରେ ଦିଶଇ ରମ୍ୟ ଗୋ !
ବୋଇଲା ଯୋଗୀ ମୋତେ, 'ସେଠାରେ ରହି
ଗଣିବୁ ନାହିଁ ଚିତ୍ତେ କାନ୍ତ-ବିରହ;
କାନନବାସ-କ୍ଳେଶ ହେଲା ତୋ ଶେଷ,
ସ୍ୱରଗ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜ ମଣ୍ଡି ଏ ଦେଶ ଗୋ !
ତ୍ରିଭୁବନେ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ,
ବାଞ୍ଛିଲା ମାତ୍ରେ ଏବେ ହେବ ତୋ ଲଭ୍ୟ;
ସହସ୍ର ସୁକୁମାରୀ ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶି
ହେବେ ତୋ ଅରବିନ୍ଦ-ଚରଣେ ଦାସୀ ଗୋ !'
ରତନ-ବିଭୂଷିତ ସହସ୍ର ନାରୀ
ଡାକି ବୋଇଲା ଅତି ଦୃଢ଼େ ତିଆରି,
'ଏହାକୁ ଜାଣି ମୋର ହୃଦୟେଶ୍ୱରୀ
ସେବି ରହିବ ହୃଦେ ଭକତି ଭରି ଗୋ !
ଖଟିବ ନିତି ଏହା ମାନସ ଜାଣି,
ଶୁଣାଉଥିବ ମୋର ମହିମା-ବାଣୀ;
ମୋର ସମ୍ପଦେ ଯେହ୍ନେ ମଜ୍ଜେ ତା ମନ,
ତହିଁକି କରୁଥିବ ଅତି ଯତନ ଗୋ !'
ଏମନ୍ତ କହି ଯୋଗୀ ହେଲା ଅନ୍ତର,
ବିସ୍ମୟେ ପୂରିଗଲା ମୋର ଅନ୍ତର;
କିଏ ସେ ଯୋଗୀ ମୋତେ ଆଣିଲା କାହିଁ,
କେଉଁ ପୁର ତା କିଛି ଜାଣିଲି ନାହିଁ ଗୋ !
କେମନ୍ତେ ହେଲି ଯୋଗୀ-ହୃଦୟେଶ୍ୱରୀ ?
ରହିଛି ରଘୁବଧୂ-ଶରୀର ଧରି;
ମରି ତ ନାହିଁ ମୁହିଁ, ଅଛି ସ୍ମରଣ,
କୌଶଲ୍ୟା-ସୁତ ସିନା ମୋର ଶରଣ ଗୋ !
ହୃଦୟେ କଲି ପୁଣି ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚୟ,
ଯେ କେହି ହେଉ ଯୋଗୀ କି ଅଛି ଭୟ ?
ଯାବତ ଜୀବନେ ମୋ ଥିବ ସ୍ମରଣ,
କୌଶଲ୍ୟା-ସୁତ ଏକା ମୋର ଶରଣ ଗୋ !
ହେଉ ଏ ଯମାଳୟ ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗ,
ବିହରୁଥାନ୍ତୁ ଏଥି ଦେବତାବର୍ଗ,
କେ କରିପାରିବ ମୋ ଚିତ୍ତ ହରଣ ?
କୌଶଲ୍ୟା-ସୁତ ଏକା ମୋ'ର ଶରଣ ଗୋ !
ସହସ୍ର ଦାସୀରେ ମୋ କି ପ୍ରୟୋଜନ;
ଆଉ କି ଅଛି ମୋର ସ୍ନାନ ଭୋଜନ,
କାନନେ ଭ୍ରମୁଥିବେ ମୋ ପ୍ରାଣପତି,
ତାଙ୍କ ଚରଣେ ଏକା ରହିବ ମତି ଗୋ !
ମଞ୍ଜୁଳ ବୀଣା ଧରି ଶତେ ଭାରତୀ
ସଙ୍ଗୀତ ଯଦି ମୋର ପାଶେ କରନ୍ତି;
ମୋ କର୍ଣ୍ଣେ ହେବ କାହିଁ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ
କାନ୍ତ-ଶ୍ରୀମୁଖ-ଭାଷା ପଦକ ତୁଲ୍ୟ ଗୋ !
ଏମନ୍ତ ଭାବି ଭାବି ଶ୍ରୀପଦେ ଧ୍ୟାନ
ଦେଇ ହରାଇଦେଲି ଜୀବନଜ୍ଞାନ;
କେମନ୍ତେ କେତେ କାଳ ହେଲା ଅତୀତ,
କିଛି ନ ଜାଣେ ପତି-ଚିନ୍ତା ବ୍ୟତୀତ ଗୋ !
କିନ୍ତୁ ସେ ରାଜ୍ୟେ ମୋତେ ଦିନ-ଶର୍ବରୀ
୧ ପ୍ରତୀତ ହେଲା ଦେବ-ସମୟ ପରି;

୧ । ଦେବସମୟ—ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଛଅ ମାସରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକ ଦିନ ।

ଦେବଭୁବନ ତାକୁ ମଣିଲ ମନେ,
ଦେବ-ସାହସ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲ ଜୀବନେ ଗୋ !
ଈଶ୍ୱରେ ମନାସିଲି ଦେବ ଶକତି;
ଦେବୀ-ହୃଦୟୋଚିତ ପତି-ଭକତି,
ପତିଚରଣାମୃତେ ରଖିଲି ଆଶା
ଗଣିଲି ନାହିଁ ଆଉ କ୍ଷୁଧା ପିପାସା ଗୋ !
ବିବିଧ ଅଙ୍ଗରାଗ ବସ୍ତ୍ର ଭୂଷଣ,
ବିବିଧ ଖାଦ୍ୟ ଆଣି ସେବିକାଗଣ
କହିଲେ କେତେମତେ ମିଠୁ ବଚନ,
ବଳିଲା ନାହିଁ କାହିଁ ତହିଁ ମୋ ମନ ଗୋ !
ଦାସୀଙ୍କ ବଚନରୁ ଜାଣିଲି କ୍ରମେ,
ରାବଣ ତ୍ରିଭୁବନ-ଜୟୀ ବିକ୍ରମେ;
ଡରନ୍ତି ସୁରପତି ଶୁଣି ତା' ନାମ,
ସିନ୍ଧୁ-ପରିଖୀକୃତ ଲଙ୍କା ତା' ଧାମ ଗୋ !
ସେହି ରାଜ୍ୟକୁ ମୁହିଁ ହୋଇଛି ନୀତ,
ନେଇଛି ଯୋଗୀବେଶେ ସେ ଦୁର୍ବିନୀତ,
ନବର ନଗର ତା' ଅତୁଳ ରମ୍ୟ,
ନର କିନ୍ନରଙ୍କର ଦୁରଧିଗମ୍ୟ ଗୋ !
ଯହିଁକି ବଳଥାଏ ତାହାର ଚିତ୍ତ,
ଭୟେ କରନ୍ତି ଦେବେ ତାହା ରଚିତ;
ଆସିଲେ ଅରୁଣିମା ତାର ନୟନେ,
ବିପଦଭୟେ ବ୍ରହ୍ମା କରନ୍ତି ମନେ ଗୋ !
ରାବଣ ନାମ ଶୁଣି ପାରିଲି ଜାଣି,
ପିନାକୀ କୃପେ ଭଙ୍ଗିଥିଲା ତା ଆଣି,
ଭାବିଲି କି ସାହସ କରିଛି ଶ୍ୱାନ
କରିବା ପାଇଁ ଯଜ୍ଞ-ଅମୃତ ପାନ ଗୋ !
ସତକୁ ସତ ଦିନେ ଆସି ଦୁର୍ମତି
ଅନଳତେଜେ ଉଗ୍ର ହେଲା ମୋ ଚିତ୍ତ;
ପାପ-ବଚନେ ପାପ-ମାନସେ ପାପୀ
ବକିଲା କେତେ ଆତ୍ମଗରିମା ଜ୍ଞାପି ଗୋ !
ମୋ ଦୁଃଖ ଘନଘଟା ଲୋତକଧାର
ରୁହିଁ ଘୁଞ୍ଚିଲା କହି ଗର୍ବ-ଅନ୍ଧାର;
ଚମକିଗଲା ମୋର ସେ ଘନଘଟା—
ମଧ୍ୟେ ତା ଆଶା ଭୀମ ବିଦ୍ୟୁତ ଛଟା ଗୋ !
ସଖି, ମୁଁ ହେଲି ଯେଉଁ ଦିବସୁଁ ଜ୍ଞାତ;
ପାପୀ ଦାନବ ଛୁଇଁଅଛି ମୋ ହାତ;
ଛୁଇଁଲା ସ୍ଥଳୁଁ ଉଠି ବ୍ୟାପି ଶରୀର
ଦୁଃସହ ଜ୍ୱାଳା କରେ ପ୍ରାଣ ଅସ୍ଥିର ଗୋ !
ମଣିଲି ବିଷଦିଗ୍ଧ ଶରପଟଳ—
ସଦୃଶ ଅପଘନ ଲୋମ ସକଳ,
ବ୍ୟାଧ ବିହଗାହତ ହରିଣୀଗଣ
କି ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଥିବେ ଭାବେ ମୋ ମନ ଗୋ!
ସହି ସେ ଦୁର୍ବିସହ ଦୁଃଖ ମରମେ
ମସ୍ତକ ଦୃଢ଼ କରିଥାଏ ଧରମେ;
ଦୃଢ଼ ଭରସା ମୋର ଥାଏ କେବଳ
ଅବଳା ପାଇଁ ସଦା ଧରମବଳ ଗୋ !
ନ ଜାଣି ସିନା ଥରେ ରାକ୍ଷସାଧମେ
ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ଭିକ୍ଷା ଦେଲି ମୁଁ ଭ୍ରମେ;
ଏବେ କରିବ ଯଦି ବଳ ପ୍ରକାଶ,
ମାରିବ ଅବା ହେବ ତା ହସ୍ତେ ନାଶ ଗୋ !
ଯଦ୍ୟପି ସତ୍ୟ ଅଛି ଜଗତେ ଧର୍ମ,
ଦେଖିବ ଜଗତ ମୋ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ;
ପାପ-କାର୍ପାସ ହେଲେ ପର୍ବତ ସମ,
ପୁଣ୍ୟାଗ୍ନି-କଣା ତାକୁ ଦହନେ କ୍ଷମ ଗୋ !
୧ ଦେଖ ସଜନି, ହୋଇ ଧରମ ଋତ
ମୋ ପ୍ରାଣେ ଢାଳିଦେଲା ଯେହ୍ନେ ଅମୃତ ।
କପିଏ ଦେଇ ମୋତେ କାନ୍ତ-ସମ୍ବାଦ
ରାବଣ ସଙ୍ଗେ କରିଗଲା ବିବାଦ ଗୋ !
ଅଚିରେ ରଘୁମଣି ବାନର ବଳେ
ସେତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସାଗର-ଜଳେ,
ଲଙ୍ଘି ଦୁର୍ଲଂଘ୍ୟ ବାରି ଆକ୍ରମି ଲଙ୍କା
ରାକ୍ଷସପତି-ପ୍ରାଣେ ରୋପିଲେ ଶଙ୍କା ଗୋ !
ଦୁଷ୍କର ରଣ-ଯଜ୍ଞ କଲେ ଆରମ୍ଭ,
କମ୍ପିଲା ଲଙ୍କା ଶୁଣି କପି-ଆରବ;
ରାକ୍ଷସ-ବଂଶେ ଥିଲେ ଯେତେକ ବଳୀ,
ସମସ୍ତେ ଆସି ହେଲେ ସେ ଯଜ୍ଞେ ବଳି ଗୋ !

୧ । ଋତ—ସତ୍ୟ ।

ଧରମ-ପଥେ ଥିଲି କେବଳ ଜଣେ,
ରହିଲି ରଘୁପତି ପଦଶରଣେ;
୧ ଅଟଳ ଯୂପ ହେଲି ସେ ମହାଧ୍ୱରେ
ଅଭୟ ପୁଷ୍ପମାଳା ଧରି କଣ୍ଠରେ ଗୋ !
ଯେତିକ ବହିଥିଲି ମୋ' ନେତ୍ରନୀର,
ତା' କୋଟିଗୁଣ ହେଲି ରକ୍ଷ-ରୁଧିର;
ରାବଣ ଭାସି ଶୋକସାଗରେ ତ୍ରାସେ,
ପଡ଼ିଲା ପ୍ରଭୁ-ବାଣ-କୁମ୍ଭୀର-ଗ୍ରାସେ ଗୋ !
ତା' ପରେ ରଘୁପତି ମୋତେ ଅଣାଇ
ବୋଇଲେ ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଅନାଇ;
'କୁସଙ୍ଗ ବଳି ନାହିଁ ଜଗତେ ପାପ,
କୁସଙ୍ଗୀ ସଙ୍ଗେ ମିଳେ ଘୋର ସନ୍ତାପ ଗୋ !
କାମାନ୍ଧ ଦାନବର ପାପ-ଭବନେ
ଥିଲୁ, ସ୍ମରଣି ଥିବ ପାପ ତୋ ମନେ;
ନ ପାରେ କରି ଆଉ ତୋତେ ଗ୍ରହଣ,
ଗ୍ରହଣ କଲେ ହେବ ଲୋକଗର୍ହଣ ଗୋ !
ଜଳଦ ଜଳ କଲେ ମାଟେ ଗମନ
ଆଉ କି ତାକୁ ରଖିପାରଇ ଘନ ?
ଅନଳ-ଶିଖା ପରି ଅନଳେ ଦହି
ହେଲେ ସେ ଜଳ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଘନେ ମିଶଇ ଗୋ
ଭାବିଲି, ଥିଲି ସିନା ଧରି ଜୀବନ
ସେବିବି ବୋଲି ପ୍ରଭୁ ପଦ୍ମଚରଣ;
ନ ହେବ ଯଦି ପଦସ୍ପର୍ଶେ ଭାଜନ,
ଜୀବନେ ଆଉ ମୋର କି ପ୍ରୟୋଜନ ଗୋ !
ଦହିବି ଦେହ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଶ୍ରୀମୁଖ
ଏଥୁଁ ଅଧିକ ମୋର କି ଅଛି ସୁଖ ?
ଦଗଧ ହେଲେ ଦେହ, ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଣ
ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ ଯାଇ ପାଇବ ସ୍ଥାନ ଗୋ !
ଧରମ ବଳେ ଯେବେ ରହିବ ଦେହ,
ଲଭିବି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦ୍ୱିଗୁଣ ସ୍ନେହ ।
ବୋଇଲି, 'ଜଳାହେଉ ହବ୍ୟବାହନ
କରିବ ଦାସୀ ତହିଁ ଅବଗାହନ ହେ !'

ଅକୁଣ୍ଠ ଆଜ୍ଞାବହ ସକୁଣ୍ଠ-ଚିତ୍ତେ
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବହ୍ନି ଜାଳିଦେଲେ ତ୍ୱରିତେ ।
ଅନଳଶିଖାମାନ ବାତ କମ୍ପନେ
ଅତି ଚଞ୍ଚଳ ହେଲେ ନଭ ଲମ୍ଫନେ ଗୋ !
ସତୃଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ମୁଖକମଳେ
ଅନଳ ପାଶ ଯାଇ ହୃଦୟବଳେ
ବୋଇଲି, 'ରବି-ଶଶୀ-ବାୟୁ-ଗଗନ
ପାବକ ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମନ ହେ !
ରାଘବ ବିନା ଅନ୍ୟେ ଯଦି ମୋ ଚିତ୍ତ
ପ୍ରେମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ କିଞ୍ଚିତ;
ଅନଳ ଅଟ ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବ ଭକ୍ଷଣେ,
ଦିଅ ହେ କରି ମୋତେ ଭସ୍ମ ଏକ୍ଷଣେ ହେ !
ହୋଇ ତ ଥିଲି ରକ୍ଷ-ନଗରେ ବନ୍ଦୀ,
ସେ ଯଦି ଥିବ ମୋତେ ପାତକେ ଛନ୍ଦି,
କୋଟି ଜନମ କାନ୍ତ-ପଦ-କମଳ
ଚାହିଁବା ନାହିଁ, ମୋତେ ଦହ ଅନଳ ହେ !
ପାତକୀ, ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ନ ଜାଣ,
ସ୍ୱଧର୍ମ ବଶେ ନିଅ ସଭିଙ୍କ ପ୍ରାଣ;
ଧରମ ଚିର ସତ୍ୟ ଯଦି ଜଗତେ,
ମୋ ଧର୍ମ ଅପବାଦୁଁ ରଖିବ ମତେ ହେ !
ହେ ଧର୍ମ ! ନିଜ ଗୁଣେ ରହ ମୋ ଅଙ୍ଗେ,
ନ ଡରି ଅନଳରେ ପଶ ମୋ ସଙ୍ଗେ;
ଜୀବନେ ନ ପାରିଲେ ମୋତେ ମରଣେ
ସେବିକା କରି ଦେବ ପ୍ରଭୁ ଚରଣେ ହେ !
ମୋ ତନୁ ଦଗ୍ଧ ହେଲେ ହେବ ତ ଖାର,
ତାହାକୁ କରାଇବ ପାଦପେ ସାର;
ସେ ତରୁ କାଷ୍ଠ ଦେଇ ବର୍ଦ୍ଧକୀ ହସ୍ତେ
କରାଇ ଦେବ ପ୍ରଭୁ ପାଦୁକା ମତେ ହେ !'
ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀମୁଖ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅନାଇ
ନିଃଶଙ୍କେ ଅନଳରେ ପଶିଲି ଯାଇଁ ।
ଚାହିଁ କାନ୍ଦିଲେ ରଘୁମଣି ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
କାନ୍ଦିଲେ ଘୋର ରବେ ସୈନିକଗଣ ଗୋ !

୧ । ଯୂପ—ଯଜ୍ଞୀୟ ପଶୁବନ୍ଧନାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତ ସ୍ତମ୍ଭ । ମହାଧ୍ୱର—ମହାଯଜ୍ଞ ।

ଅସଂଖ୍ୟ ନେତ୍ରେ ହେଲା ଜଳ ପ୍ରବଳ ,
ମଜ୍ଜାଇ ଦେଲା ମୋତେ କାରୁଣ୍ୟ ଜଳ;
ଅନଳ ତହିଁ ବୋଧହେଲା ଶୀତଳ,
ପୂରିଲା ହାହାରବେ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ଗୋ !
ମୋ ଅନୁକୂଳେ ହେଲା ଆକାଶ-ବାଣୀ,
ସତୀତ୍ୱ ମୋର ପ୍ରଭୁ ପାରିଲେ ଜାଣି;
ଅନଳ ଧର୍ମ ବଶେ ହେଲା ନିର୍ବାଣ,
ବଞ୍ଚିଲା ଧର୍ମ-ବଳେ ତହିଁ ମୋ ପ୍ରାଣ ଗୋ !
ଦଗଧ ହୋଇଗଲା ମୋ ଦୁଃଖରାଶି,
ଭାଗ୍ୟେ ମୁଁ ହେଲି ପ୍ରଭୁପଦରେ ଦାସୀ;
ଭାବିଲି, କଷ୍ଟେ ରଖିଥିବାରୁ ଜୀବ,
ଲଭିଲି ସିନା ପ୍ରଭୁ-ପଦ-ରାଜୀବ ଗୋ !
ବସାଇ ମୋତେ ପ୍ରଭୁ ସ୍ୟନ୍ଦନବରେ
ଘେନି ବାନର ରକ୍ଷଦଳ ସଙ୍ଗରେ
ବାହୁଡ଼ା ବିଜେ କଲେ ଅଯୋଧ୍ୟାମୁଖେ
ଗଗନ-ପଥେ ଜୟ-ଉଲ୍ଲାସ-ସୁଖେ ଗୋ !
ହୋଇ ବିରହ-ମରୁ-ପ୍ରଦେଶ ପାର
ପାଇଲି ଶୁଷ୍କ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରେମାକୂପାର;
ଅପୂର୍ବ ସୁଖ ପ୍ରାଣେ ହେଲା ଉଦୟ,
ମଣିଲି ଜଗତକୁ ଆନନ୍ଦମୟ ଗୋ !
ଯଦ୍ୟପି ଦୁଃଖ ଥାଏ ନିଜ ଜୀବନେ,
ସୁଖ ନ ଦିଏ ଦେଖା ବିଶ୍ୱଭୁବନେ,
ନିଜ ଜୀବନେ ହେଲେ ସୁଖ ଆଗତ,
ସୁଖରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଶେ ଜଗତ ଗୋ !
ଯେ ରଥେ ପଡ଼ିଥିଲି ବିପଦ-କୂପେ,
ଚଢ଼ିଲି ସେହି ରଥେ ସମ୍ପଦସ୍ତୂପେ;
ଯା' ଚାହିଁ ଚାହିଁ କରିଥିଲି କ୍ରନ୍ଦନ,
ତା' ଚାହିଁ ଚାହିଁ ହେଲା ମୁଦ ବର୍ଦ୍ଧନ ଗୋ !
ରତ୍ନଖଚିତ ରଥ ତା ଶରଗତ,
ଉପରେ ମେଘ ତଳେ ସରିତପତି,
ସରିତ ଧରାଧର ଧରଣୀରୁହ
ହେଲେ ମୋ ନୟନର ପୀରିତବ୍ୟୂହ ଗୋ !
ପୂର୍ବ ନିବାସ ବନସ୍ଥଳ ସକଳ,
ବିହାର-କୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜ ରମ୍ୟ ଅଚଳ,
ଧୂମ-ଜଟିଳ ଋଷି-ଆଶ୍ରମମାନ
ଚିତ୍ତକୁ ମୋର କରୁଥିଲେ ଆହ୍ୱାନ ଗୋ !
ବ୍ୟସ୍ତକୁନ୍ତଳା ମୁନିକୁମାରୀଗଣ
ରଥ-ନିର୍ଘୋଷ ଦୂରୁଁ କରି ଶ୍ରବଣ
ଚକିତେ ଚାହିଁଥାନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବଦନେ
ଜନ୍ମାଇ ପୂର୍ବ-ସୁଖ-ସ୍ମୃତି ମୋ ମନେ ଗୋ !
ପବିତ୍ର ସ୍ନେହ ତାଙ୍କ ସମୁଦାଦର
ମୃଦୁ ମଧୁର କଥା-ଲସିତାଧର
ମମତାମୟ ଶାନ୍ତ ସରଳ ଦୃଷ୍ଟି
କଲେ ମୋ ସ୍ମୃତିକ୍ଷେତ୍ରେ ପୀୟୂଷ ବୃଷ୍ଟି ଗୋ
କ୍ରମଶଃ କୁମାରୀଙ୍କ ନାମ ସକଳ
କମଳରୂପେ ଫୁଟି ହେଲେ ବିମଳ;
ଘୋର ବିରହ-ନିଶା-ତମ ଶେଷରେ
ସୁଖ-ଦିବସ-ମୁଖେ, ମୋ ମନ ସରେ ଗୋ
ତାଙ୍କ ବିଗତ ଭାବ ସୌରଭରାଶି
ଆମୋଦେ ପ୍ରାଣକୁ ମୋ ଦେଲେ ଉଲ୍ଲାସି;
ବନଦର୍ଶନେ ମନ ନୋହୁଁଣୁ ତୃପ୍ତ,
ଆଗକୁ ରଥବର ଚାଲିଲା ଦ୍ରୁତ ଗୋ !
ନିସର୍ଗଶୋଭାଳୟ ସୁରମ୍ୟ ବନ
ବର୍ଜନ ନ ପାରିଲା କରି ମୋ ମନ,
ସେ ମନ ଥିଲା ପୁଣି ନଭେ ସ୍ୟନ୍ଦନେ,
ଲାଗିଲା ତେଣେ ପୁରେ ଶ୍ୱଶ୍ରୂଚରଣେ ଗୋ !
ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର-କାନ୍ତ କାନ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଘେନି ଖେଳନ୍ତେ ସ୍ଥଳଶୟ ସୁରଙ୍ଗେ,
ମନ ମୋ ହେଲା ଅର୍ଦ୍ଧମଣ୍ଡଳାକାର
ନବ ନୀରଦେ ଶକ୍ରଚାପ ପ୍ରକାର ଗୋ !
ପ୍ରାଣ-ପ୍ରତିମ ପୁତ୍ର ବନ-ପ୍ରୟାତ
ହେଲାରୁ ଶ୍ୱଶୁର ମୋ ଅଯୋଧ୍ୟା-ନାଥ
ନିର୍ବାଣ କରି ଦୁଃଖେ ଜୀବନ-ଦୀପ
ଗୀର୍ବାଣପୁର ଗଲେ ଶକ୍ର ସମୀପ ଗୋ !
ଭରତ ରାଜ୍ୟ ରାଜ-ବିହୀନ ଚାହିଁ
ବନେ ଅଇଲେ ସ୍ୱାମୀ ସମୀପ ଧାଇଁ,
କହିଲେ ଦୁଃଖେ ଯୁକ୍ତ କରପୁଟରେ,
ସେକାଳେ ଥିଲୁଁ ଆମ୍ଭେ ଚିତ୍ରକୂଟରେ ଗୋ !

ବହୁ ବିନୟ କରି କହିଲେ ବୀର
ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ହେବା ପାଇଁ ମହୀର,
ପ୍ରଗାଢ଼ତର କରି ପିତୃଭକତି
ରାଘବ କଲେ ନାହିଁ ତହିଁ ସମ୍ମତି ଗୋ !
ବୋଇଲେ, ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ନ କଲେ ଭଙ୍ଗ,
ତେଜିଲେ ପଛେ ପିତା ସ୍ୱକୀୟ ଅଙ୍ଗ;
ପିତୃପାଳିତ ଧର୍ମ-ବଲ୍ଲୀ-ବେକ
କେମନ୍ତେ ମୋଡ଼ିଦେବି ତେଜି ବିବେକହେ !
ଭରତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପଡ଼ି ଚରଣେ
ବୋଇଲେ,'ରଖ ମୋତେ ପଦଶରଣେ,
ଅବନୀ ତେଜି ଅସ୍ତ-ନଗେ ଭାସ୍କର
ଗଲେ କି ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିପାରଇ କର ହେ !'
ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲେ, 'ରାତେ ଅବନୀଦୁଃଖ
ଖଣ୍ଡନ କରିଥାନ୍ତି ଶୀତମୟୂଖ !'
ଭରତ ବିନୟରେ ଦେଲେ ଉତ୍ତର,
'ଶଶାଙ୍କ ପାଇଥାନ୍ତି ଭାସ୍କର-କର ହେ !
ରତ୍ନପାଦୁକା ଘେନି ମୋ ଶିରଦେଶ
ବହିପାରିବ ମହୀ ଯେସନେ ଶେଷ;
ମସ୍ତକେ ଶୋଭୁଥିଲେ ପାଦୁକାମଣି,
ଅରାତିକୁଳ ମୋତେ ମଣିବେ ଫଣୀ ହେ !'
ପାଦୁକା ଦେଲେ ପ୍ରଭୁ ଭରତ କରେ,
ଘେନିଲେ ବୀର ତାହା ସ୍ୱମସ୍ତକରେ;
ବାହୁଡ଼ି ବୀରମଣି ସାଶ୍ରୁଲୋଚନେ
ଲାଗିଲେ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଦୁଃଖ-ମୋଚନେ ଗୋ !
ଚଉଦ ବର୍ଷ ଶେଷେ ଆମ୍ଭର ପଥ
ଅନାଉଥିଲେ ତହିଁ ଲାଗିଲା ରଥ,
ଶାଶୁମାନଙ୍କ ପଦଧୂଳି ଗ୍ରହଣ—
କଲି ମୁଁ ରଥୁଁ କରି ଅବରୋହଣ ଗୋ !
ସାନୁଜ ସପତ୍ନୀକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଚାହିଁ,
ଭରତ ମୁଦ-ନଦେ ମନ ମଜ୍ଜାଇ,
ପାଦୁକା ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କରି ପୟରେ
ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପୂଜାକଲେ ଛତ୍ର ଚାମରେ ଗୋ !

ମୋ' କାନ୍ତ ରାଜା ହେଲେ, ମୁଁ ହେଲି ରାଣୀ,
ସେବିଲି ପଦ ପ୍ରଭୁ-ମାନସ ଜାଣି;
ମୋ' ମନେ ଯେବେ ଯାହା ହୁଏ ଉଦିତ,
ସତ୍ୱର ହୁଏ ତାହା ସୁସମ୍ପାଦିତ ଗୋ !
ରାଜ-ଦମ୍ପତି ବସି ପ୍ରୀତି-ନାବରେ
ବିହାର କରୁଥିଲୁଁ ସୁଖ-ସାଗରେ,
ସମ୍ପଦ-ତରଙ୍ଗରେ ବହୁ ବତ୍ସର
ମଜ୍ଜାଇଦେଲୁଁ ହୋଇ କୌତୁକପର ଗୋ !
କେ ଜାଣିଥିଲା ମୋର ଲଲାଟେ ବିହି
ଅସୀମ ଦୁଃଖ-ଲିପି ରଖିଛି ଲିହି,
ବିପଦରୂପୀ ଘୋର ବଡ଼ବାନଳ
ଉପୁଜି ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେବ ସକଳ ଗୋ !
ଦିବସ-ଶୋଭା-ଶେଷ-ରଞ୍ଜିତ ନଭ
ପରାଏ ଭାଗ୍ୟ ଶେଷେ ହେଲା ମୋ ଗର୍ଭ;
ଦୋହଦ ପୂରଣେ ମୋ ହେଲେ ତତ୍ପର
ପ୍ରାଣେଶ ସ୍ନେହଭରେ ଅଧିକତର ଗୋ !
'ବିପିନ-ବାନ୍ଧବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବିପିନେ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତୁ' ବୋଲି କାନ୍ତେ କହିଲେ ଦିନେ;
ସେହି ରଜନୀ ସହି, ନୋହୁଁ ପ୍ରଭାତ
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଙ୍ଗେ ମତେ ପେଷିଲେ ନାଥ ଗୋ !
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆଣି ମୋତେ ଜାହ୍ନବୀ-ତୀରେ
ନାବୁଁ ଓହ୍ଲାଇ ଯାହା କହିଲେ ଧୀରେ—"
କହି ନିରୁଦ୍ଧ ହେଲା ସତୀଙ୍କ କଣ୍ଠ,
କାନ୍ଦିଲେ ଚାହିଁ ଆଗେ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ଯେ !
ଭାସିଲେ ଅନର୍ଗଳ ଲୋତକ-ଝରେ,
ଧଇଲେ ମୁନିସୁତା ତାଙ୍କୁ ସତ୍ୱରେ;
କାନ୍ଦିଲେ ନିଜେ ମୁଖେ ମୁଖ ଲଗାଇ,
ଶୁଣି ତାପସୀମାନେ ଆସିଲେ ଧାଇଁ ଯେ !
ବେନିଙ୍କି ଘେନି ବେଗେ କୁଟୀରେ ଯାଇ
କହିଲେ ନାନା କଥା ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜାଇ,
ପାଦପେ ଜଳଦାନ ପୁଷ୍ପଚୟନ—
ପ୍ରଭୃତି କଥା ନେଇ କଲେ ଶୟନ ଯେ !

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ

(କେଦାର-କାମୋଦୀ)

ଜୀବନେ ଯଉବନ ବଢ଼ିଲା ସମ
ବସନ୍ତ ବଢ଼ି ବନେ ହେଲା ଗ୍ରୀଷ୍ମ;
ଯୁବା-ଶକତି ଯଥା ହୁଏ ପ୍ରଖର
ପ୍ରଚଣ୍ଡତର ହୋଇ ଆସିଲା ଖର ।
ସୁଖ-ବିଷୟ-ଭୋଗତୃଷ୍ଣାର ପର
ସଞ୍ଚାର କଲା ମୃଗ-ତୃଷ୍ଣା ସୁନ୍ଦର ।
ତୂଳା ଉଡ଼ିଲା ତେଜି ଶାଳ୍ମଳୀ ତରୁ,
କୃପଣ ଧନ କାଳେ ଉଡ଼େ ଖାତରୁ ।
ପଲାଶ ଅଙ୍ଗେ ନାହିଁ ପୂର୍ବ ସୁରଙ୍ଗ,
ଅନିତ୍ୟ ଏହିପରି ଭବ-ପ୍ରସଙ୍ଗ ।
ତାପେ ଅଧିକତର ମଲ୍ଲୀ ଫୁଟିଲା,
ଅଧିକ ବାସ ତାର ଅଙ୍ଗୁ ଛୁଟିଲା ।
ସାଧୁ-ହୃଦୟ ତାପେ ହୁଏ ଅଟଳ,
ବରଞ୍ଚି ହୁଏ ଶାନ୍ତି-ଯଶ ଧବଳ;
କୁଟଜ ଅନାଇଲା ତାକୁ ହରଷେ
ସାଧ୍ୱୀ ପରି ସାଧୁ ଅନୁରାଗ ରସେ ।
ଏକ ହୃଦୟେ ଦୁହେଁ କଲେ ବିହାର,
ଗ୍ରୀଷମେ କରୁଥିବା ବାସ ସଞ୍ଚାର;
ବରଷା ହେଲେ ମହୀ ହେବ ଶୀତଳ,
ଶାନ୍ତ ଲଭିବେ ଜୀବଜନ୍ତୁ ସକଳ ।
କଦମ୍ବ କେତକୀ ତ ବାସକୃପଣ
ନୁହନ୍ତି, କରିବେ ସେ ଲୋକତର୍ପଣ;
ଅର୍ପଣ କରି ଜନ-ରଞ୍ଜନ ଭାର
ତେଜିବା ହସି ହସି ତରୁ ସଂସାର ।
ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ କମଳିନୀ ଉଞ୍ଚାଇ ମଥା
ସହର୍ଷେ ସମର୍ଥନ କରି ସେ କଥା
ବୋଇଲା ମୁହିଁ ଥାଇ ଭ୍ରମର ସଙ୍ଗେ
ଝାସିବି କାଳ-ସିନ୍ଧୁ-ତୁଙ୍ଗ-ତରଙ୍ଗେ ।
ମଲ୍ଲୀ ବୋଇଲା ତାହା ପାରିବୁ କାହିଁ ?
ତୋ କାନ୍ତଭାନୁ ତୋତେ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।
ବୋଇଲା କମଳିନୀ ଘୋଟିଲେ ଘନ
ଚାହିଁବେ ନାହିଁ କାନ୍ତ ମୋର ବଦନ ।
ବିପଦେ କରି କଷ୍ଟୁ ଦିନ ଯାପନ
କରିବି ଭବ-ବ୍ରତ ଉଦଯାପନ;
କାନ୍ତ ମୋ ଘନ ଭେଦି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ,
ସହନ୍ତି ଦୁଃଖ ଲୋକମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ।
ଅଧିକ ଦିନ କାନ୍ତ-ପ୍ରେମାନୁରାଗ
ଭୋଗ କରିବି କାହିଁ ? ନାହିଁ ମୋ ଭାଗ୍ୟ;
ତାଙ୍କ ଚରଣ କରୁଥିବି ସ୍ମରଣ,
ମରଣ ନେବ ମୋତେ କରି ବରଣ ।
ଏ ଜନ୍ମେ କଷ୍ଟୁ ଦିନ ସହିଲେ ଦୁଃଖ
ଚାହିଁବି ପର ଜନ୍ମେ ସ୍ୱାମୀ-ଶ୍ରୀମୁଖ;
ସେକଥା ଜାନକୀଙ୍କ ଜ୍ଞାନ-ଶ୍ରବଣେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଆଦରିଣ ମଣି ଜୀବନେ
ବୋଇଲେ ପଦ୍ମିନୀ ଗୋ ଅଟୁ ସାଧ୍ୱୀ,
୧ ଦିଶୁଛି ତୋତେ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ପଦବୀ;
ବିଶ୍ୱରେ ମୁହିଁ ତୋର ଅଟେ ଭଗିନୀ,
ତହିଁ ଉପରେ ପୁଣି ଭାଗ୍ୟ-ଭାଗିନୀ ।
ତୋ ପରି ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ନେହ ଭୋଗିଲି ବନେ
୨ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅମୃତମୟ ସୁଖ ଭବନେ;
ତୋ କାନ୍ତ ପ୍ରଭାକର ଦିବସ-ନାଥ,
ସେ ବଂଶେ ଜାତ ଧରା-ନାଥ ମୋ କାନ୍ତ ।
କହୁଛି ଯାହା ନିଜ ଭବିଷ୍ୟ ଗତି,
୩ ଆଗୁଁ ମୁଁ ଲଭିଲିଣି ସେହି ପଦ୍ଧତି,
ଧନ୍ୟ ତୋ’ ହୃଦ, ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତୁ ସତି,
ଜୀବନେ ମୋର ଦିଅ ତୋ’ ଶୁଦ୍ଧି-ମତି ।

୧ । ପଦବୀ — ପଥ । ୨ । ଅମୃତ—ସୁଧା ଓ ଜଳ । ୩ । ପଦ୍ଧତି—ମାର୍ଗ ।

ଲୋକ-ବଚନେ କରି ଦୁଃଖ-ଅର୍ଜନ
କରିଅଛନ୍ତି କାନ୍ତ ମୋତେ ବର୍ଜନ;
ମୋ' ଭାଗ୍ୟ ପରକାଳେ ସ୍ୱାମୀ-ଦର୍ଶନେ
କ୍ଷମ ହେବ କି ? କହି ଦିବ୍ୟ ଦର୍ଶନେ !
ଶୀତଳ-ଶତଦଳ-ଦଳର ତଳେ,
ଘନ ଶ୍ୟାମଳ-ବକ୍ଷ-ସରସୀଜଳେ
ମଧ୍ୟାହ୍ନ କଟାଇଲେ କୋକ-ଦମ୍ପତି,
ରାଜହଂସୀକି ସଙ୍ଗେ ଘେନି ତା' ପତି ।
ଚଙ୍ଗୁଡ଼ୀ କାରଣ୍ଡବ କାଣ୍ଡରୁ ବଞ୍ଚି
କମଳ-ବନେ ଲମ୍ବ-ଲମ୍ଫନ ରଚି
ଛନ୍ନ-ବିଶାଳ-ପତ୍ର-ବିପିନେ ବଣା
ହୋଇ ଅନ୍ତମେ ହେଲା ବକ-ପାରଣା ।
୧ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ଶତପତ୍ର-ପତ୍ର-ଉଦରେ
୨ ପଡ଼ି ଶଫରୀ ଲମ୍ଫ ଦିଏ ଉଦରେ;
କଣ୍ଟକ କୁମୁଦିନୀ ବଙ୍କା ନାଡ଼ରେ
ନ ବସୁଁ ଡିଆଁ ମାରେ ଡଣ୍ଡୁଭ ଡରେ ।
ବିଷାଦେ ବସି ପିକ ରସାଳ-ଡାଳେ
କାକ କୁଳାୟ-ପାଶେ ପକ୍ଷ-ଉଡ଼ାଳେ
ପିପାସା ସହି ଶ୍ରୁତିସୁଧା ନ ଢାଳେ,
ଲୁଚିଛି ଯେହ୍ନେ ଭୟ କରି ଚଣ୍ଡାଳେ ।
୩ ନଗିଡ଼ ନାହିଁ ଚମ୍ପା ବିସ୍ତାରି ପୁଚ୍ଛ,
ପୁଚ୍ଛ-ମୂଳ-ସୁରଙ୍ଗ-ପାଳକ-ଗୁଚ୍ଛ,
୪ କହଳୁ ନାହିଁ ରଙ୍ଗେ ହଲାଇ ପକ୍ଷ
ସୋଦର ରୁହିଁ କୋପେ ହୋଇ ବିପକ୍ଷ ।
ଯୁଝାଇଥାଏ ସିନା ତାକୁ ଆହାର,
ନଜୁବା ଭ୍ରାତା ରିପୁ ହୁଏ କାହାର ?

ବସିଛୁ ପୀନ କାୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦରେ
ବିଶାଳ ଶାଳତରୁ-ଡାଳେ ମୁଦରେ ।
ମଧୂକ-ବନେ ବସି ଶୁକ ସକଳ
ଭୋଜନ-ବ୍ୟାଜେ କାଟି ମଧୂକ-ଫଳ
ଦ୍ୱିଜ-ସ୍ୱଭାବେ କରୁଛନ୍ତି ଅଙ୍କନ
୫ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଞ୍ଜିକା ଭାବୀ-ବୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷଣ ।
ତମସା-ତଟ-ବଟ-ବିଟପି ତଳ
ନିବିଡ଼ କିଶଳୟ-ଛାୟା-ଶୀତଳ,
ଯହିଁ କୁଟଜ-ବାସ-ପୂର୍ଣ୍ଣ-ଉଟଜେ
ସହଜେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶାନ୍ତ-ଚରଣେ ଭଜେ ।
ବାଲ୍ମୀକି ବସି ତହିଁ ଜ୍ଞାନ-ନୟନ
ଫିଟାଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀରାମାୟଣ,
ତାପସ-ବୃନ୍ଦ କାହିଁ କେ ଅଧ୍ୟୟନ,
କେ କାହିଁ କରୁଛନ୍ତି ବେଦ-ଗାୟନ ।
ଗୁରୁ-ଗରଭ-ଭରେ ଆଳସୀ ସୀତା
ତାପସୀ-ପରିବେଶେ ହୋଇ ବେଷ୍ଟିତା
ନିବିଡ଼ ନିକୁଞ୍ଜରେ ପଲ୍ଲବାସନେ
ଶାନ୍ତ ସେବନ୍ତି ବସି ସ୍ଥିର-ଦର୍ଶନେ ।
ପରିଧି-ଯୁତ କି ସେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ
୬ ରାକା-ବିଦାୟେ ଭଜେ ଅସ୍ତ-ଅଚଳ;
ସକ୍ଷ-ପାଣ୍ଡୁର-ଗଣ୍ଡ ସ୍ୱେଦ-ପଟଳ,
ଶିଶିର ପରି ହିମ ନୟନ-ଜଳ ।
ତାପସୀ-ମଧ୍ୟେ ରହି ଶ୍ରୀରାମ-ରାଣୀ
ଲଙ୍କା-ରାକ୍ଷସୀ-ବୃତ୍ତ ସ୍ମୃତିକୁ ଆଣି
ଭାବନ୍ତି ତାପସୀଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭାବ,
ରାକ୍ଷସୀ ନାରକୀୟ ମନ୍ଦ ସ୍ୱଭାବ ।

---

୧ । ଉଦରେ—ଗର୍ଭରେ । ୨ । ଉଦରେ—ଜଳରେ ।
୩ । ଚମ୍ପା—ସମରଶୀଳ ପକ୍ଷିବିଶେଷ । ଏହାର ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ (ବିଶେଷତଃ ଗଡ଼ଜାତ ଲୋକେ) ଆଶା ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି—ବୁଲବୁଲ । ୪ । ଏକ ଚମ୍ପା ଅନ୍ୟ ଚମ୍ପାପକ୍ଷୀକୁ ଦେଖିଲେ ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପକ୍ଷ ଚାଳନ କରି କରି ଯେଉଁ ମଧୁର ରବ କରିଥାଏ, ତାହାକୁ କହଳିବା କହନ୍ତି । ୫ । ଶୁକପକ୍ଷୀ କାଟିଥିବାର ଢୋଳକୁ (ମହୁଲ ଫଳ) ଦେଖି ଅନେକେ ବୃଷ୍ଟିନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥାନ୍ତି । ୬ । ରାକା—ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ।

ମନେ ପଡ଼ନ୍ତେ ଯାର ବାତ-ନନ୍ଦନ
ବାତଦେବଙ୍କୁ କଲେ ଅଭିନନ୍ଦନ;
ତାଳ-ବୃନ୍ତରେ ଦେବୀ ସାଦରେ ବାଞ୍ଛି,
ପ୍ରସାଦ ଲାଭ କଲେ ଶୀତଳ-ବୀଚି ।
ଏକାଳେ ଆଗେ ଆସି ଚିନ୍ତା-ସୁନ୍ଦରୀ
ବୋଇଲା ବଚନରେ ବିନୟ ଭରି,
"ଦେବି ଗୋ ! ଦ୍ୱାରେ ଆସି କେତେକ ଜନ
ସତୃଷ୍ଣେ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶନ ।
ବହୁତ ଦୂରୁଁ ଆସିଅଛନ୍ତି ପରା,
ଧନ୍ୟ ବିତୃଷା ଗଣି ନାହିଁ ଏ ଖରା !
ଦେଖିଲେ ମନୋହର ରୂପ ତାଙ୍କର,
ହୃଦୟ ହୋଇଯାଏ ପ୍ରୀତି-ଆକର ।"
ଦେବୀ ବୋଇଲେ, "ସଖି, ଆଣ ସତ୍ୱର,
ଧନ୍ୟ ମୋ ଭାଗ୍ୟ ! ମୋତେ ଏତେ ଆଦର
ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନେ ମୋର ନୟନଦ୍ୱୟ,
କରିବେ ପାପ-ତାପ ଅବଶ୍ୟ କ୍ଷୟ ।"
ଦେବୀ ଆଦେଶେ ଜଣେ ପ୍ରଥମେ ଆସି
ବୋଇଲା ମୃଦୁ-ମନ୍ଦ ହାସ ପ୍ରକାଶି,
ସୁଚିର-ପରିଚିତ ବାନ୍ଧବ ପରି
ପ୍ରଣୟ-ବାକ୍ୟେ ସୁଧା ସେଚନ କରି
"ଦେବି ଗୋ, ପୂର୍ବକଥା ଅଛି କି ମନେ ?
ଚରଣ ଦେଇଥିଲ ମୋର ସଦନେ,
ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ତେଜେ ମୋ' ଅବୟବ
ଲଭିଛି ଏଡ଼େ ଦିବ୍ୟ-ପ୍ରଭା-ବିଭବ ।
ସେ ପ୍ରଭା-ବ୍ୟପଦେଶେ ମୋର ନିର୍ଝର
ଝରନ୍ତି ଆନନ୍ଦରେ ହୋଇ ଜର୍ଜର;
କୁସୁମକୁଳ ହୋଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ଆସ୍ୟ
ନିନ୍ଦନ୍ତି ନନ୍ଦନକୁ ଦେଖାଇ ହାସ୍ୟ ।
ସରିତ-ନୀର ହୋଇ ଚିରବାସିତ
ତୀରବାସିଙ୍କି କରେ ସମୁଲ୍ଲାସିତ;
ପ୍ରୀତିପାଳିତ ତୁମ୍ଭ ମୟୂରଗଣ
ଉଚ୍ଚେ କରନ୍ତି ନିତି ଗୁଣ ଗାୟନ ।
ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶନ-ଆଶା ରଖି ଅଟଳ
ଥରକୁ ଥର ଆସି ମେଘ-ପଟଳ,
ଲୋଡ଼ନ୍ତି ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଦଶଦିଗ ଦଶୀ,
କାହିଁ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ ।
ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ମୋତେ ମନ୍ଦ୍ର-ଗମ୍ଭୀର-ସ୍ୱରେ,
ମାନନ୍ତି ନାହିଁ କେବେ 'ନାହିଁ' ଉତ୍ତରେ ।
୧ ଖୋଜନ୍ତି ପୁଣି ଶମ୍ପା-ଆଲୋକ ଧରି
ନିଶ୍ଚୟ ଅଛି ବୋଲି ସୀତା ସୁନ୍ଦରୀ ।
ଚିହ୍ନ କି ଦେବି, ଆଜି ଏ ଭାଗ୍ୟହୀନେ ?
ଆସିଛି ଚିତ୍ରକୂଟୁ ଅନେକ ଦିନେ,
ତୁମ୍ଭ ଚରଣ ରଜେ ମଣ୍ଡି ମୁକୁଟ
ହୋଇଛି ଭାଗ୍ୟବାନ 'ମୁଁ ଚିତ୍ରକୂଟ' ।"
ତା' ପରେ ଉଭା ଏକ ନବ ରଙ୍ଗିଣୀ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ-ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-କାନ୍ତି ମଞ୍ଜୁ-ଅଙ୍ଗିନୀ,
ତୀବ୍ର ଆତପ-ତାପ-ଦର୍ପ-ଗଞ୍ଜିନୀ,
କାନନ-ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଚିର-ସଙ୍ଗିନୀ;
ଗଳଶୋଭିତ ଗିରି-ମଲ୍ଲିକା-ମାଳେ,
ମଧୂକେ ମନୋହର ଲଲାମ ଭାଳେ,
କର୍ଣ୍ଣ-ଭୂଷଣ ଜମ୍ବୁ ନୀଳ ରତନ,
ଶୁକ୍ତି କରିଛି କଟି-ଭୂଷା ରଚନ;
କାନନବାସି-ମୁନି ମନମୋହିନୀ,
ଗୁରୁ-କୁଟିଳ-ନୀଳ ବେଣୀ-ଶୋଭିନୀ;
କୋମଳ କଳଭାଷେ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖେ
ମଧୁରେ ଜଣାଇଲା ସତୀ-ସମ୍ମୁଖେ,
"ସୁଶୀଳେ, କୃତଜ୍ଞତା ଘେନ ମୋହର,
ମୁଁ ଚିରଋଣୀ ସ୍ନେହ-ଋଣେ ତୋହର;
ଶୁଝିବ ଋଣ କାହିଁ ? ନାହିଁ ମୋ ଶକ୍ତି,
କୃତାର୍ଥ କର ସତି, ଘେନ ମୋ ଭକ୍ତି ।

୧ । ଶମ୍ପା—ବିଜୁଳି ।

ମହୀରେ ମୋହ ପରି ନାହାନ୍ତି କେତେ ?
କେ କାହିଁ ପାଇଅଛି ତୋ କୃପା ଏତେ ?
ତୋ ଶୁଭ-ଦୃଷ୍ଟି ପାତ ଲଭିଲି ଯେଣୁ
୧ ମୋ ବାଲି ହୋଇଅଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ରେଣୁ;
କ୍ରୀଡ଼ାରେ ରଞ୍ଜିବାରୁ ତୋ ଦିବ୍ୟନେତ୍ର,
୨ ମୋ ଉର କରିଦେଲୁ ହୀରକ-କ୍ଷେତ୍ର;
ଥାଉଁ ଗିରୀନ୍ଦ୍ର-ସୁତା ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁପଦୀ,
ତୋ ଦତ୍ତ ଉପାଧିରେ ମୁଁ 'ମହାନଦୀ' ।"
ଅଇଲା ଗୋଦାବରୀ ବିଶଦ-କାୟା,
ବଦନେ ପଡ଼ିଅଛି ବିଷାଦ-ଛାୟା,
ବିକଳେ କରି କରି ଅଶ୍ରୁ-ମୋଚନ,
ଅଞ୍ଚଳେ ପୋଛି ପୋଛି ପଦ୍ମ-ଲୋଚନ,
ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ରମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଙ୍ଗେ
ରଞ୍ଜିତ କରି ଆଣିଥିଲା ତା ସଙ୍ଗେ,
ସଖୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ସତ୍ୱର
ଫିଟାଇ ଦେଖାଇଲା ସ୍ତରକୁ ସ୍ତର ।
କାହିଁ କୁସୁମାବଳୀ ବଲ୍ଲୀରୁ ଝଡ଼ି
୩ ଖରାଂଶୁ-ଖରାଂଶୁରେ ଯାଉଛି ସଡ଼ି,
ପାଦପମାନେ ଶୁଷ୍କ-ପତର-ଶେଯ
ମଳିନ ବେଶେ ରହିଛନ୍ତି ନିସ୍ତେଜେ;
କାହାର ଶାଖାଟିଏ ହୋଇ ବିଭଙ୍ଗ
ବରଜି ପାରି ନାହିଁ ପାଦପ-ଅଙ୍ଗ,
ତୃଣପଟଳେ ମାଗୁଅଛି ଶରଣ,
କା' ଶିର ଚୁମ୍ବି, କାହା ଧରି ଚରଣ ।
ପକ୍ଷି-ପୁରୀଷେ ପୂରି ପତ୍ର ସକଳ,
କାହା ଶରୀର କରୁଅଛି ଧବଳ;
କେହି ବା ଲୂତାଜାଲ ମଳିନ-ବାସ
ବଦନେ ଢାଙ୍କି ନାଶିଅଛି ଉଲ୍ଲାସ;
ମଣ୍ଡୂକ-ଦଳ ଚାହିଁ ବକ-ବିକ୍ରମ
ମୁହୁଃ-ପ୍ଲବନେ ପାଉଛନ୍ତି ବିକ୍ଳମ;
କେତେ ବା ଲୁଚି ଲୁଚି ଉପଳତଳେ,
ଉଦର ତୋଷୁଛନ୍ତି ବସି ନିଶ୍ଚଳେ ।
ବନ୍ୟ ମହିଷ କାହିଁ ଦଳକୁ ଦଳ
ପଙ୍କିଳ କରୁଛନ୍ତି ସରସୀ-ଜଳ;
ରାଜୀବ-ରାଜି ହୋଇ କର୍ଦ୍ଦମ ଲିପ୍ତ
୪ ଲୁଲାପ-ପଦେ ହେଉଅଛନ୍ତି କ୍ଷିପ୍ତ ।
କାହିଁ ବା ଅଜଗର ଆହାର-ଆଶେ
ପଡ଼ିଛି କାଷ୍ଠ ସମ ସଲିଳ ପାଶେ;
ତା' ପାର୍ଶେ ଚାହିଁ ମୃଗଯୂଥ-ସରଣୀ
୫ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଲୁଚି ଚାହୁଁଅଛି ସୃକ୍କଣୀ ।
ପୁଣି ଦେଖିଲେ ଘୋର ଦାବ-ଦହନ
ଧୂମ-ତିମିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଗହନ,
ଅସଂଖ୍ୟ-ଶାଖା ଶିଖି-ଶିଖା ପ୍ରଚଣ୍ଡ
ତେଇଁ ମିଶୁଛି ନଭେ ଖଣ୍ଡକୁ ଖଣ୍ଡ ।
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପତ୍ରଚୟ ଉଠି ଗଗନ,
ଧୂମ-ବାହନେ କରୁଛନ୍ତି ଗମନ;
ଦୂର ପାଦପେ ବସି ସମ୍ବାଦ କହି
୬ ତା ପରେ ଦେଉଛନ୍ତି ତାପରେ ଦହି ।
କେତେ ପତ୍ରର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପଥେ ମଳିନ
ହୋଇ ଗଗନେ ହେଉଅଛନ୍ତି ଲୀନ,
୭ ପତତ୍ରୀ କେତେ ଉଡ଼ି ପଳାନ୍ତି ନଭେ
କେତେ ବା ପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଅନଳ-ଗର୍ଭେ ।

୧ । ମହାନଦୀର ବାଲିରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଣୁ ମିଳେ । ତାହାକୁ ଏ ଦେଶୀୟ ଝୋରାମାନେ ସଂଗ୍ରହ କରିଥାନ୍ତି ।
୨ । ସମ୍ବଲପୁରର ଅନତିଦୂରରେ ମହାନଦୀଗର୍ଭରେ ହୀରାକୁଦ ନାମରେ ଗୋଟିଏ କୁଦ (କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱୀପ) ଅଛି । ଏଠାରେ ହୀରା ମିଳିବାର ଜନରବ ଅଛି ।
୩ । ଖରାଂଶୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଖରାଂଶୁ—ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣ ।
୪ । ଲୁଲାପ—ଯେ ପଙ୍କରେ ବିଲୋଡ଼ିତ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ମହିଷ । ୫ । ସୃକ୍କଣୀ—ଓଷ୍ଠର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ । ୬ । ତା ପରେ—ତହିଁ ଉପରେ । ତାପରେ—ଉଷ୍ଣତାରେ ।
୭ । ପତତ୍ରୀ—ପକ୍ଷୀ ।

ମୃଗ ମହିଷ ଗଜ ଦଳକୁ ଦଳ
ଶଶ ଶୂକର ଶିବା ଭଲ୍ଲୁକ-ପଲ,
ଧୂମପଟଳେ ମଜ୍ଜି ଗୃହିଁ ଅନଳେ
୧ ଅଛନ୍ତି କାନ୍ଦିଶୀକ ହୋଇ ବିକଳେ ।
୨ ଖ୍ୟାତ ଚକିତ-ଚିତ୍ତ ପ୍ଲବଙ୍ଗଗଣ
ପଳାନ୍ତି ତରୁଁ ତରୁ କରି ପ୍ଲବନ;
ଶାବକ ଧରି ପୃଷ୍ଠେ କେହି ବା କକ୍ଷେ
ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ଧୂମେ ସରିତ ଲକ୍ଷେ ।
୩ ସରିତ-ସଇକତ-ସ୍ରୋତ-ଆକୂଳ;
୪ ଭରିଅଛନ୍ତି ଜନ୍ତୁ ହୋଇ ଆକୁଳ,
ବୋଇଲା ଗୋଦାବରୀ, "ଦେଖିଲୁ ବୟସ୍ୟେ,
ଦଣ୍ଡକା ଦଶା ତୋର ଘୁଡ଼ିବା ପଛେ ।"
ବୋଇଲେ ସଖୀ ପର-ଦୁଃଖକାତରୀ,
"ହା ! ହା ! ଦଣ୍ଡକା ମୋର କେଳି-ପସରୀ,
ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି କଲେ ସତ୍ତ୍ୱର ବିଧି
ମୋ' ନେତ୍ର-ମଟିର ତୋର ଶାନ୍ତିର ବିଧି ।
ଅଯୋଧ୍ୟା ତହୁଁ ସଖୀ ଘୁମୁରେ ଦେଖା
କରି ପଡ଼ିଲା ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀର ଲେଖା,
ଶୋକ-ଗଦ୍‌ଗଦ-ଦୁଃଖ-ବିକୃତ ସ୍ୱରେ
କମ୍ପିତ ଓଷ୍ଠେ ଲଜ୍ଜାନତ ଭାଷରେ,
"ସଖି, ମୁଁ ନିଶା, ତୁହି ଥିଲୁ କୌମୁଦୀ,
ଗଲୁ ମୋ ନେତ୍ର-ଫୁଲ୍ଲ-କୁମୁଦ ମୁଦି,
ତୋ ବିନା ନାହିଁ ଆଉ ମୋ' ସୁଖ ଲେଶ,
ଧରିଛି ଭୂଷା-ହୀନା ଯୋଷାର ବେଶ ।
ରାଜ-ଭବନ ଆଜି ହୋଇଛି ବନ
ତୋହୋ ବିରହ ତହିଁ ଦାବ-ଦହନ,
ପ୍ରବେଶି, ସବୁ କରି ଦେଇଛି ନାଶ
'ଅଛି କି ଆଉ ପୂର୍ବ-ଶୋଭା-ବିଳାସ ?
ପୋଡ଼ିଛି ସମୁଲ୍ଲାସ-ପଲ୍ଲବମୟ
ବିଶାଳ ସାଧୁହୃଦ-ପାଦପଚୟ,
ସୁହାସ-ସୁବାସିତ କୁସୁମ-ବଂଶ
ଆହା ସହଜେ ତହିଁ ହୋଇଛି ଧ୍ୱଂସ !
ଶାନ୍ତି-ହରିଣୀ-ଯୂଥ ଧଇର୍ଯ୍ୟ-କରୀ
ବିଷାଦ-ଧୂମେ ପ୍ରାଣ ଅସ୍ଥିର କରି,
ତିତିକ୍ଷା ସରିତର ଉଦରେ ଯାଇ
ଆକଣ୍ଠ ଦେଇଛନ୍ତି ତନୁ ମଜ୍ଜାଇ ।
ଖଳ-ହୃଦୟ ବଳବନ୍ତ ଶ୍ୱାପଦ,
ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଘୁଡ଼ି ନାହିଁ ସେହି ଆପଦ;
ଏକା ଶ୍ରୀରାମ-ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ-ଅତଳ-
ଗରଭେ ହୋଇଛି ତା' ବାଡ଼ବାନଳ ।
ରାହୁ ଗ୍ରାସିଲେ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରମାଗାତ୍ର,
ତୋ ବିନା ଅଛି ନୃପ ଆକାର ମାତ୍ର;
ପୂରିଛି ତମ ମଣିମୟ ଭବନେ
ଜୀମୂତ ଯଥା ତାରାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଗନେ ।
ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ଛନ୍ତି ଶାଶୁଏ ବସି,
ସଲିଳ ଶୁଖିଗଲେ ଯଥା ସରସୀ;
ଫଣିନୀ ପ୍ରାଣଧନ ଯେସନ ମଣି,
ତହୁଁ ଅଧିକ ତୋତେ ଥା'ଆନ୍ତି ମଣି ।
କପାଟ ପଡ଼ିଅଛି ପ୍ରମଦ-ବନେ,
ଫୁଲ ବା ପଡ଼ୁଅଛି କାହା ନୟନେ ?
ମୁସ୍ତକେ ଉଠି ଗନ୍ଧ-ବଣିକ ସାଜି
ଶୁଖାଉଛନ୍ତି ଚ୍ୟୁତ-କୁସୁମ-ରାଜି ।

୧ । କାନ୍ଦିଶୀକ—ଯେ ଭୟରେ ପଳାୟନ କରିବାକୁ କୌଣସି ଦିଗନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

୨ । ପ୍ଲବଙ୍ଗ—ଯେ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ବାନର ।

୩ । ଆକୂଳ—କୂଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

୪ । ଆକୁଳ—ବିକଳ ।

ବଲ୍ଲୀ-ବିଟପି-ବୀଥି ହୋଇ ଅସୁଖୀ
ଢୋଳେ ସୁମର ଯାଉଅଛନ୍ତି ଶୁଖି;
ଶଙ୍ଖ-ମର୍ମର-ମସୃ ରମ୍ୟ ପଥରେ
ଆସନ କରୁଛନ୍ତି ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରରେ,
ଦେବରମାନେ ମାନି ପ୍ରଭୁଙ୍କ କଥା
ବିଷାଦଭରେ ଛନ୍ତି ନୁଆଇଁ ମଥା ।
ମନ୍ତ୍ରେ ନିହତ-ବୀର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ଭୁଜଙ୍ଗ,
୧ ଅଥବା ତୀକ୍ଷ୍ଣ-ଶୃଣି-ଭୀତ ମାତଙ୍ଗ ।
ଭଗିନୀମାନଙ୍କର ଗଣ୍ଡ-ମଣ୍ଡଳ
ନିର୍ଭର କରୁଅଛି କର-କମଳ,
୨ ହେଉଛି ଦିନୁଦିନ ତାହାଙ୍କ ତନୁ
୩ ଅସିତ-ପକ୍ଷ-ଚନ୍ଦ୍ର-ସଦୃଶ ତନୁ ।

ସଙ୍ଗୀତ-ସଙ୍ଗିନୀଏ ମୁରଜ ମୁଖ
ନ ଛୁଇଁ ନିଜେ ହୋଇଅଛନ୍ତି ମୂକ;
ଦାସୀଏ ତୋର ବାସି-କୁସୁମ ପରି
ପ୍ରଗାଢ଼ ଦୁଃଖେ ଛନ୍ତି ଜୀବନ ଧରି ।”
ନ ସାରି ପଦପାଠ ମ୍ଳାନ-ରୂପସୀ
ଅଯୋଧ୍ୟା ଅବଶରେ ପଡ଼ିଲା ବସି;
ଜାନକୀ ଦୟାବତୀ ଦେଖି ତା’ ଦଶା
କ୍ଷୋଭ ସନ୍ତାପେ ଆପେ ହେଲେ ବିବଶା ।
ହୋଇଆସିଲା ଏବେ ଦିବାବସାନ
ଅତିଥି ବାହୁଡ଼ିଲେ ଯେ’ ଯାହା ସ୍ଥାନ;
ତାପସୀମାନେ ନେଇ ସଖୀଙ୍କି ରଙ୍ଗେ
ନିରତ ହେଲେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରସଙ୍ଗେ ।

ନବମ ସର୍ଗ

(ନଟବାଣୀ)

ସଖୀ-ଗର୍ଭଭାର ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର,
ଗୁରୁତମ ହେଲା ଲଙ୍ଘି ଗୁରୁତର ।
ବସିଥିଲେ ହେଲା ଉଠିବା ଦୁଷ୍କର,
ଉଠିଲେ ଦୁର୍ବହ ହେଲା କଳେବର ।
ଏକାଳେ ସଖୀଙ୍କି ହେବ ବୋଲି କଷ୍ଟ,
ବର୍ଷା ଆସି କଲା ନିଦାଘ ବିନଷ୍ଟ ।
ଅବସନ୍ନ-ପ୍ରାଣେ ଦେବା ପାଇଁ ବଳ
ଚୌଦିଗେ ଉଠିଲେ ଜଳଦପଟଳ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦିଗେ ରୋଧ କରି ସୂର୍ଯ୍ୟାତପ,
ଟାଣିଦେଲେ ନଭେ ଶ୍ୟାମ-ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ।

ଚନ୍ଦ୍ରାତପ-ପ୍ରଭା ବିଦ୍ୟୁତ ଝଲକେ,
ଚମକାଇଦେଲା ନୟନ-ପଲକେ ।
ଦିଗଙ୍ଗନାମାନେ ସାଜି ନୀଳ-ବେଣୀ,
ମଣ୍ଡିଦେଲେ ତହିଁ ବକ-ମୁକ୍ତା-ଶ୍ରେଣୀ ।
ରତ୍ନାକରୁଁ ରତ୍ନ-ରେଣୁ-ଉତ୍ତୋଳନ,
କରି ଦିଗପାଳେ ମଣ୍ଡିଲେ ତୋରଣ ।
ସ୍ୱାର୍ଥପର ବଶେ ଲଜ୍ଜା ତେଜି ମନୁ,
୪ ବାସବ ବୋଇଲେ ତାହା ମୋର ଧନୁ ।
୫ ନ ସହି ବେଇଲେ ରତ୍ନାକରପତି,
ମୋ ରତ୍ନେ ନିର୍ମିତ ରହିବ ମୋ’ କଣ୍ଠ ।

୧ । ଶୃଣି—ଅଙ୍କୁଶ । ୨ । ତନୁ—ଶରୀର । ୩ । ତନୁ—କ୍ଷୀଣ ୪ । ବାସବ—ଇନ୍ଦ୍ର (ପୂର୍ବଦିଗପାଳ) । ୫ । ରତ୍ନାକରପତି—ବରୁଣ (ପଶ୍ଚିମଦିଗପାଳ) ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗପାଳେ ସାଧୁଧର୍ମ ପାଳି,
କରିଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ ପାଳି ।
ସୁତା-ଦୁଃଖ-ତାପେ ତପ୍ତା ଅବନୀର
ମସ୍ତକେ ବରଷା ଢାଳିଦେଲା ନୀର ।
ନଦୀ ସର ବନ ପର୍ବତ ନ ବାରି
ସମସ୍ତଙ୍କ ଶିରେ ଢାଳିଗଲା ବାରି ।
ତୃଣ-ଶସ୍ୟାଙ୍କୁର କଦମ୍ବ-ବିକାଶ
ରୂପେ ହେଲା ମହୀ-ପୁଲକ-ପ୍ରକାଶ ।
ବସୁମତୀ-ବକ୍ଷ ହେଲା ଜଳମୟ,
ତମସା ବହିଲା ମାଡ଼ି କୂଳଦ୍ୱୟ ।
ଜାନକୀଙ୍କି ଚାହିଁ ଆସନ୍ନ-ପ୍ରସବା
ହୃଦେ ତାଙ୍କ ମୁଦ ଉଚ୍ଛୁଳିଲା ଅବା ।
ହୃଦ-ବହ୍ନି ତେଜି ପର୍ବତ କାନନ
ତନୁ ମାଜି ହେଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ଆନନ ।
କେତକୀ-କଣ୍ଟକ-ଦୁର୍ଗ-ନିବାସିନୀ
କଣ୍ଟକ-ବିଗ୍ରହେ ହୋଇ ସୁହାସିନୀ,
କହିଲା ପରି ସେ, ବିପଦ-ବନରେ
ବିବଢା ବୈଦେହି, ନ ଭାବ ମନରେ ।
କଣ୍ଟକ-ବନେ ମୁଁ ନିଜେ କଣ୍ଟକିତ,
ବାସ ଯୋଗୁଁ ହୁଏଁ ଭୁବନ-ପୂଜିତ ।
ତାପସୀ-ଗହନେ ହୋଇ ତପସ୍ୱିନୀ,
ଲୋକପୂଜନୀୟା ହେବୁ ମନସ୍ୱିନି !
କି କରିବ ଲୋକ-ଲୋଚନ-ଦୂଷଣ,
ନିଜ ଗୁଣ ଯେବେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭୂଷଣ ।
କଣ୍ଟା ଦେଖି ଆଳି ନ କଲେ ଶରଧା,
ମୁଁ କିକ ଛାଡ଼ିବ ସୌରଭ-ସ୍ପରଧା ?
ବୃରୁ କୃଷ୍ଣଚୂଡ଼ା ଫୁଟି ସୁଶୋଭନ
ବେଶେ କଲା ମନ-ନେତ୍ର ପ୍ରଲୋଭନ ।
ବସନ୍ତ କାଳରୁ ଥାଇ ଗଜଦନ୍ତ
ପ୍ରାବୃଟକୁ ଦେଲା କୁସୁମ ଉଦନ୍ତ ।
କମଳ ମଲ୍ଲିକା କୁଟଜ ବିଷୟ
ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହେଲା ତହିଁ ଅତିଶୟ ।
ରତ୍ନ ମଣି ତାଙ୍କୁ ଯତ୍ନ କଲା ନିତି,
କିନ୍ତୁ କେ ଲଙ୍ଘିବ ବିଧାତାର ମତି ?
ରଖି ନ ପାରିଲା ବର୍ଷା ନିଜ ବଳେ,
ତିନିହେଁ ପଡ଼ିଲେ କାଳର କବଳେ ।
ଏଥି ହେଲା ଏହା ସତୀଙ୍କର ଜ୍ଞେୟ,
ଆଜୀବନ ସାଧୁ ନୁହେଁ ଅବଜ୍ଞେୟ ।
କୁସୁମ ମଣ୍ଡନେ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ
ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ଯୂଈ ଲତା ସର୍ବ ।
ସତେ କି ସତୀଙ୍କ ଚିତ୍ତ-ବିନୋଦନ
ନିମିତ୍ତ ନିର୍ମିତ ସୁରଭି-ସଦନ ।
ଘନ-ମାଳାମ୍ବରା ଶ୍ରାବଣୀ ରଜନୀ
୧ କରେ ଶିରେ ଧରି ଯୂଥିକା ରଜନୀ
ଉଭାହୋଇ ସତୀ କୁଟୀର-ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ଉଜାଗରେ ଥାଏ ବେଦନା ହରଣେ ।
ବଇଦେହୀଙ୍କର ପ୍ରସବ-ଲକ୍ଷଣ
ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ଆସି କ୍ଷଣ କ୍ଷଣ ।
ସତୀ କଷ୍ଟ ବହି ରହିଲେ ଅଦୂରେ
ଅତି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରେ ଡାକିଲେ ଦର୍ଦ୍ଦୁରେ ।
ସତୀ ତୃଷା ନେଇ ଚାତକ ଗଗନେ
ଘନ ଘନ ଜଳ ଭିକ୍ଷା କଲା ଘନେ ।
ବୃଦ୍ଧା ତାପସୀଏ ସତୀ ସନ୍ନିଧାନେ
ଲାଗିଥାନ୍ତି କାଳ-ଉଚିତ ବିଧାନେ ।
ନିଶୀଥରେ ନିଶାମଣି-ଦ୍ୟୁତିହର
ଜନ୍ମିଲେ ସତୀଙ୍କ ଯମଜ କୁମର ।
କୁମାରଙ୍କ ତେଜ ବିଦ୍ୟୁତ ସହିତ
ମିଶି ଦଶ ଦିଗ କଲା ଆଲୋକିତ ।
ହରଷେ ବାସବ କଲେ ତୋପଧ୍ୱନି,
୨ ନ ଜାଣିଲା ଲୋକେ ବୋଇଲେ ଅଶନି ।
ଦିଗଙ୍ଗନାଙ୍କର ହୁଳହୁଳି ସଙ୍ଗେ
ଘନ ଘଡ଼ଘଡ଼ି ମିଶିଗଲା ରଙ୍ଗେ ।
ଗିରି ବନ ହେଲେ କୁସୁମ-ବରଷୀ,
ନାଚିଲେ କେଦାର, ସରିତ, ସରସୀ ।

୧ । ରଜନୀ—ନବୀନା ବା ଗଜଦନ୍ତ ପୁଷ୍ପ ; ୨ । ଅଶନି—ବଜ୍ର ।

ସଖୀ-କୁମାରଙ୍କ ଦର୍ଶନଲୋଲୁପ
ଜୀମୂତେ ଖସିଲେ ଧରି ଧାରା-ରୂପ ।
ଦରଶନ-ଲୁବ୍‌ଧ-ହୃଦ ଉଦବେଗେ
କୂଳକୁ ଉଠିଲେ ନଦୀକୂଳ ବେଗେ ।
୧ ସାଗର ବରଜି ପୃଥୁରୋମାଗଣ
ନଦୀ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ନୃତ୍ୟପରାୟଣ ।
ହ୍ରଦ-ସରୋବର-କ୍ଷେତ୍ର ଜଳ-ପୃଷ୍ଠେ
ଉଠି ମୀନଗଣ ନୃତ୍ୟ କଲେ ହୃଷ୍ଟେ ।
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳି ଦର୍ଶନେ ଆକୁଳ
କେଉଁ ଉଠିଗଲା ତାଳତରୁ ଚୂଳ ।
ବାଲ୍ମୀକ ମହର୍ଷି ଆସି ତତକ୍ଷଣ
କୁମାରଯୁଗଙ୍କୁ କଲେ ସନ୍ଦର୍ଶନ ।
ଭାବିଲେ ଏ ଗୁରୁ-ଶୁକ୍ର-ଗ୍ରହ-ଦ୍ୱୟ
ଏକତ୍ର ଆଶ୍ରମ-ଆକାଶେ ଉଦୟ ।
ମହର୍ଷି ହୃଦୟ ପ୍ରଭାତର ପରି,
ଆନନ୍ଦ-କୁସୁମ-ବାସେ ଗଲା ଭରି ।
କୁଶଗୁଚ୍ଛ ମୁନି-ବର ହସ୍ତେ ଘେନି
ମନ୍ତ୍ରି ଅଗ୍ର ଅଧ କଲେ ଖଣ୍ଡ ବେନି ।
ଅନୁକମ୍ପା କରେ କରି ସମର୍ପଣ
ବୋଇଲେ, ଶିଶୁଙ୍କୁ କର ସମ୍ମାର୍ଜନ
ଅଗ୍ରଜେ ପ୍ରୟୋଗ ଅଗ୍ରଭାଗ କର,
ଅଧୋଭାଗେ ତନୁ ମାଜ ଅନୁଜର ।
କଲେ ଅନୁକମ୍ପା ମୁନି ଆଜ୍ଞାମତେ
ଭୂତ-ବିନାଶିନୀ ରକ୍ଷା ସେହିମତେ ।
୨ କୁଶ ଲବ ଯୋଗେ ସମ୍ମାର୍ଜିତ ତନୁ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଲା ଶାଣିତ ରତନୁ ।
୩ ତୃଣ ସହଯୋଗେ ଯଥା ବୃହଦ୍ଭାନୁ,
ଅବା ସିନ୍ଧୁ-ବୀଚି-ମୁକ୍ତ ନବ ଭାନୁ ।
ଜାନକୀ ଅନାନ୍ତେ କୁମରଙ୍କ ମୁଖ,
ହୃଦେ ଆସି ହେଲେ ସୁଖ ସଙ୍ଗେ ଦୁଃଖ ।

ସୁଖ ବୋଇଲା, ଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ପରି
ନନ୍ଦନଯୁଗ ଯେ ଗର୍ଭେ ଥିଲା ଧରି,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେହୁ ଶତ ବାର ଧନ୍ୟ,
ଏଥୁଁ ବଳି ଭାଗ୍ୟ ଭବେ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ।
ଦୁଃଖ ବୋଇଲା, ଏ ନରେନ୍ଦ୍ର କୁମରେ
ଶୋଭିଥାନ୍ତେ ଆଜ ମଣିମୟ ଘରେ ।
ହୋଇଥାନ୍ତେ ନୃପ-ହୃଦ-ଆନନ୍ଦନ,
ଦୀନ ଦୁଃଖୀଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ଖଣ୍ଡନ ।
କେତେ ଧନ ରତ୍ନ ବସନ ଭୂଷଣ
ପାଇଥାନ୍ତେ ଆଜ ପୁରବାସୀଗଣ ।
ପୁର ପୂରୁଥାନ୍ତା ମଙ୍ଗଳ-ନାଦରେ,
ନଭ ପୂରୁଥାନ୍ତା ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟରେ ।
ଭାଗ୍ୟ-ଦୋଷେ ଆହା ତାପସ-ତନୟ—
ରୂପେ ଆଶ୍ରା-କଲେ ତାପସ-ଆଳୟ ।
ସଖୀ-ନେତ୍ରୁ ବେନି-ଧାର ଜଳ ନେଇ
ଚାଲିଗଲା ଦୁଃଖ ସୁତ-ସ୍ନେହ ଦେଇ ।
କୁମାରଙ୍କ ରୂପେ ସଖୀଙ୍କ ହୃଦୟ
ହୋଇଗଲା ତହୁଁ ଶୁଦ୍ଧ ସୁଖମୟ ।
କୁମାରଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟତ୍ର ନୟନ
ଚାଳିବାକୁ ଲେଶେ ହେଲା ନାହିଁ ମନ ।
ଜନନୀ-ନେତ୍ରଜ-ସ୍ନେହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଙ୍ଗ
ରଞ୍ଜି ମୁହୁର୍ମୁହୁ କୁମାରଙ୍କ ଅଙ୍ଗ,
ସେ ନେତ୍ରେ ଆଣିଲା ପ୍ରଶାନ୍ତ ଏମନ୍ତ,
୪ ସତେ ଆବିର୍ଭୂତ ନବ ପୁଷ୍ପବନ୍ତ ।
ମନରେ ଆନନ୍ଦ ସ୍ଥାପି ସିଂହାସନ
୫ ପ୍ରକାଶିଲା ନିଜ ସାର୍ବଭୌମପଣ ।
କୁମାରଙ୍କ ନାଭି-ଚ୍ଛେଦନ ସତ୍ୱର,
କଲେ ଅନୁକମ୍ପା ହୋଇ ହର୍ଷଭର ।
ତଦୁତ୍ତରେ ମନ୍ତ୍ର-ପୂତ ଜଳେ ସ୍ନାନ
କରାଇ ବହିଲେ ସକଳ ବିଧାନ ।

---

୧ । ପୃଥୁରୋମା—ମତ୍ସ୍ୟ । ୨ । କେଶଗୁଚ୍ଛକୁ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ କଲେ ଅଗ୍ରଖଣ୍ଡକୁ କୁଶମୁଷ୍ଟି ଏବଂ ନିମ୍ନଖଣ୍ଡକୁ ଲବ ବୋଲାଯାଏ । ୩ । ବୃହଦ୍ଭାନୁ—ଅଗ୍ନି । ୪ । ପୁଷ୍ପବନ୍ତ—ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ।
୫ । ସାର୍ବଭୌମ—ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।

କୁମାରଙ୍କୁ ଚାହିଁ ତାପସୀ-ମଣ୍ଡଳ
ଆନନ୍ଦଗଦ୍‌ଗଦେ କଲେ କୋଳାହଳ
ଦଳ ଦଳ ମୁନି-କୁମାର ନର୍ତ୍ତନେ
ଲାଗିଲେ ଶ୍ରୀରାମ-ନାମ-ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନେ ।
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ-ଦୁର୍ଜୟ ଲବଣ-ଅସୁର—
ବିନାଶନ ଅର୍ଥେ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଶୂର
ଯିବା ପଥେ ସେହି ରାତ୍ରେ ଦୈବକ୍ରମେ
ରହିଥିଲେ ପଡ଼ି ବାଲ୍ମୀକି ଆଶ୍ରମେ ।
ଆଶ୍ରମର ସେହି ଆନନ୍ଦ-ନାଦରେ
ମଜ୍ଜିଗଲେ ଆପେ ଆନନ୍ଦ-ନଦରେ ।
ସତୀଙ୍କ ପ୍ରଶଂସି ବୋଇଲେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲେ,
"ଅଟ ମା, ପାବନୀ ତୁମ୍ଭେ ରଘୁକୁଳେ ।
୧ ଜନନୀ ତୁମ୍ଭର ଯେଣୁ ସର୍ବଂସହା,
୨ ନିଜେ ଅଟ ମା ଗୋ, ତେଣୁ ସର୍ବଂସହା ।
ବସୁମତୀ-ସୁତେ, ନିଜ ଗର୍ଭେ ବସୁ
ଥୋଇଥିଲ ଏକା ଆମ୍ଭ ଭାଗ୍ୟବଶୁଁ ।
ଯେଉଁ ବସୁ ଆଜି ଦେଲ ରଘୁକୁଳେ,
ଶୋଭିବ ଅଯୋଧ୍ୟା-ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଚୂଳେ ।"
ମୁନି-କୁମାରଙ୍କ ଆନନ୍ଦ-ଚହଳେ
ଯୋଗଦେଲେ ଖଗ ମୃଗ ଦଳେ ଦଳେ ।
ଶ୍ରାବଣୀ ବାର୍ଷିକୀ ଯାମା ବିଭାବରୀ
ଶେଷ ହୋଇଗଲା ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପରି ।
ଲବଣ ଉଦ୍ଦେଶେ ସୁମିତ୍ରା-ନନ୍ଦନ
ବିଜେ କଲେ କରି ମୁନିଙ୍କି ବନ୍ଦନ ।
ଦ୍ରବ୍ୟେ ତୋଷିବାକୁ ତାପସୀ-ତାପସ
ସ୍ୱଭାବେ ବଳିଲା ସତୀଙ୍କ ମାନସ ।
ସତୀଙ୍କର ମନ-ଅନୁରୂପ ଧନ
କାହିଁ ? ସେ ତ ଆସି ଆଶ୍ରିଛନ୍ତି ବନ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ବାଣ୍ଟିଇ ତୋଷିବ ଜଗତ,
କିନ୍ତୁ ଗଗନରେ ମେଘ ଉପଗତ ।

ଯେତେବେଳେ ସତୀ ଆସିଲେ ଭବନୁ,
ମନେ ଥିଲା ଜବେ ବାହୁଡ଼ିବେ ବନୁ ।
ମୁନି-କୁମାରୀଙ୍କ ପାଇଁ ଉପହାର
ଆଣିଥିଲେ କଞ୍ଚୁ, ବାସ ଅଳଙ୍କାର ।
ତା' କରି ସଲକ୍ଷେ ବିନୟେ ବଣ୍ଟନ
ତୋଷିଲେ ତାପସ-ତାପସୀଙ୍କ ମନ ।
ହୃଦ-ସିନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ବଧୂ-କର ପରି
ଲଭି ତା ମେଲିଲା ଆନନ୍ଦ-ଲହରୀ ।
ସଞ୍ଚିଥିଲେ ଯାହା ଫଳ ତୃଣ-ଧାନ୍ୟ,
କୁରଙ୍ଗେ ବିହଙ୍ଗେ କଲେ ସମ୍ପ୍ରଦାନ ।
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ସେମାନେ ଟଣାଟଣି କରି,
କେତେ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଗଲେ ଥଣ୍ଟେ ଧରି ।
ସାରି-ଶାବେ ଥିଲେ ନୀଡ଼େ ମେଲି ପାଟି,
ଜନନୀ ଆହାର ଦେଲା ତାଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟି ।
ମୟୂର-ମୟୂରୀ କରି ହର୍ଷ-ରବ
ପାଦପ ଉପରେ ରଚିଲେ ତାଣ୍ଡବ ।
ଦ୍ୱୀପ-ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରେ କୋକିଳ ପ୍ରଚାର—
କଲା ଯାଇ ସେହି ଶୁଭ-ସମାଚାର ।
କୈଳାସେ ଦେବୀଙ୍କୁ ସେ ଶୁଭ-ସମ୍ବାଦ
ରାଜହଂସ ଗଲା କରି ହର୍ଷ-ନାଦ ।
ଜନମାଇବାକୁ ଗଉରୀ-ପ୍ରତ୍ୟୟ
୪ ପଦ୍ମ ଧରିଥାଏ ବିସ କିଶଳୟ ।
ସେ ସମ୍ବାଦେ ଭରି ହୃଦୟେ ଉଲ୍ଲାସ,
ହରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ତେଜି କଇଲାସ,
ସତୀ-ହସ୍ତ-ପୂଜା ଘେନିବା ଲାଳସେ,
ଷଷ୍ଠୀଦେବୀ ରୂପେ ଗୌରୀ ବିହାୟସେ ।
୫ କାଦମ୍ବିନୀ ସଙ୍ଗେ ଇରମ୍ମଦ-ଛଳେ
ବାଲ୍ମୀକି ଆଶ୍ରମେ ଆସିଲେ ଚଞ୍ଚଳେ ।
ହଟତ ତାପସ କୁମାରୀଙ୍କ କାୟେ
ବିରାଜି ସପତ-ମାତୃକା ପରାଏ ।

୧ । ସର୍ବଂସହା—ପୃଥିବୀ । ୨ । ସର୍ବଂସହା—ଯେ ସବୁ ସହେ । ୩ । ତୃଣଧାନ୍ୟ—ନୀବାର ।
। ବିସ—ମୃଣାଳ । ୫ । ଇରମ୍ମଦ—ମେଘଜ୍ୟୋତି ବା ବଜ୍ରାଗ୍ନି ।

ଷଷ୍ଠ ଦିବସରେ ଷଷ୍ଠୀ-ହସ୍ତ-ପୂଜା
ସାଗ୍ରହେ ଗ୍ରହଣ କରି ବରଭୁଜା,
କୁମାର-ଯୁଗଳ-ଅରିଷ୍ଟ ସକଳ
ନାଶି ଦେଇଗଲେ ମୃଗରାଜ-ବଳ ।
କ୍ରମେ ହେଲା ଏକବିଂଶତି ବାସର,
ନାମ-କରଣର ଶୁଭ ଅବସର ।
ଶୁଣିବାକୁ ଷଷ୍ଠୀ-ସୁତଙ୍କର ନାମ
ଅମରେ ଆସିଲେ ତେଜି ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ।
ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମଣ୍ଡଳୀ ସେହି କୁତୂହଳେ
ଗୋଡ଼ାଇଲେ ତାଙ୍କ ପଛେ ଦଳେ ଦଳେ ।
ଶରତର ଶୁଭାଗମନ ସକାଶେ
ପଥ ଛାଡ଼ିଥିଲା ଜଳଦ ଆକାଶେ ।
ରବି-ରଶ୍ମି ସହ ସହଜେ ସେ ପଥେ
ଆସିଲେ ସମସ୍ତେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରଥେ ।
ଆସି ଆଶ୍ରମରେ କୁସୁମ ଉପରେ
ମନୋମୁଗ୍ଧକର ସୌରଭ ରୂପରେ
ବସିଗଲେ ଦିବ୍ୟ ସୁଷମା ପ୍ରକାଶି
ବିକାଶ-ବ୍ୟାଜରେ ହୋଇ ଦରହାସୀ ।
କେତେ ବା ତାପସ ତାପସୀ-ହୃଦୟ—
ମଧ୍ୟେ ପଶିଗଲେ ହୋଇ ମୁଦମୟ ।
ବାଲ୍ମୀକି-ନିଦେଶେ ତାପସ ତାପସୀ
ଦ୍ୱିଗୁଣ ମୁଦରେ ଉପବନେ ପଶି
ବିବିଧ କୁସୁମ ନବପଲ୍ଲବମାନ
ଆଣି କଲେ ମଞ୍ଜୁ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ ।
ରଜନୀ ପ୍ରଥମ ପ୍ରହରରେ ଆଶ୍ରମ
ପ୍ରଦୀପ-ମାଳରେ ହେଲା ମନୋରମ ।
୧ ପ୍ରଦୀପେ ଈଙ୍ଗୁଦ ତଇଳ ପ୍ରଚୁର
ତାପସଙ୍କ କରୁ କରୁଥାନ୍ତି ଜୁର ।
ଚୌଦିଗେ ପୁଷ୍ପିତ ପାଦପ-ବଲ୍ଲରୀ
ହସୁଥାନ୍ତି ପାଇ ଆଲୋକ-ଲହରୀ ।
ଥିଲା ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରସୂନଙ୍କ ପର୍ବ
୨ ବଢ଼ିଥିଲା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀର ଗର୍ବ ।

ସାଗରସମୂହ ଯଥା କ୍ଷୀରାର୍ଣ୍ଣବ;
୩ ବୃନ୍ଦାରକବୃନ୍ଦେ ଯେମନ୍ତ ବାସବ ।
ଅବା ହିମାଚଳ-ସମୁଚ୍ଚ-ଶିଖର—
ମଣ୍ଡଳେ ଯେମନ ଗଉରୀଶଙ୍କର,
ମୁନିବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ମହା ତପୋଧନ
ବିଶୋଭିଲେ କରି ମଣ୍ଡପେ ଆସନ ।
ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରେ ଶ୍ରୁଆ ସଂଜ୍ଞା ପରି
କୁମାର-ଯୁଗଳ କର-ପଦ୍ମେ ଧରି
ଷଷ୍ଠୀ ଅନୁକମ୍ପା ଆସିଲେ ମଣ୍ଡପେ,
ଶୋଭା ତହିଁ ଉଭା ହୋଇଗଲା ଦର୍ପେ ।
କୃଷ୍ଣା ତ୍ରୟୋଦଶୀ ସୁଧାକର ପାଶେ
ପ୍ରଭାହୀନ ତାରକା ଉଦିତ ଆକାଶେ,
ପ୍ରତିବିମ୍ବ ତାଙ୍କ ସରୋବର-ଗର୍ଭେ
ଯେନ ପ୍ରାଚୀ ଯେତ୍ନେ ରହିଅଛି ଗର୍ବେ ।
ସରଳ-ହୃଦୟା ପ୍ରସନ୍ନ-ବଦନା
ଷଷ୍ଠୀ ସହଚରୀ ତାପସ-ନନ୍ଦନା
ଶରୀର ଆବରି ଷଷ୍ଠୀ-ଦତ୍ତ ବାସେ
୪ ସମ୍ମଦରେ ବସିଗଲେ ଷଷ୍ଠୀ ପାଶେ,
ଲଭି ଉଷା-ଦତ୍ତ ନବୀନ କିରଣ
ଉଷା ପାଶେ ଯଥା କମଳିନୀ-ବନ ।
ବେଦମତେ ହେଲା ଦେବ-ଆରାଧନା
ବାଜିଗଲା ଶଙ୍ଖ ଶିଙ୍ଗାର ବାଜଣା ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କୁମାରକୁ ଦେଇ ଶୁଭାଶିଷ
ପ୍ରସନ୍ନେ ବୋଇଲେ ମୁନିକୁଳାଧୀଶ,
କୁଶାଗ୍ରେ ମାର୍ଜିତ ହୋଇଅଛି "କୁଶ"—
ନାମେ ହେବ ରଘୁ କରୀନ୍ଦ୍ର-ଅଙ୍କୁଶ ।
ସେରୂପେ କନିଷ୍ଠ କୁମାରକୁ "ଲବ"—
ନାମ ଦେଲେ ମୁନି ମହର୍ଷି-ପୁଙ୍ଗବ ।
ମୁନିଗଣ କଲେ ରାମ-ନାମ-ଧ୍ୱନି
ବଜାଇ ମୁରଜ ମନ୍ଦିରା ଖଞ୍ଜଣୀ ।
ତାପସ-କୁମାରୀମାନେ ବାଇ ବୀଣା
ଗାଇଲେ ମଧୁର-ଗୀତି ସୁଧା-କ୍ଷୀଣା ।

୧ । ଈଙ୍ଗୁଦ—ଇଙ୍ଗୁଦୀ ଫଳ । ୨ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀ—ଗଜଦନ୍ତ ପୁଷ୍ପ ।
୩ । ବୃନ୍ଦାରକ—ଦେବତା । ୪ । ସମ୍ମଦ—ଆନନ୍ଦ ।

ସୁରଭି-ସ୍ୱରୂପୀ ଅମର-ଅମରୀ
ନୃତ୍ୟ କଲେ ତହିଁ ପ୍ରମୋଦେ ସଞ୍ଚରି ।
ଚଉଦିଗେ ଥାଇ ମୃଗ-ମୃଗୀଗଣ
ଚାହୁଁଥାନ୍ତି ହୋଇ ଚକିତ-ନୟନ ।
ଆଶ୍ରମର ମହା-ଆନନ୍ଦ-ଚହଲେ
ଯୋଗଦେଲା ବନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି-ଛଳେ ।
ସଙ୍ଗୀତେ ରତ ବା ତରୁଲତା ସର୍ବେ
ହେଲେ ବିଦ୍ୟାଧର ବିଦ୍ୟାଧରୀ ଗର୍ବେ ।
ଆଶ୍ରମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା ମୁଦେ,
ତମ କିନ୍ତୁ ସତୀ ବଦନ-କୁମୁଦେ
ରହିଗଲା ଏକା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିନା;
୧ ପରବ ତାଙ୍କର ଅମାବାସ୍ୟା ସିନା ।
ତମ ବଢ଼ାଇଲା ମହିମା ତାଙ୍କର,
ତମ ଯୋଗୁଁ ସିନା ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ଆଦର ।

ଦିଶୁଥିଲେ ସୁତ-ରତନେ ସୁନ୍ଦର,
ଯଥା ରତ୍ନ-ସାନୁ ଗମ୍ଭୀର କନ୍ଦର ।
ଋଷି ଦେବେ ମିଳି ସତୀଙ୍କ ଗୌରବ
ବୃଦ୍ଧି କଲେ ବହି ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍ସବ ।
ମହତଙ୍କ ଏହା ନୈସର୍ଗିକ ରୀତି,
ସୁପାତ୍ରେ ସମ୍ମାନ-ଦାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରୀତି ।
ଶେଷେ କୁମାରଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ-କାମନା
କରି ଆଶିଷିଲେ ମୁନି ମହାମନା ।
ତାପସଙ୍କ ହୃଦ-କମଳେ ଆସନ
କରି ଦେବେ କଲେ ତଥାସ୍ତୁ ଭାଷଣ ।
ବନ-ତରୁ-ଲତା ସୁଗମ୍ଭୀର ରବେ
ଉଚ୍ଚାରିଲେ ମୁଦେ ତଥାସ୍ତୁ ସରବେ ।
ଦିଗ ବିଦିଗରୁ ଦିଗପାଳଗଣ
ତଥାସ୍ତୁ ଶବଦ କଲେ ଉଚ୍ଚାରଣ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ

(କଲ୍ୟାଣ ପଡ଼ତାଳ)

ସତୀ ପାଇ ଦୁଇ ପୁତ୍ର-ରତନ
ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ କରି ଯତନ
ଲାଳନ ପାଳନେ ନହିଲେ ମନ
ଲାଗିଗଲା ଦୃଢ଼ ସ୍ନେହବନ୍ଧନ,
ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ନିମିଷେ ପାଶ,
ମଣିଲେ ଜୀବନ-ଭରି ଉଶ୍ୱାସ । ୧ ।
ସ୍ନାନ ପାଇଁ ଦିନେ ଥରେ ମାତର
ହୁଅନ୍ତି ଯଦ୍ୟପି ପାଶୁ ଅନ୍ତର,
ଜଳ-ଜରଜର ବସନେ ବେଗେ
ଧାଇଁ ଆସିଥାନ୍ତି ଅତି ଉଦ୍‌ବେଗେ,
ପରାଣ ହେଉଥାଏ ଚଞ୍ଚଳ
ଚାହିଁବାକୁ ସୁତ-ମୁଖ-କମଳ । ୨ ।

ଶଶି-କଳା-ଗର୍ବ କରି ମର୍ଦ୍ଦନ,
ହେଲା କୁମାରଙ୍କ ଅଙ୍ଗ-ବର୍ଦ୍ଧନ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସୁଧାକର ପ୍ରାୟେ ବଦନ
ଦିନୁ ଦିନ ହେଲା ଶୋଭା-ସଦନ;
ପାରିଲେ ଚିହ୍ନି ଜନନୀ-ମୁଖ,
କୋଳେ ଉଠିବାକୁ ହେଲେ ଉନ୍ମୁଖ । ୩ ।
ହସନ୍ତି ଅନାଇ ମାତା-ବହନ,
କୋଳ ଲୋଡ଼ି ସେହିକ୍ଷଣି ନନ୍ଦନ;
ସ୍ନେହଭରେ ମାତା ଧଇଲେ କୋଳେ,
ଦୋଳୁଥାନ୍ତି ତହିଁ ଆନନ୍ଦ ଦୋଳେ;
ଥରକୁ ଥର ବଦନ ଚାହିଁ
ହସି ହସି ଦେଉଥାନ୍ତି ହସାଇ । ୪ ।

୧ । ଅଷ୍ଟମୀ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ଅମାବାସ୍ୟା, ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ସଂକ୍ରାନ୍ତି—ଏମାନଙ୍କୁ ପର୍ବ ବୋଲାଯାଏ ।

ନ ଥିଲା ସଖୀଙ୍କ ମନେ ସ୍ୱପନେ
ହାସ ଅଙ୍କୁରିବ ଦଗ୍ଧ-ଲପନେ;
ଅପୂର୍ବ ସୁଖର ଅପୂର୍ବ ହାସ
ସ୍ୱତଃ ଆସି ହେଇଯାଏ ପ୍ରକାଶ;
ନ ନେଲେ କାନ୍ତ ସେ ସୁଖଭାଗ
ବୋଲି ସଖୀ ନିତ ନିନ୍ଦନ୍ତି ଭାଗ୍ୟ । ୫ ।
ବଦନ କମଳେ-ରଦନ-ଛଳେ
ବିରାଜି ଭାରତୀ ଦେବୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ
ପ୍ରକାଶିଲେ ନିଜ ନିସର୍ଗ-ଜ୍ୟୋତି,
ନିନ୍ଦି କୁନ୍ଦ-ଇନ୍ଦୁ-ତୁଷାର-ମୋତି;
ବାଇଲେ ବୀଣା ଆଦ୍ୟେ ମୃଦୁରେ,
୧ ମା ମା ମା ମା ମା ମା ସ୍ୱର ମଧୁରେ ।୬ ।
ମଳୟ ରୂପେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱନ
ପଲ୍ଲବିତ କରେ ମାତା-ଜୀବନ,
ପ୍ରବାଳ-ପାଟଳ-ବର୍ଣ୍ଣ ସଭିରେ
ଫୁଟିପଡ଼େ ମାତା-ଓଷ୍ଠ-ଅଧରେ;
ତହିଁରେ ଦନ୍ତ-କୁସୁମ-କଢ଼ି
କୌମୁଦୀ-କାନ୍ତିରେ ଉଠଇ ବଢ଼ି । ୭ ।
ଭାସ୍କର ପରାଏ ଭାସ୍ୱର ମନ
୨ ଅଧିକାର କରି ଇନ୍ଦ୍ର-ଆସନ
୩ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କୁବେର-କୋଷେ
ବଦନ-ପ୍ରଭାବ ବଢ଼ାଏ ତୋଷେ,
ମଣଇ ନିଜ କରେ ଜଗତ
ସୁଖ ସଉଭାଗ୍ୟ ସମୁପାଗତ । ୮ ।
ଦରି-ବିକସିତ କମଳ ଜାଣି
ଭାଷିଲେ କୁମାରେ ଦରୋଟି ବାଣୀ,
୪ ସେ ଭାରତୀ ହାବ ଗୁରୁ-ଗୃହିଣୀ,
ମନୋହର-ବେଶ ଲାବଣ୍ୟ-ଠାଣି
ଦର୍ଶନେ ପ୍ରାଣ ପୁଲକେ ପୂରେ,
ମୋହ ନାଚି ଉଠେ ମାନସ-ପୁରେ । ୯ ।
କ୍ରମରେ କୁମାରେ ଅବନୀ-ତଳେ
୫ ବସିଲେ ଗୁଳିଲେ ଜାନୁ ପ୍ରତଳେ;
ଦୂରେ ଥାଇ ତାଙ୍କ ଆହ୍ଲାଦେ ସଖୀ
ବଢ଼ାଇଲେ ଟେସି ଗତି-ଶକତି;
କୁମାରେ କୁତୂହଳେ ସହାସେ
ବେଗ ବେଗ ଯାନ୍ତି ଜନନୀ ପାଶେ । ୧୦ ।
କେତେବେଳେ କରେ ମୃତ୍ତିକା ଧରି
ଦିଅନ୍ତି ରସନା ପଙ୍କିଳ କରି
ମାତା ଧରାଇଲେ ସୁନ୍ଦର ଫଳ,
ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ହଲାଇ ମୁଖମଣ୍ଡଳ
ସୁଗୁରୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ ଚଳ
ଦିଶେ ଯେସନ୍ତେ କଞ୍ଜ-କ୍ରୀଡ଼ିତ ଅଳି । ୧୧ ।
ଉଭାହେଲେ ଧରି ଜନନୀ-କର,
ତହୁଁ ନିଜ ପଦେ କରି ନିର୍ଭର
ଗତି କଲେ କରି କର ଧାରଣ,
ନିଜେ ନିଜେ ପୁଣି ଗୁଳି ଚରଣ,
ଗମନେ ପଡ଼ି କଲେ ରୋଦନ,
ତୋଷନ୍ତି ଜନନୀ ଚୁମ୍ବି ବଦନ । ୧୨ ।
ଡାକନ୍ତି କୁମାରେ ବନ-ବିହଙ୍ଗ
କୁତୂହଳେ ଗୃହିଁ ସୁରମ୍ୟ ରଙ୍ଗ,
ମୟୂର-ପୁଚ୍ଛରେ ମନ ବଳାଇ
ଧାଉଁଥାନ୍ତି ତାକୁ ଧରିବା ପାଇଁ,
ଖେଳନ୍ତି ମୃଗ-ଶାବକ ଧରି
କୁସୁମେ ତା' ବେଶ ରଚନା କରି । ୧୩ ।
ତାପସ-ତାପସୀ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନେ
କୁମାରଙ୍କୁ ନେଇ ବୁଲନ୍ତି ବନେ,
ପୁଷ୍ପମାଳ ମଣ୍ଡି ଶିର କପୋଳେ
ଦୋଳାନ୍ତି ପୁଷ୍ପିତ-ଲତିକା-ଦୋଳେ,
ଫୁଟାଇ ପୋଏ ଆନନ୍ଦ କଳି,
ଆଉ ଆଉ ବୋଲି କରନ୍ତି ଅଳି । ୧୪ ।

---

୧ । ସା, ରି, ଗା, ମା, ପା, ଧା, ନି ମଧ୍ୟରୁ 'ମା' ସ୍ୱର । ୨ । ଇନ୍ଦ୍ରାସନ—ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆସନ ଓ ପୂର୍ବଦିଗ । ୩ । କୁବେର-କୋଷ—କୁବେରଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର ଓ ଉତ୍ତରଦିଗ । ୪ । ହାବ—ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ । ୫ । ପ୍ରତଳ—ବିସ୍ତୃତାଙ୍ଗୁଳି ହସ୍ତ (କରତଳ) ।

କୁମାରଙ୍କ ତନୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୟାମ
ପୁଷ୍ପ-ଦୋଳେ ହୁଏ ନେତ୍ରାଭିରାମ,
ବନଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେହ୍ନେ ସୁରମ୍ୟ ଦଣ୍ଡୀ,
ଗେହ୍ଲେ ଗୃହେ ହରିନ୍ମଣିରେ ମଣ୍ଡି,
ପାଦପ ଶାଖା କମ୍ପେ ଯା' ସଙ୍ଗେ,
ଅନ୍ୟଶୋଭା ପ୍ରତି ହସେ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗେ । ୧୫ ।
୧ ପଞ୍ଚବର୍ଷ ପଞ୍ଚବକ୍ତ୍ର ବିକ୍ରମେ
ସାଜି କୁମାରଙ୍କୁ ଚଳିଲେ କ୍ରମେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ କୁମାରେ କଲେ ଭ୍ରମଣ
୨ ସରିତ ଶାଦ୍ୱଳ ଉଦ୍ୟାନ ବନ,
ଶ୍ୱାପଦ ଆପଦକୁ କୁଣ୍ଠିତ
ନ ଗଣଇ ତାଙ୍କ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତ । ୧୬ ।
କୁମାରଙ୍କ ଚୂଡ଼ାକର୍ମ ସବିଧି
ସମ୍ପାଦି ବାଲ୍ମୀକି ଜ୍ଞାନ-ବାରିଧି,
ଆଣି ସୁଦୁର୍ଗମ ବିଦ୍ୟା-କାନନ-
ମଧ୍ୟେ କରିଦେଲେ ପଞ୍ଚ-ଆନନ,
କୁମାରେ ତହିଁ କରି ସଞ୍ଚାର
ଅଜ୍ଞାନ-ମାତଙ୍ଗ କଲେ ସଂହାର । ୧୭ ।
ରସ-ରତ୍ନ-ମୟ କାବ୍ୟ-ଶିଖରୀ,
ବିରାଜନ୍ତି ଯହିଁ ରାମ-କେଶରୀ,
ରାବଣ-ବାରଣ-ରକତ-ଧାର
ଝରଇ ଝର୍ଝର-ନିର୍ଝରାକାର,
କାନ୍ଦନ୍ତି ସିଂହୀ କନ୍ଦରେ ରହି
ଦନ୍ତ-ଦନ୍ତାଘାତ-ବେଦନା ସହି । ୧୮ ।
କୁମାରଙ୍କୁ ସେହି ଗିରି-ଶିଖର
ଚଢ଼ାଇ କୌଶଳେ ଋଷି-ଶେଖର
ଖେଳାନ୍ତେ ହରିଣ-ଶାବକ କରି,
ଖେଳିଲେ କୁମାରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପରି;
ରାମଙ୍କୁ କଲେ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଜ୍ଞାନ,
ଜନକ ନ ଚିହ୍ନି ସିଂହ-ସନ୍ତାନ । ୧୯ ।
କରନ୍ତି ଜନନୀ-ପାଶେ ଗାୟନ
ମହର୍ଷି-ରଚିତ ସେ ରାମାୟଣ,
ତାନ-ଲୟ-ସ୍ୱରେ ବୀଣା ବଜାଇ,
ରାମ-ଭକ୍ତି-ରସେ ମନ ମଜାଇ,
ଢଅନ୍ତି ରୂଳ ନୟନ ଶିର,
ପ୍ରେମ-ତରଙ୍ଗରେ ହୋଇ ଅସ୍ଥିର । ୨୦ ।
ତର୍ଜନ, ଗର୍ଜନ, ବିଳାପ, ହାସ
ଗାନେ ଗାନେ ହେଉଥାଏ ପ୍ରକାଶ,
ଫୁଲଉଠେ ବକ୍ଷ ବାହୁ-ଯୁଗଳ,
ବେଳେ ବେଳେ ବହେ ନୟନ-ଜଳ;
ପ୍ରାଣରେ କାବ୍ୟ-ଭାବ ତଡ଼ିତ
ହୋଇଯାଉଥାଏ ଗାଢ଼େ ଜଡ଼ିତ । ୨୧ ।
ବାଲ-ରସନାରେ ନବ୍ୟା ଭାରତୀ
ନିର୍ମଳା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା ମଞ୍ଜୁ ମୂରତି
ବିରଚି ବିଚିତ୍ର ମଧୁର ଲାସ୍ୟ
ବିତରଣ କରୁଥାନ୍ତି ଉଲ୍ଲାସ,
ଉଲ୍ଲାସ ହୋଇ ଜୀମୂତାକାର
ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ମୁଞ୍ଚେ ଅମୃତାସାର । ୨୨ ।
ଜାନକୀ ସହିତ ତାପସୀମାନେ
ବିଶୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ-ପୀୟୂଷ-ପାନେ
ହରଷ, ବିଷାଦ, ଶାନ୍ତି, ସନ୍ତାପ,
ସୁଖ, ଦୁଃଖ ଲଭୁଥାନ୍ତି ଅମାପ;
ଆନନ୍ଦ, କ୍ଷୋଭେ ହୃଦୟ ଦ୍ରବ
ଲୋଚନୁ ଲୋତକ ପଡ଼ଇ ସ୍ରବ । ୨୩ ।
ଯେଉଁ ସୀତା ରାମାୟଣ-ନାୟିକ—
୩ ରାଘବ-ହୃଦୟ-ହାର-ନାୟକ,
ସେ ଯେ କୁମାରଙ୍କ ଗର୍ଭ-ଧାରିଣୀ,
ଭାଗୀରଥୀ-ତୀର-ବନ-ଚାରିଣୀ,
କୁମାରେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ,
ମହର୍ଷି-ନିଷେଧ ଥିଲା ଲୁଚାଇ । ୨୪ ।
ରାମ-ସୀତା-ଗୁଣ-ଗୌରବମାନ
ଅତି କୁତୂହଳେ କରନ୍ତି ଗାନ,
ଶୁଣି ସଖୀମଣି ହୋଇ ଲଜ୍ଜିତ
କରୁଥାନ୍ତି ସୁଖେ ମନ ମଜ୍ଜିତ;

୧ । ପଞ୍ଚବକ୍ତ୍ର—ସିଂହ । ୨ । ଶାଦ୍ୱଳ—ନବତୃଣଦ୍ୱାରା ହରିଦ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ।
୩ । ନାୟକ—ହାର-ମଧ୍ୟ ମଣି ।

ସତର୍କେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରି
ହରନ୍ତି ସମସ୍ତ ତାପସୀ ପରି । ୨୫ ।
ରମ୍ୟ ରାମାୟଣ କରି ଶ୍ରବଣ
ମୁଗ୍ଧ ମୃଗେ ଥାନ୍ତି ଡେରି ଶ୍ରବଣ,
୧ ନିଶ୍ଚଳ ଲୋଚନେ ଉଦବତ୍ଥ ପରି
ଆହାର ବିହାର ତୃଷା ବିସ୍ମରି
ବିହଙ୍ଗବୃନ୍ଦ ହୋଇ ନୀରବ
ହୃଦେ ଭରୁଥାନ୍ତି ଶ୍ରୁତି-ବିଭବ । ୨୬ ।
ବିଟପିଏ ପର୍ଣ୍ଣ-କୁଞ୍ଜ-କବରୀ—
ଗଢ଼ିଭେ କୁସୁମ-ସ୍ତବକ ଭରି
ଅନୁରାଗେ ହେଉଥାନ୍ତି ନିରତ,
ଅଭିନୟେ ଚାଳି ବଲ୍ଲରୀ-ହସ୍ତ;
ପ୍ରମୋଦେ ଗଡ଼ିଯାଏ ତମସା,
ଅପୂର୍ବ ପ୍ରମୋଦେ ହୋଇ ବିବଶା । ୨୭ ।
ବହିଯାଏ ମହୀ-ଉପରେ ଅମୃତ
କରି ଧନ୍ୟବାଦ-ନାଦରେ ନୃତ୍ୟ;
ଆସି ଚଉଦିଗ କାନନବାସୀ
ଯାନ୍ତି ସେ ଅମୃତ-ସ୍ରୋତରେ ଭାସି,
ଅଶେଷ ଶ୍ରୁତି-ବିବରେ ପୂରି
ସ୍ରୋତ ପ୍ଳାବିଦିଏ ଅମର-ପୁରୀ । ୨୮ ।
ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର, ରୁଦ୍ର ଶୁଣି ସେ ଗାନ
କରୁଥାନ୍ତି ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ;
୨ ଉଦୀଚୀ ପ୍ରତୀଚୀ ପ୍ରାଚୀ ଅବାଚୀ
ଦିଗ-ସୀମନ୍ତିନୀ ଉଠନ୍ତି ନାଚି;
ପକାଇ ଗାନ ଗନ୍ଧ-ପସରା
ନାଚନ୍ତି ଗନ୍ଧର୍ବ ସଙ୍ଗେ ଅପ୍ସରା । ୨୯ ।
ଲୋକେ ଲୋକେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ନାରଦ
ମୁକ୍ତକଣ୍ଠେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ଆନନ୍ଦ,
ପ୍ରଶଂସି ବାଲ୍ମୀକି କବିତା-ରସ,
ଶ୍ରୀରାମ-ଜାନକୀ-ବିଶୁଦ୍ଧ-ଯଶ;
ଗାୟନ ତାଙ୍କ କୁମରଙ୍କର
୩ ପୀୟୂଷ-ବରଷୀ ବଲ୍ଲକୀ-ସ୍ୱର । ୩୦ ।
ନିଜ ବୀଣା ଯାର ବିଶ୍ୱ-ବିଦିତ
ବାଳକ-ବୀଣାରେ ହୋଇ ମୋହିତ,
ପ୍ରଚାରିଲେ ତାଙ୍କୁ ବୋଲି ଉତ୍ତମ,
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେହି ମୁନି-ସତ୍ତମ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲେ ପର-ପ୍ରଶଂସା ଗାଇ
ସ୍ୱକୀୟ ମହିମା ଦେଲେ ବଢ଼ାଇ । ୩୧ ।
ନିଜ ଗୁଣ ଥାଉଁ ପର ସଦଗୁଣ—
ପ୍ରଶଂସାରେ ଜନ ହୋଇ ନିପୁଣ
ନିଜ ଗୁଣ ତରୁ କରେ ଫଳିତ,
ଧନୁଗୁଣେ ସିନା ଶର ଚାଳିତ;
ପବନ ବହି ପ୍ରସୂନ-ବାସ
ଜଗତେ ଅଧିକ ଦିଏ ଉଲ୍ଲାସ । ୩୨ ।
କୁମାରଙ୍କ ଏକାଦଶ ହାୟନ
ବୟସରେ ହେଲା ଉପନୟନ
ତହିଁ ପରେ କରି ବେଦାଧ୍ୟୟନ
ଲଭିଲେ କୁମାରେ ଜ୍ଞାନ-ନୟନ,
ବେଦଜ୍ଞ ପୁତ୍ର-ପ୍ରତିଭା ଦେଖି
ବୈଦେହୀ ହିଅନ୍ତି ଦୁଃଖ ଉପେକ୍ଷି । ୩୩ ।
୪ ତପନ-ତନୟା-ଜଳେ ଅରୁଣ—
କିରଣ ପରାୟେ ନବ ତରୁଣ—
ମନୋହର ଛବି, ଆଣି ବରୁଣ—
୫ ଭଣ୍ଡାର-ରତନ-ମୟୂଖ ଋଣ,
କୁମାରଯୁଗ ଶ୍ୟାମ-ଶରୀରେ
ବିଚିତ୍ର କୌଶଳେ ମଣ୍ଡିଲା ଧୀରେ । ୩୪ ।
ଜ୍ଞାନ-ସମ୍ମାର୍ଜିତ ଭାଷା ତାଙ୍କର
ହେଲା ଶ୍ରୁତି-ହୃଦ-ପବିତ୍ର-କର,
ବ୍ୟବହାର ହୋଇ ଭାଷାନୁଗତ
ଚରିତ୍ରେ ରଚିତ ହେଲା ଦେବତ୍ୱ;

୧ । ଉଦବତ୍ଥ—କାଷ୍ଠମୟ ମୃଗ । ୨ । ଉଦୀଚୀ—ଉତ୍ତର ଦିଗ । ପ୍ରତୀଚୀ—ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ । ପ୍ରାଚୀ—ପୂର୍ବଦିଗ । ଅବାଚୀ—ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ । ୩ । ବଲ୍ଲକୀ—ବୀଣା । ୪ । ତପନତନୟା—ଯମୁନା ୫ । ମୟୂଖ—କିରଣ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମନ-ବଚନ-ଅଙ୍ଗ,
ସୃଜିଲେ ଜୀବନେ ପ୍ରେମ-ତରଙ୍ଗ । ୩୫ ।
ଜନନୀ-ଜୀବନ ସୁଖ-ଆଲୋକେ
ପୂରିଯାଏ ପୁତ୍ର-ପଠିତ-ଶ୍ଲୋକେ,
ଅଧିକୁ ଅଧିକ ମନୋରଞ୍ଜିନୀ
ହେଉଥାଏ ଶୋକ-ସ୍ମୃତି-ରଜନୀ;
ବୁଝଇ ଦୁଃଖୀ ସୁଖର ମୂଲ୍ୟ,
ଚିର-ସୁଖି-ସୁଖ ତହିଁ ଅତୁଲ୍ୟ । ୩୬ ।
କୁମାରଙ୍କ ନବ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରୂପ
ମାତା-ନେତ୍ର ମଣେ ରତନ-ସ୍ତୂପ,
ପୁତ୍ର-ପରଶଂସା ମାତା-ଶ୍ରବଣେ
[1] ପରିଣତ ହୁଏ ସୁଧା-ସ୍ରବଣେ;
ତହିଁକି ସ୍ୱାମୀ-ସୁଯଶଃ-ଶ୍ରେଣୀ
ସତୀ-ପକ୍ଷେ ହେଲା ସ୍ୱର୍ଗ-ନିଶ୍ରେଣୀ । ୩୭ ।
ଯେଉଁ ଦିନୁ ସୁତେ ଜନନୀ-ଅଙ୍କ
ତେଜି ବିହରିଲେ ହୋଇ ନିଃଶଙ୍କ,
ସେଦିନୁ ଜାନକୀ ତପସ୍ୟା-ବ୍ରତ
ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ଅନବରତ,
ସମର୍ପି ମନ ସ୍ୱାମୀ-ଚରଣେ
ଲାଗିଲେ ଜୀବନ ଶେଷ କରଣେ । ୩୮ ।
ନିଦାଘ ସରିତ-ସ୍ରୋତ-ସଦୃଶ
ସତୀ-ପ୍ରାଣ ହୋଇ ଆସିଲା କୃଶ,
ଅସିତ ପକ୍ଷର ଶଶାଙ୍କ ପରି
ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା ମୃତ୍ୟୁ ଅମା-ଶର୍ବରୀ,
ସ୍ୱାମୀଙ୍କି ମଣି ଦିନେଶ ସମ,
[2] ଆଶା କଲା ତହିଁ ହେବ ସଙ୍ଗମ । ୩୯ ।
ଭାବୁଥାନ୍ତି, "ଥରେ କେଉଁ ଉପାୟେ
ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ସ୍ୱାମି-ପବିତ୍ର-ପାଏ
ସମର୍ପଣ କରି ପୁତ୍ର-ଯୁଗଳ
ଦିଅନ୍ତି ଭାଙ୍ଗି ମୋ ତନୁ-ଅର୍ଗଳ;
ପଞ୍ଜୁରୀ-ମୃଗ ଯାଇ ସତ୍ୱର
ସେ ମୁକ୍ତ-ବିପିନେ କରନ୍ତା ଘର" । ୪୦ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ

ଏକ ଦିନ ଦିନନାଥ ପୃଥ୍ୱୀ-ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ-
ଶ୍ରମ-କ୍ଳମେ ଅବସ୍ଥିତ-ତେଜ କରି କ୍ଷୀଣ,
ପଶ୍ଚିମ-ଜଳଧି-ନୀଳ ସଲିଳରେ ସ୍ନାନ—
ଲାଳସାରେ ଯାଇ ଗାଢ଼େ ହେଲେ ମଜ୍ଜମାନ ।
ମୂରୁଚ୍ଛି ନ ପାରି ନାଥେ ହୋଇ ଅତି ଦୀନ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ନ ରହି ତାଙ୍କ ପଛେ ଗଲା ଦିନ ।
ନ ଜାଣଇ ପତି ବିନା ପତ୍ନୀର ଯେ ଦଶା,
ସରଳା ନଳିନୀ ବାଳା ନ ଛାଡ଼ିଲା ବସା ।
କ୍ଷଣମାତ୍ରେ ଲୁଟି ତାର ରଙ୍ଗବାସ କୋଷ
ରଜନୀ ପାଇଡ଼ା କଲା ଗଗନେ ପ୍ରଦୋଷ ।
ସୁକୁମାରୀ ନଳିନୀର ସହିଁ ଅପମାନ
[3] ତ୍ରପାରେ ଶିରୀଷ-ତରୁ ହେଲା ମ୍ରିୟମାଣ ।
ଭାନୁ-ଅସ୍ତେ ବୃହଦ୍ଭାନୁ କରି ଆରାଧନା
ସ୍ମରିଲେ ମହେଶ-କୃପା ମୁନି ମହାମନା
ବସିଥାନ୍ତି ଆଶ୍ରମରେ ମଣ୍ଡି କୁଶାସନ,
ଭାବୁଥାନ୍ତି ମନେ ମନେ ରାମ-ସୁଶାସନ ।
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ କୁମାରଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ବିଷୟୁ,
କିରୂପେ ଘଟିବ ପିତା-ପୁତ୍ର-ପରିଚୟ ।
ଧନୁର୍ବେଦ ରାଜଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ଦୁଆରେ
ଉପଗତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏକାଳେ କୁମାରେ ।
ତାପସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେବେ ବନେ ଥିବେ ରହି
ମୂଲ୍ୟମୟ ସମୟଟି ବୃଥା ଯିବ ବହି ।
ରାଜପୁତ୍ର ରାଜଧର୍ମେ ନ ହେଲେ ନିପୁଣ,
ବନ୍ଧ୍ୟ ତରୁ ପରି ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ ସର୍ବଗୁଣ ।

୧ । ସ୍ରବଣ—ଝରଣ । ୨ । ଅମାବାସ୍ୟାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ରର ସଙ୍ଗମ ହୁଏ, ଏହେତୁ ତାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁ-ସଙ୍ଗମ କହନ୍ତି । ୩ । ତ୍ରପା—ଲଜ୍ଜା ।

ବୀରପୁତ୍ର ନ ଲଭିଲେ ବୀରତ୍ୱ-ଭୂଷଣ,
ବୀରବଂଶ ପ୍ରତି ହେବ ଦୁଃସହ ଦୂଷଣ ।
କେ କରିବ କୋଶଳର ରାଜସିଂହାସନ
ନ ଲୋଡ଼ିବ ଦିନେ ରାମ-ଦାୟାଦ-ରତନ ।
ତେତେବେଳେ ରାଜମାନ ରକ୍ଷଣ-କ୍ଷମତା
ନ ଥିଲେ ପଡ଼ିବ ଫୁଟି ମାତ-ଅଧମତା ।
ଆଦର୍ଶବିହୀନେ ତହିଁ କେମନ୍ତେ କୁଶଳ
ହେବେ ଥାଇ କାନନରେ କୁମାରଯୁଗଳ ?
ବିଶେଷତଃ ରଘୁବଂଶ-ନୃପେ ଦାନ-ବୀର,
ସେ ଆଦର୍ଶ ଦେବ କାହିଁ ଋଷିର କୁଟୀର ?
ଅବିକଳ ରାମରୂପ, ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପରି
କୁମାରଯୁଗଳ ଛନ୍ତି ଅବୟବ ଧରି ।
ଚାହିଁଲେ ଚିହ୍ନିବେ ରାମ ନିଜର ନନ୍ଦନ,
ଶତ୍ରୁଘନ କରିଦେବେ ସନ୍ଦେହ ଖଣ୍ଡନ ।
କୁମାରଙ୍କୁ ନେଇ ଦେଲେ କରିବେ ଗ୍ରହଣ,
ତା' ହେଲେ ନ ହେବ ଆଉ ଆମ୍ଭର ଗର୍ହଣ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଏକମାତ୍ର ଅପବାଦ ଭୟେ
ପତିବ୍ରତା ଜାଣି ଜାଣି ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୟେ
୧ ଦୋହଦବତୀ ଦୟିତାକୁ ବିପିନେ ପ୍ରେରଣ
୨ କରିଛନ୍ତି ଛଳ କରି ଦୋହଦ-ପୂରଣ ।
୩ ସନ୍ତାନ-ମମତା ତାଙ୍କ ହୃଦୟେ ସମ୍ଭବ
ବାର ବର୍ଷ ପରେ ହେବା ନୁହଇ ସମ୍ଭବ ।
ପୁତ୍ର-ସ୍ନେହ ଅର୍ପିଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ପ୍ରତି,
ନିଶ୍ଚୟ ଲୋଡ଼ିବେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମତି ସମ୍ପ୍ରତି ।
ନିଜର ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରତି ଆସ୍ଥା ନାହିଁ ଯାର,
କି ହେବ ବୁଝାଇ ଆମ୍ଭେ କହିଲେ ହଜାର ।
୪ ଏ ବିଷୟ ବିଧିସୁତ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସହିତ
ପରାମର୍ଶ କରିବାର ଅବଶ୍ୟ ବିହିତ ।
ଏ ସମୟେ ରାଜଦୂତ ଯୋଡ଼ି କରଯନ୍ତ୍ର
ପ୍ରଣମି ବାଲ୍ମୀକି କରେ ଦେଲା ଏକ ପତ୍ର ।

ପାଠ କରି ମୁନିବର ହେଲେ ଅବଗତ
ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି ବାଞ୍ଛା ସିଦ୍ଧି-ପଥ ।
କରିଛନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଅନୁଷ୍ଠିତ-ଅଶ୍ୱମେଧ-ଯଜ୍ଞର କାରଣ ।
ଭାବିଲେ ମୁନୀନ୍ଦ୍ର, ବିଧି ହୋଇ ଅନୁକୂଳ
ଭାବନା-ସାଗର ପାଶେ ଦେଖାଇଲେ କୂଳ ।
ଯଜ୍ଞ-ଦରଶନ ପାଇଁ ମୁନିପୁତ୍ର ବେଶେ
କୁମାରଙ୍କୁ ଘେନିଯିବା ଶିଷ୍ୟ ବ୍ୟପଦେଶେ !
କୁଶ ଲବ ଯଜ୍ଞକ୍ଷେତ୍ରେ ବୁଲି ସ୍ଥାନ ସ୍ଥାନ
କରିବେ ନବୀନ କାବ୍ୟ ରାମାୟଣ ଗାନ ।
ରାମ-କଥା କରି ପ୍ରୀତି-ପୀୟୂଷ-ବର୍ଷଣ
ନିଶ୍ଚୟ କରିବ ଜନ-ମନ ଆକର୍ଷଣ ।
ଶ୍ରୀରାମ ସଦୃଶ ଦେଖି କୁମାରଙ୍କୁ ଜନେ
ରାମ-ପୁତ୍ର ବୋଲି ନିଶ୍ଚେ ବିଚାରିବେ ମନେ
ନିଜେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ରୂପେ
ହୃଦୟ ମଜ୍ଜାଇ ଦେବେ ପ୍ରୀତି-ସୁଧା-କୂପେ ।
ରାମ ହେଲେ କୁମାରଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣେ କୁଣ୍ଠିତ,
କଉଶଲ୍ୟା ନ ହେବେ କି ଅବମା-ଲୁଣ୍ଠିତ ?
କରି ନାହିଁ ବୈଦେହୀଙ୍କି ରାବଣ ସ୍ପରଶ,
ରାମାୟଣେ ଶୁଣି ସର୍ବେ ଲଭିବେ ହରଷ ।
ଅନଳରେ ହୋଇଛନ୍ତି ସତୀ ପରୀକ୍ଷିତ,
ଶୁଣିଲେ ନ ହେବ କାହା ତନୁ କଣ୍ଟକିତ ?
ପ୍ରକାଶିବ ରାମାୟଣ ଭାରତୀ-ଆଲୋକ,
ଅପବାଦ-ତମ ଛାଡ଼ି ଦେବ ତିନି ଲୋକ ।
ଏହିରୂପେ ମନେ ମନେ ଭାବି ମୁନିବର,
ଅତୀବ ହରଷେ ହେଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ଅନ୍ତର ।
ବିଶ୍ରାମ ଆଦେଶ ଦେଇ ଦୂତେ ମିଷ୍ଟଭାଷେ
ଶିଷ୍ୟଗଣେ ନିୟୋଜିଲେ ଚରଚ୍ଚ ସକାଶେ ।
ଜନନୀ ନିକଟେ ଯାଇ ହର୍ଷେ ମୁନିବର
ଜଣାଇଲେ ଅଶ୍ୱମେଧ-ଯଜ୍ଞର ଖବର ।

୧ । ଦୋହଦବତୀ—ଗର୍ଭବତୀ । ଦୟିତା—ଭାର୍ଯ୍ୟା । ୨ । ଦୋହଦ—ଗର୍ଭିଣୀର ସ୍ପୃହା ।

୩ । ସମ୍ଭବ—ଜାତ । ୪ । ବିଧିସୁତ—ବଶିଷ୍ଠ ।

ଆସିଅଛି ରାମଦୂତ ଧରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ,
ଶିଷ୍ୟଗଣ ଘେନି କାଲି କରିବି ଗମନ ।
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ କୁଶ ଲବ ଯିବେ ଯଥାଶିଷ୍ୟ
ଦେଖିବେ ବହୁତ ମୁନି ଲଭିବେ ଆଶିଷ ।
ମହର୍ଷି ପ୍ରସ୍ତାବ ସତୀ କରି ସମର୍ଥନ,
କୁମାରଙ୍କ ଭାର ଗାଢ଼େ କଲେ ସମର୍ପଣ ।
୧ ତହୁଁ ଋଷି ଅନ୍ତେବାସୀମାନଙ୍କୁ କହିଲେ,
ଅଶ୍ୱମେଧ ଦେଖିଯିବା ଯାମିନୀ ପାହିଲେ ।
୨ କୁଶ ଲବ ସହିତରେ ସତୀର୍ଥ ସକଳ
ସଜ ହୋଇ ଧରିଥିବ ପାଥେୟ ସମ୍ବଳ ।
ବାବା କୁଶ ଲବ ବୀଣା ସଙ୍ଗେ ଥିବ ଧରି,
ସଫଳ କରିବ ଶିକ୍ଷା ସୁସଙ୍ଗୀତ କରି ।
ଯେଉଁ ରାମ ରାମାୟଣ-କାବ୍ୟର ନାୟକ
ହୋଇଛନ୍ତି ତୁମ୍ଭ ହୃଦ-ଆନନ୍ଦ-ଦାୟକ,
ସେହି ରାମ କରୁଛନ୍ତି ଏହି ମହାଯାଗ,
ଆସିବେ ବହୁତ ଦେଶୁ ବହୁ ମହାଭାଗ ।
ଆସିଥିବେ ବିଭୀଷଣ ଲଙ୍କା-ଅଲଙ୍କାର
ଅସୁର-ସହିତ ସହ ସିନ୍ଧୁ ହୋଇ ପାର ।
୩ ଭଲ ଭଲ ଭଲ୍ଲ କପି ଅଙ୍ଗଦ-ପ୍ରମୁଖ,
ଆସିବେ ସୁଗ୍ରୀବ ସଙ୍ଗେ ହର୍ଷେ ମାଜି ମୁଖ ।
ମଣନ୍ତି ଯେ ଲୋଷ୍ଟ୍ରଖଣ୍ଡ ସମ ସାନୁମାନ
ଅମିତ-ବିକ୍ରମ-ଶାଳୀ ବୀର ହନୁମାନ ।
ମୁଦେ ହୃଦେ ଘେନି ସୀତାଦତ୍ତ ମୋତିହାର
କରୁଥିବେ ତହିଁ ସିଂହ ସଦୃଶ ବିହାର ।
୪ ବିବିଧ-ପାଳକ-ମାଳେ ମଣ୍ଡି କଳେବର
ଆସିଥିବେ ଗୁହ ସଙ୍ଗେ ଅସଂଖ୍ୟ ଶବର ।
ଯେ ଦୁର୍ଲଭ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପ୍ରେମ ଆଲିଙ୍ଗନ
ଭ୍ରାତୃଭକ୍ତି ବଳେ ହେଳେ କରି ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ
ଅଗ୍ରଜ-ପାଦୁକା ଥୋଇ ରାଜ-ସିଂହାସନେ
ଯାପିଲେ ଚଉଦ ବର୍ଷ ଫଳମୂଳାସନେ,
ଯୌବନ ଉନ୍ମତ କଲେ ବାନ୍ଧି ଜଟାଜୂଟ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖେ ରୁହେଁ ଯାହା ହିମାଚଳକୂଟ,
ସେ ଭରତ ଥିବେ ତହିଁ ରାମେ ଅନୁସରି,
୫ ବିଷ୍ଣୁପଦେ ବିଧୁତୁଲ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିକାନ୍ତି ଧରି ।
କ୍ଷଣଜନ୍ମା ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଦେଖିବ ତହିଁରେ,
ଯା' ସମ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜଣେ ନାହାନ୍ତି ମହୀରେ ।
ନିଜେ ବଜ୍ରଧର ଯାର ଭୟରେ ଚଳିତ,
ତା' ଦର୍ପ ସେ କରିଛନ୍ତି ପୟରେ ଦଳିତ ।
ମେଘନାଦ-ବଧ-ବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ କାଳାନଳ
ରାବଣ-ହୃଦୟେ ପଶି ଜଳିଲା ପ୍ରବଳ ।
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ-ବଳ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ
କରି ଉଗ୍ରତର କଲା ରାକ୍ଷସ-ପ୍ରଧାନ ।
ତହିଁ ତପ୍ତ କରି ତାର ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଶକତି
ନିକ୍ଷେପିଲା ଧରି କୋପେ ସଉମିତ୍ର ପ୍ରତି ।
୬ ଶକତି-ଆଘାତ-ଜାତ କ୍ଷତର ଲକ୍ଷଣ
ବକ୍ଷେ ପୃଷ୍ଠେ ବହି ସାର୍ଥନାମା ସେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।
ଅକ୍ଷିରେ ଦେଖିବ ଯାହା ଦେଖିଛ ଅକ୍ଷରେ,
ଗାଇବ ସଭିଙ୍କ କଥା ସର୍ବସମକ୍ଷରେ ।
ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବେ ଶତ ଶତ ନରପତି,
ତପଃପ୍ରଭାପୂର୍ଣ୍ଣତନୁ ଶତ ଶତ ଯତି ।
କେହି ପଚାରିଲେ ତହିଁ ତୁମ୍ଭ ପରିଚୟ,
ବୋଲିବ,"ବାଲ୍ମୀକି-ଶିଷ୍ୟଆମ୍ଭେ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ"
ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେବେ କରିବେ ଆହ୍ୱାନ
କରିବ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କ ରାମାୟଣ ଗାନ
ପଚାରିଲେ ପରିଚୟ ଘେନି କୌତୂହଳ
ବୋଲିବ, "ବାଲ୍ମୀକି-ଶିଷ୍ୟ ସୋଦରଯୁଗଳ।"
ଧନ ଦେଲେ ଲୋଭତେଜି ବୋଲିବ ବିନୟେ,
"କି କରିବୁଁ ଧନ ନେଇ ତାପସ-ନିଳୟେ?"
ତେଣେ ଶୁଣି ମୁନି-ମୁଖୁଁ ଅଶ୍ୱମେଧ-କଥା
ବୈଦେହୀ-ହୃଦୟେ ହେଲା ଆକସ୍ମିକ ବ୍ୟଥା ।

୧ । ଅନ୍ତେବାସୀ—ଶିଷ୍ୟ । ୨ । ସତୀର୍ଥ—ସହାଧ୍ୟାୟୀ । ୩ । ଭଲ୍ଲ —ଭଲ୍ଲୁକ ।

୪ । ପାଳକ—ପକ୍ଷିଲୋମ । ୫ । ବିଷ୍ଣୁପଦ—ଆକାଶ । ୬ । ଲକ୍ଷଣ—ଚିହ୍ନ ।

ଭାବିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ରଘୁକୁଳ ଚୂଡ଼ାମଣି
ଅଙ୍କେ ବସାଇଲେ ଆଣି ଦ୍ୱିତୀୟା ରମଣୀ ।
ଧନ୍ୟ ସେହି ଭାଗ୍ୟବତୀ, ଫଳିଲେ ତା' ତପ
ପାଦପେ ସଗର-ବଂଶ-ସିନ୍ଧୁ-ସୀତାତପ ।
କାହିଁ କେଉଁରୂପେ କଲା କି ଘୋର ତପସ୍ୟା,
ତପସ୍ୟାକୁ ତାର ମୋର ବଳୁଛି ଲାଳସା ।
କିଏ କହିଦେବ ସେହି ତପର ନିୟମ,
ନିଶ୍ଚୟ କରିବ ତହୁଁ ତପ ଗୁରୁତମ ।
କେ ଜାଣିବ ତାହା ପୂର୍ବତପ ବିବରଣ,
ଜାଣିଥିବେ ବଶିଷ୍ଠାଦି ମହାଋଷିଗଣ ।
ନହେଲେ କି କଲେ ତାକୁ ରାଜ୍ଞୀ ମନୋମୀତ ?
ତାଙ୍କ ମତେ ହୋଇଥିବେ ପ୍ରଭୁ ପରିଣୀତ ।
ଉପାୟେ ଆଣିବ ସେହି ନିଗୂଢ଼ ମନ୍ତର,
ବିଚ୍ଛର ଲେଖିଲେ ସତ୍ତ୍ୱ ବିନୟ ପତର ।
"ଶରଣ-ବତ୍ସଳ-ଧ୍ୱଜ ରିପୁ-ଗଜାଙ୍କୁଶ,
୧ ଦୁଃଖ-ଗିରି-ବଜ୍ର ଯହିଁ ଦେଖନ୍ତି ବିବୁଧ,
ରାଜାରାଜେଶ୍ୱରଙ୍କ ସେ ପଦପଦ୍ମଦ୍ୱନ୍ଦେ
ଦୀନ ଭିଖାରିଣୀ ଦୂରୁ ନତଶିରେ ବନ୍ଦେ ।
କରିବାକୁ ମଧୁ-ଆଶା-ତିମିର-ଭେଦନ
କାତରେ କାନ୍ତାରେ ଥାଇ କରେ ନିବେଦନ ।
ମହାରାଜ ମହାଯଜ୍ଞେ ହୋଇଛ ଦୀକ୍ଷିତ,
୨ ନବ-ବାମା ହେଉଥିବ ବାମାଙ୍କେ ବୀକ୍ଷିତ ।
ମୁଗ୍ଧ-ବଧୂ ମୁଗ୍ଧ ହେବ ବୋଲି ଶତ ଗୁଣ
ବଢ଼ିଯାଉଥିବ ତୁମ୍ଭ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ।
ଆଚରିତ ମହାଯଜ୍ଞେ କରିବ ପ୍ରଦାନ
୩ ଅଶେଷ ରତନ ଧନ କ୍ଷୌମ ବସ୍ତ୍ରମାନ ।
ସିଦ୍ଧ-କାମ ହେବେ ତହିଁ ଅର୍ଥୀ ସମୁଦୟ,
ମୋ ମାନସେ ଭିକ୍ଷା ଏକ ହୋଇଛି ଉଦୟ ।
ଏ ଗୁରୁ ଭିକ୍ଷାରେ ନାଥ, ନ ହେବ କୃପଣ,
ଦୟା-ରତ୍ନମୟ-ଦାନ-ବାରିଧି ଆପଣ ।
ମୁଁ କିଏ, ତା' ଜାଣିବାର ନୁହେ ଆବଶ୍ୟକ
ସଦା ତୁମ୍ଭେ, ତାପସଙ୍କ ଅଶାନ୍ତି-ନାଶକ ।
ତାପସଙ୍କୁ କିଛି ତୁମ୍ଭ ନ ଥାଏ ଅଦେୟ,
ମୁହିଁ ତପସ୍ୱିନୀ ମୋତେ ନ କରିବ ହେୟ ।
ଯେ ହୋଇଛି ଆଜି ତୁମ୍ଭ ଅଙ୍କର ଭାଜନ,
ଭକ୍ତିଭରେ ଦେଖୁଥିବେ ଜଗତର ଜନ ।
ପୂର୍ବେ ସେହୁ କରିଥିଲେ କେଉଁ ଘୋର ତପ,
କେଉଁଠାରେ କେତେ କାଳ କେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଜପ,
ଏହା ମାତ୍ର ପ୍ରଭୋ,ମୋତେ ଦେବଟି ଜଣାଇ
ଅନ୍ୟ କିଛି ଧନେ ମୋର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ
କୋଟି ଅଶ୍ୱମେଧେ ଯେତେ ଧନ ହୁଏ ଦାନ
ତହିଁରୁ ଅଧିକ ତାହା ହେବ ମୋର ଜ୍ଞାନ ।
ଆଉ ଏକ କଥା ମାତ୍ର ଅଛି ଅନୁରୋଧ,
ଦୁଃଖିନୀର ପୁତ୍ରଯୁଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବୋଧ ।
ନାହିଁ ତାଙ୍କ ପିତୃ-କୋଳ-ଆରୋହଣ ଭାଗ୍ୟ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ଜନ୍ମକାଳୁ ପିତୃ-ଅନୁରାଗ ।
ଜାଣିଛନ୍ତି ଜନନୀର ଜୀବନ କନ୍ଦାଇ
ବୀଣା-ତନ୍ତ୍ରୀ-ସହକାରେ ରାମାୟଣ ଗାଇ ।
କିଏ ନ କାନ୍ଦିବ ବହି ମାନବ-ହୃଦୟ ?
ତରୁଲତାଚୟ ଯହିଁ ହୁଅନ୍ତି ଅଥୟ ।
ତୁମ୍ଭର ଚରିତେ ନିଜେ ହୋଇ ବିମୋହିତ
ଯାଉଛନ୍ତି ଶିଶୁଦ୍ୱୟ ମହର୍ଷି ସହିତ ।
କରିବାକୁ ତୁମ୍ଭ ପଦ-ପଙ୍କଜ-ଦର୍ଶନ
ମନ ତାଙ୍କ ନେଉଅଛି କରି ଆକର୍ଷଣ ।
ଶୁଣାଇବେ ତୁମ୍ଭ,ଗତ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ,
ଯା' ଶୁଣିଲେ ଦୁଃଖିନୀର ହୃଦ ହୁଏ ହାଣି ।
ନ ଶୁଣିଲେ ତହିଁ ପ୍ରତି ଧାଉଁଥାଏ ମନ,
ନ ହୁଅଇ କରି ତାର ଔତ୍ସୁକ୍ୟ-ଦମନ ।
ଧୀରବର, ସେ କଥାକୁ ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୁତି
ଆଣିବ ଯଦ୍ୟପି ଦୀନା ବୈଦେହୀର ସ୍ମୃତି,
ବୈଦେହୀର ପ୍ରଣୟକୁ ମଣିବ ସ୍ୱପନ
ଚାହିଁ ନବ-ପ୍ରଣୟିନୀ-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ଲପନ ।"

୧ । ବିବୁଧ—ପଣ୍ଡିତ । ୨ । ବୀକ୍ଷିତ—ଦୃଷ୍ଟ । ୩ । କ୍ଷୌମ—ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ।

ଲେଖୁଥାନ୍ତି ପତ୍ର ସେଥି ହୃଦୟ-ବିକଳେ,
ପତ୍ର ଧୌତ ହେଉଥାଏ ନୟନର ଜଳେ ।
ଆଉ କି ଲେଖିବି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ବସି
ଆସିଗଲେ କୁଶ ଲବ ମୁଦେ ହସି ହସି ।
ବୋଇଲେ,"ଗୋ ମାତଃ,ଧନ୍ୟଧନ୍ୟ ରଘୁପତି
ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୟିନୀ ସତୀ ଭାଗ୍ୟବତୀ ।
ଅଶ୍ୱମେଧ କରୁଛନ୍ତି କୌଶଲ୍ୟା-ନନ୍ଦନ,
ଦୂତ ଏକ ଆସିଅଛି ଧରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ।
ଦୂତକୁ ପଚାରି ଯାହା ହେଲୁ ଅବଗତ,
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୁଁ ଆଜି ଧନ୍ୟ ଏ ଜଗତ ।
ଜନ-ଅପବାଦ ରାମ କଲେ ବିଭଞ୍ଜନ
ପ୍ରାଣ-ପ୍ରଣୟିନୀ ସୀତା କରି ବିସର୍ଜନ ।
ଅଶ୍ୱମେଧ-ଯଜ୍ଞେ ସହଧର୍ମିଣୀ ସକାଶେ
୧ କାନକୀ ଜାନକୀ ରାମ ରଖିଛନ୍ତି ପାଶେ ।
ଥିଲି କି ଜନନି, ତାଙ୍କୁ ଦୟିତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ?
ଅନ୍ୟ ଜାୟା ନ ଇଚ୍ଛିଲେ ଜାନକୀ-ବଲ୍ଲଭ ।
କାହିଁ ଗଲେ ଜାନକୀ ମା, ନ ଥିବେ ଜୀବନେ
ନ ପାରିଲୁଁ ଜାଣି ସେହି କଥା ରାମାୟଣେ ।
ଯିବୁଁ ମା, ଦେଖିବୁଁ ରାମ କମଳ-ପୟର,
ସଙ୍ଗେ ନେବ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ମୁନିବର ।"
କୁମାରଙ୍କ ବାଣୀ-ସୁଧା-ସାଗର-ଲହରୀ
ସତୀ-ଜୀବନକୁ ଦେଲା ନିମଜ୍ଜିତ କରି ।
ହୃଦ ହୋଇଥିଲା ଯେହ୍ନେ ତପ୍ତ ବାଲିମୟ
ପ୍ଲାବିଦେଲା ରାମ-ପ୍ରୀତି-ପୟୋଦର ପୟ ।
ମନେମନେବୋଇଲେ,"ହା ! ମୁଁ ଚିରପାପିନୀ,
ଲେଖିଥିଲି ଭାଷା ପ୍ରଭୁ-ହୃଦୟ-ତାପିନୀ ।
ମୁଁ ସିନା ଅବଳା ଅତି ଦୁର୍ବଳ-ହୃଦୟା,
ଅନନ୍ତ ଅଗାଧ ମୋର ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୟା ।
ଅପରାଧ କ୍ଷମ ନାଥ, କ୍ଷମାର-ସାଗର,
୨ବିଧି କଲା ମୋତେ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟର ଗର ।"

ବୋଇଲେ ଲୁଚାଇ ପତ୍ର ପ୍ରକାଶି ହରଷ,
"ଯାଅ ବତ୍ସେ, ଦେଖି ରାଜ-ପୟର-ସାରସ ।
କହୁଥିଲେ ତାତ, ତହିଁ କରିବ ସଙ୍ଗୀତ,
୩ ସ୍ୱଭାବେ ଅଟଇ ତା' ତ ପୀୟୂଷ-ସମ୍ମିତ
ପୁଣ୍ୟମୟ ଯଜ୍ଞ-କ୍ଷେତ୍ରେ ହୋଇ ସୁଧା-ସ୍ରୋତ
୪ ହୃଦୟେ ହୃଦୟେ ହୋଇଯିବ ଓତପ୍ରୋତ ।
ଡାକିଲେ ରାଘବ ଯିବ ତାଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନେ,
ବନ୍ଦିବ ଚରଣେ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଣିଧାନେ ।
୫ ଦେଖିବ ତହିଁରେ ତାଙ୍କ ଅବରଜଦ୍ୱୟ,
ତାଙ୍କ ପଦେ ପ୍ରଣମିବ ଦେଖାଇ ବିନୟ ।
ରାଜମାତାଙ୍କର ପୂତ-ଚରଣ-କମଳ—
ରଜ ଶିରେ ଦେନି ପ୍ରାଣ କରିବ ସଫଳ ।
ଜାନକୀ-ଭଗିନୀ ତିନି ଥିବେ ତାଙ୍କ ପାଶେ,
ବନ୍ଦିବ ଚରଣ ତାଙ୍କ ଜାନକୀ-ବିଶ୍ୱାସେ ।
ପଚାରିବେ କେହି ଯେବେ କାହାର ନନ୍ଦନ,
ଉତ୍ତରେ ବୋଲିବ,"ଆମ୍ଭେ ତପସ୍ୱିନୀ-ଧନ"।
କୁମାରଙ୍କୁ ହୃଷ୍ଟ କଲା ମାତାଙ୍କ ବଚନ,
ନବ କୌତୂହଳେ ତାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ମନ ।
ଭୋଜନେ ଶୟନେ ଆଉ ନ ହେଲା ଆଦର,
ହୃଦେ ନୃତ୍ୟ ହେଲା ରାମ-ପ୍ରଶଂସା-ବାଦର ।
ରାମ-କଥା କୁହାକୁହି କରି ପରସ୍ପର
ନିଦ୍ରା-ଅଭିଭୂତ ହେଲେ ଉଭୟ ସୋଦର ।
୬ ଜାନକୀ-ଜୀବନ ପତି-ଭକ୍ତିନଦୀ-ରୟେ
ଭାସୁଥାଏ, ଭ୍ରମୁଥାଏ ଆବର୍ତ୍ତେ ଅଥୟେ ।
କୋଳେ ଆଣିବାକୁ ତାକୁ ନିଦ୍ରାର ଶକତି
ନ ହେବାରୁ ଜଣାଇଲା ଯୋଗମାୟା କତି ।
ବୋଇଲା,"ଦେବି ଗୋ, ଆଜି ଜାନକୀଜୀବନ
କରିଛି ମାନବୀ-ହୃଦ-ସୀମାକୁ ଲଙ୍ଘନ ।
ବାର ବର୍ଷ ହେଲା ଶଯ୍ୟା ପ୍ଲାବି ନେତ୍ରନୀରେ
ଥରେ ହେଲେ ଆସୁଥିଲାମୋକୋଳକୁଧୀରେ ।

୧ । କାନକୀ—ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ । ୨ । ଗର—ବିଷ । ୩ । ସମ୍ମିତ—ସମାନ । ୪ । ଓତପ୍ରୋତ—ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାପ୍ତ । ୫ । ଅବରଜ—କନିଷ୍ଠଭ୍ରାତା । ୬ । ରୟ—ସ୍ରୋତ ।

ଆଜି ଯେତେ ସୁମଧୁରେ କରୁଛୁଁ ଆହ୍ୱାନ,
ନ ଶୁଣି କରୁଛି ସ୍ୱର୍ଗ-ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରୟାଣ ।
ନୟନ-ପ୍ରତିମା ତାର ଯେ ବେନି କୁମର,
ଏହିକ୍ଷଣି ହୋଇଯିବେ ନୟନୁ ଅନ୍ତର ।
ଦଶ ଦିଗ ହେବ ତାକୁ ଅନ୍ଧକାରମୟ,
ଏ ଜୀବନେ ନାହିଁ ତାର ସୁଖ-ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ।
ପତି-ପ୍ରାଣା ହୋଇ ତାର ହେଲା କେଉଁ ଫଳ?
ଦେଖୁ ତ ଦୁଃଖିନୀ କରି ଭବିଷ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ପ୍ରାଣ-ଆଲବାଳେ ନେତ୍ର-ଜଳ କରି ଦାନ
ଅବଳା ରଚିଲା ପତି-ଭକତି-ଉଦ୍ୟାନ ।
ନ ଫୁଟିଲା ଫୁଲ ତହିଁ ନ ଫଳିଲା ଫଳ,
କହ ତ ଜୀବନ ହେବ କି ଘୋର ବିକଳ ?"
ଯୋଗମାୟା ଆଜ୍ଞାଦେଲେ, "ଚାଲଲୋ ସଜନି,
ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଲାଣି ଶୀତଳା-ରଜନୀ ।
ଏବେ ଯାଉଁ ବେଗେ ଦୁହେଁ ସତୀ-ସନ୍ନିକଟ,
କରିଦେବା ତା' ଭବିଷ୍ୟ ରହସ୍ୟ-ପ୍ରକଟ ।"
ନିଦ୍ରା ସହ ଯୋଗମାୟା ଆସିଲେ ସତ୍ୱରେ
ପଶିଲେ ଜାନକୀ-ପର୍ଣ୍ଣ-କୁଟୀର-ଭିତରେ ।
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ-ଜ୍ୟୋତିରେ ହେଲା କାନନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌରଭେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ମହୀତଳ ।
ସୌରଭେ ଜାନକୀ-ପ୍ରାଣ ହେଲା ପୁଲକିତ,
ପ୍ରଭା ପ୍ରଭାବରେ ହେଲା ନେତ୍ର ନିମୀଳିତ ।
ଦିଶିଲା ଜାନକୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ,
ତାଙ୍କ ଜ୍ୟୋତି ଆଲୋକିତ କରୁଅଛି ମହୀ ।
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରତ୍ନ-ସିଂହାସନେ
ବସିଛନ୍ତି ଘେନି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ଆନନେ ।
ରାମଚନ୍ଦ୍ର-କୋଳେ କୁଶ,ସୀତାକୋଳେ ଲବ,
ଛତ୍ର ଧରି ପାଶେ ଉଭା ଊର୍ମିଳା-ବଲ୍ଲଭ ।
ଚନ୍ଦ୍ରିକା-ଧବଳ-ଚାରୁ-ଚାମର ଚାଳନ
କରନ୍ତି ଭରତ କରି ସ୍ୱଧର୍ମ-ପାଳନ ।
ଶିଖଣ୍ଡି-ଶିଖଣ୍ଡ-ଜାଲେ ରଚିତ ବ୍ୟଜନ
କରେ ଧରି ଶତ୍ରୁଘ୍ନ କରନ୍ତି ବୀଜନ ।
ସଭିଙ୍କ ଜୀବନ-ଜ୍ୟୋତି ଭବିଷ୍ୟ-ମୁଖରେ
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ-ସ୍ରୋତାରୂପେ ବହୁଛି ପ୍ରଖରେ ।
କେ ଟି କୋଟି ନର-ନାରୀ ମହାତୀର୍ଥ ଜ୍ଞାନ
କରି ସେ ପବିତ୍ର-ସ୍ରୋତେ କରୁଛନ୍ତି ସ୍ନାନ ।
ଚାଲିଛି ସୁଦୂର-କାଳ-ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରତି ଧାର
ବେଳୁ ବେଳ କରି ନିଜ ଆକାର ପ୍ରସାର ।
ଉପରୁ ଅମରଗଣ ବିଦ୍ୟାଧରଗଣ
କରୁଥାନ୍ତି ମନୋହର କୁସୁମ ବର୍ଷଣ ।
ଅମର ଅସୁର ନାଗ ନର ଅପସରା
"ଜୟ ସୀତା-ରାମ"ନାଦେ ପୂରାଇଲେ ଧରା ।
ଘରେ ଘରେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ନଗରେ ନଗରେ
ନଦୀ-ନାବେ ସିନ୍ଧୁ-ପୋତେକନ୍ଦରେକନ୍ଦରେ,
ରଜନୀ ବାସରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରଭାତ ସମୟେ,
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ଧନୀ ଧନ-ହୀନର ହୃଦୟେ ।
ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଅଛି "ଜୟ ସୀତା ରାମ",
ଚାହିଁ ମୁଗଧ ହେଲେ ସତୀ-ଲଳନା-ଲଲାମ ।

www.historyofodisha.in